Duke University Libraries
D01264192P
D01264192P
Duke University Libraries

Date Due

Div.S 296 L583S 621196

שלחן ערוך

למוהר"ר

יהודה אריה די מודינה

HISTORIA

de riti hebraici, vità et osservanza de gl' Hebrei di questi tempi.

Di

Leon Modena Rabi

Hebreo da Venetia.

Tradotta nella lingua ebraica

da

SALOMONE RUBINI

Con molte e diverse Note.

Wien 1867.

Gedruckt und in Kommission bei Jacob Schlossberg,

Stadt, Adlergasse Nr. 2.

שלחן ערוך

למוהר"ר **יהודה אריה ממודינה** זצ"ל

על חוקי היהודים ומנהגי חייהם.

אשר העתיק

שלמה ראבין

מלשון איטלקית עם הערות רבות ושונות.

ובסוף הספר תבאנה הערות והארות

מאת הרב החכם הכולל

מוהר"ר **אהרן יעללינעק** נר"ו

רב ומגיד מישרים בעיר וויען.

וויען, תרכ"ז

געדרוקט אונד אין קאמיסיאן בייא יעקב הכהן שלאסבערג,

שטאדט, אדלערגאססע נומ. 2.

„Nulli patientius reprehenduntur,
Quam qui maxime laudari merentur.“
(Plinius)

„Keiner läßt sich lieber tadeln,
Als wer am meisten Lob verdient.“
(Falbe)

Div. S.
296
L583S

דבר אל הקורא

הספר האיטלקי הנוכחי אשר אנכי מתרגם פה עברית לעיניך, הוא פרי שבט סופר מהיר בתורת אלהים חיים, מעשה ידי אחד החכמים הגדולים לבית ישראל הנמצאים רק אחד בדור ושנים בעם, תבונות כפי גבר חכם בעוז לתורה ולתעודה ובכל בית החקירה הנאמנה ואוצר הרעיונים ההגיוניים נאמן הוא, פועל איש חי בנאום לשון מתלקחת בדברים דולקים כאש צרבת בשלהבתיה ולב בוער ברגש קודש כסנה בהר האלהים ועל שפתו נגע אחד השרפים ברצפת גחלי אש במלקחים לקח מנהר די נור, רב פעלים בכפל רסן התושיה ובמשנה תורה וחכמה בשלחן גבוה אחד, בפיו דבר להורות אצילי בני ישראל בדרך העולה למעלה בית אל ולהראות לנדיבי חכמי העמים את יקר תפארת תורתנו וחכמתנו ושפתנו אתנו (כי כן פיו ענה בו בספרו סי׳

1

621196

יהודה כי היו לו תלמידים נוצרים ובין גדוליהם יחשבו ההגמון פלאנטאווילייו והחכם גאפארילאי וכו') ודרוש דרש במקהלות עיר ואם בישראל לעשות משפט עמו בכל נפשו ובכל מאודו („שהיה מורה צדק בק"ק וויניציאה כמו ששים שנים רצופים שמה נולד בשנת של"א ומת ונקבר שם בשנת ת"ח" אגרות יש"ר) בקול קורא במדבר יהודה להגדיל תורת הכמינו ולהאדיר הגדותיהם בבית יהודה, ובידו מלא בעט חד כהרב פיפיות לכתוב ולהרות על לוח ספרים מלאים מפה לפה הגיון שכליי והקירה עיונית דין עמו בית יעקב ומשפט אחיו בני ישראל, וחוצבים להבות אש ושביבי שלהבתיה בדברי ריבות בשערים (ויעל מספר ספריו ומכתביו ומאמריו ודרשותיו וחבוריו ושיריו וכו' עד סך המה מאות — יש"ר בהקדמת בחינת הקבלה) כי איש מלחמה היה מנעוריו ומלחמה לו בכל אמונה תפלה ופתיות ובכל הזיה בת כזבי מדור דור, איש אֱזור אמונה אָזור בחלציו וישנס את מתניו בחגור צדק וילבש צדקה כמדו וכובע איש הבינים בראשו, מצחו שם כנחושה וערפו ברזל ואל חכו שופר לקרא בגרון ולא יחשוך על הבל כל דבר אין בו מועיל אשר התגנב ויחדור בחדרי משכית לבב עם סגולה וכנגע נראה לו בבית יעקב כי מלאו מקדם ובילדי נכרים אשר התערבו בהם ישפיקו, ויגהום כארי מסבכו על הקבלה המסתתרת

בחביון עזה ופשתה כמספחת צרעת ממארת מנפש ועד בשר תכלה כמסוס נוסס, וישאג כאריה שכול בקול שחל על קול סכל קול לו קול אליו להגיד לבית יעקב פשעו. ולישראל חטאתו; איש חותמו אמת בטבעת צדקה על אצבע אלהים בידו אמונה מעטהו קנאת ה' צבאות ותוכו כברו להתקומם לא בלבד נגד דעות ואמונות נכרים אשר התנכרו למקום, כי גם נגד יצרי לבו ותאות נפשו מולדת רוע מזלו וקשי יומו ויענה כחשו בפניו באהבתו את האמת ולא כסה על פשעיו בשמיכת אהבת נפשו (ונהפוך הוא כי כמו הדורש הלז שפתח פיו באזהרה לשומעיו לבל יתדמו לו בהליכות עולם רק בהלך נפש אם הוא נאה דורש ואינו נאה מקיים, כן המחבר לחם בעצמו בספריו כנגד הרגלו, שככה ד"ת בהיותו כבן י"ג שנים כתב ספר סור מרע בגנות שחוק הקלפי להורות כי תשחתו בו אעפ"י שהוא בעצמו היה אדוק בו בתאות והות נפשו, ומשנאתו את שלטן החרם בכללו חזר בו אחרי ימים רבים והעריך דברים כנגד החרם שגזרו רבני וויניציאה על השחוק ההוא,*) וכן מספר בעצמו

*) פה המקום להעיר אזן הקורא על טעות קירכנער שמזכיר בספרו על חוקי היהודים לאמר: כי בימי חנוכה מותר ליהודים לשחוק בקלפים ובקוביא, אבל בשאר ימות השנה אסור להם מפני שמשיח הנוצרים אהב את השחוק ההוא בכל ימיו (? !).

621196

שהיה מתעסק להרויח פרנסתו בסגולות וקמיעות, ובכ"ז לוח
עליהן הרבה בספריו ארי נוהם ובלב האריה, וכן העיקר
לג מלוקת פרנסתו להאמין באסטרולוגיא ולהתעסק באלכימיא
שלוח הוא בעצמו לנגדה בדרשתו לפורים בספרו מדבר יהודה,
ולא חמל גם על פריו וילדי שעשועיו באהבתו לאמת המביבה עליו
מסאקראט ומאפלטון כי בעודו הוא בוכה וכותב ספר מפואר
ומקובל בית לחם יהודה על האגדה הוא סותר להעיר אזן
במס' ברכות לבלתי האמין בעין הרע שאיננה במציאות ובזאת הפך
בידיו את קערת רוב האגדה על פיה!) ויהי האיש הזה לפלא
ולמופת בקרב הארץ וכלו אומר כבוד לשמו ולזכרו תאות כל
נפש בישראל ובאדם.

הספר הזה (הוא שמזכיר די מודינה בספרו חיי יהודה לאמר:
עוד ספר בו אני מגיד ומספר כל חוקי היהודים
ותורותיהם נדפס בפאריז ושנית פה ויניציאה מוגה ממני — והוא
ספר ריטי שמזכיר החכם יש"ר כ"פ בספרו בחינת הקבלה) כתב
ר' יהודה אריה די מודינה ז"ל בלשון איטלקית וחברו לבקשת
שר אחד מעיר לונדון לתתו למלך אינגילטירה והועתק אח"כ
לכמה לשונות, וראשית תכליתו היתה להודיע לחכמי הנוצרים
אשר התרועע עמהם בתור מורה וחבר את דיני מנהגי ונימוסי
אחב"י המתגוררים בקרבם, ואשר רבים מצוררי יהודה (אלה

בטעותם ובפתיותם כמו לונדון בוקסטארף קירכנער ודומיהם, ואלה בעקשותם ובכזביהם כמו וואגענזייל זעלדעני פפעפערקארן צר ואויב ליוחנן רייכלין הנודע, אלברעכט קריסטיאני אנטאני מארגאריטהע יוגנענדערעם ודומיהם) הוציאו לעז עליהם והביאו דבתם רעה בזדון או בשגגה באזני הנוצרים בחברם ספרים שלמים על מנהגי היהודים ממה שראו או שמעו או ידעו, על כן עמד ריא"ם וערך לפניהם שלחן מקדש עמו במנהגיהם, למען ידעו ויבינו כי אדגי רוגם על מעשה צדקה וחסד הטבעו וכולם בהררי שלום השקט ובטחה יסודתם לא ירעו ולא ישחיתו כי דבר אין להם עם אדם רק עם צור ישראל וקדושו.

והנה מצאתי נכון להעתיק את הספר האיטלקי הזה ללשון עברית ולהשיבהו ככה אל מקורו הראשון, למען יקראו בו גם מאחב"י הבלתי מבינים איטלקית, בשגם אזל הספר הקטן הזה הלוך וחסור במציאות, וידי השיגה לו באחת הביבליאתיקין בוויען, והוא יקר וגכבד לאספהו אל מחנה העברים כי ברכה משולשת בקרבו:

א) גם בקצוצי אבן יהלום מקוצעה בפעמותיה טמון חוסן יקר רב ועצום, מפסולת לוחות העדות נתעשר משה, ושברי לוחות היו מונחים בא־ון הקודש גם הם, ובשפוני טמוני חול

מרגליות צפונים לרוב רצי ניצוצי אבן יקרה — ואם אמרו שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה תלמוד, ומארו יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים, עאכ"וכ שיחת איש מופת ופלאי כהר"י מודינה, אשר נודע ביהודה שמו וגדול יקר תפארתו בין העמים, לא בגלל גודל חכמתו ורוחב לבו בלבד, כי גם בעבור פלאי מסבות תחבולותיו בהתחפשו בחפישותיו ובחקירותיו מצד אל צד כנחש עקלתון לחתור לתור אחרי האמת אי זה מקומה והאמונה מאין תמצא, אכן הבריח התיכון המבריח במחקריו מן הקצה אל הקצה בחוברת היא האמת, והיא שעמדה לו למגדל מעוז ומחסה בכל מענהו תחת השמש, וידה היא סמכתהו ותאצל עליו רוח גבורה להתמרמר בשאגת אריה על קול סכל העשוי לבלי חת.

ב) ברכה ותועלת עצמית בו גם לקוראים עברים, למצא בקיצור נמרץ צו לצו קו לקו את כל מנהגי בני עמנו בשכבם ובקומם בשבתם בביתם ובלכתם אל בית האלהים, כי כן נראה וניכר מכותלי הספר הזה, שלא בלבד לעמים אחרים כתבהו ר"י מודינה, כי גם לבני עמו וארצו, שע"כ התכוון במקומות רבים לפרוט דיני דינים בדיוק גדול, כמו שהעירותי ע"ז במקומם וביחוד אצל ל"ט אבות מלאכות בשבת. ומי יכחש כי בכתבו הש"ע הקצר הזה התעבר כבר ברעיוני ארבע הש"ע

הנמצאים בספרו יש"א וק"ס הנ"ל הטמונים בחבו ומבין שורותיו יצהירו כפעם בפעם כאשר העירותי גם בזה על כאו"א במקומו, וכאשר העיר ע"ז כבר החכם יש"ר בס' בתה"ק הנ"ל לאמר: הקורא ספר ריטי מראשו לסופו ימצאהו מתאים בדקדוק עם אותן הסברות עצמן שהובאו בירחבה בס' ק"ס בשני מאמריו ב' וג' עד שידמה לו כאלו האחד הועתק מחבירו. אף גם זאת ובכל אהבתו לאמת ועם כל ישרו ובור לבבו גברה בו אהבתו לעמו היוקדת כאש תמיד על מזבח לבבו הנאמן לה' ולישראל עבדו, ויחריש וישתוק מקצת מנהגים הנראים כזרים בעיני עמים אחרים הנותנים שמצה ודופי בכמו אלה, כמו שהעירותי ע"ז במקומו, ומפני שחס על כבוד עמו ותורתו ההביבה לו מכל, ראה תראה איך הסער הנורא אשר השתער בספרו ק"ס*) קם לדממה בספרו הנוכחי אשר כתב בלשון הנוצרים, ומי יתן ממנו יראו וכן יעשו כל בעל מהלוקות לש"ש בישראל בהשמיעם קולם בלשון העמים אשר אנחנו יושבים בקרבם, או ידברו אלינו יהודית כי שומעים אנחנו ואין חלול ש"ש בדבר ולמה יתנו את בית ישראל

---

*) כי בהעריכנו תוכחות בלשון עמנו נוכל לדבר משפטים עם אומתנו בדבר איזה מנהגים תפלים מחוסרי טעם ונעדרי מקור חיים, כמו שעשה חכם קדמון בספרו עלילות דברים שנזכיר הרבה פעמים בהמשך הספר הנוכחי.

לגידופים בעיני העמים ואויבינו פלילים? — ומי מנה רובע הטוב והחסד אשר גמל ריא"ם בזאת לאחב"י, אחרי אשר סופרים נוצרים רבים וכן שלמים הנ"ל בחבוריהם על מנהגי היהודים נתעו והתעו חטאו והחטיאו כשוגגים ומשנים, ויעקשו הישרה ויסלפו אורחותם איש לעברו פנו ובחשכה התהלכו כלם, וביחוד המומר קירכנער והמוסיף עליו יונגענדרעס (אסר נסא כ"פ עם ריא"ם על שפתיו אם אמת דברו) במאה השבע עשרה והשמונה עשרה, כאשר אעירה גם ע"ז בכ"א במקומו ור"י מודינה הציל את כבודם של ישראל והרבה לפארם ולשבחם במעשה צדקה רחמים וגמילות חסדים שלהם, כי זה יסוד ושרש הישראלי ועמודי האומה הן התורה העבודה וגמילות החסדים, ובכלל נראה וניכר איך עמל המחבר בסדרו ובדבריו הדבורים על כח הרוחני והיפה אשר בעמנו, ועל אהבת בני ישראל למלך ולנשיא אשר יברכוהו בכל עת מצוא בשבת ומועד (שע"כ הרבה המחבר לכפול ולשנות מנהג ברכת המלך בכל תפלה ובכל כנסיה) והציל את כבודם מחשד האומות שהם לוקחי רבית ורמאים וכו' הכל בחום לב בוער באהבתו לעמו ישראל, וכל נכרי שקרא בדבריו אמור יאמר: אך עם תמים עם לב בשר בקרבו עדת ישורון הוא וכל מעשיו נקיים מכל דופי והפים מכל נזק לעמים אחרים.

ג) ימצא בספר הזה כל קורא מבין מאזין ומקשיב דבר או רעיון או מנהג חדש אשר ישמח בו: הפוסק יגלה בו מנהגים שונים ממנהגינו אשר נהגו אז באיטליא בדיני איסור והיתר ובסדר מעשה ב"ה, ד"מ שרבים אינם נזהרים בעמידת המיטה בין צפון לדרום שבאמת הזוהר מצוה להפך כמ"ש אשל אברהם שם, הכנוי מאה ברכות לברכות השחר (ח"א פ"ט) המנהג להניח תפלין במנחה (סס פי"א) וכן בנוסח התפלות ושנוייהן בין הקהלות השונות, שאין נזהרים מלאכול בשר ודגים ביחד (ח"ג פ"ז) ולא באיסור יין נסך (סס פ"ח) מנהג הבאת בגד טבול בשמן שושנים למילה ועוד מנהגים שונים במילה ממה שנוהגים אצלנו (ח"ד פ"ז) וכו' וכו'. וכן הבוחן ובודק מדות הקדמונים ימצא בו המנהג לכתוב על המשויר בכותל זכר לחורבן או הפסוק אם אשכחך ירושלים וגו' (ח"א פ"ג), שנמנעו האנשים ממלבושי נכרים מפאה נכרית ומגלוי ראש ונהגו בבגדים ארוכים, והנשים לבשו כנכריות אבל לא גלו שער ראשן (סס פ"כ), זכרון ספר תורה בכ"י עזרא הסופר הנמצא בקאירא (סס), שקרא המחבר גם הוא לספר נחמיה בשם עזרא (סס) וכן חשב תמיד בתהלים אשרי ולמה רגשו לפרשה אחת, שהצבור מתפללים רק בקול דממה דקה (סס פי"א), מנהגי הדרשות והצדקה וכו'

ודרך הלמוד והעסק בתורה ובלשון וכו', שהיה אז ההיתר באיטליא לישא אשה אחרת על אשתו הראשונה אם עקרה היא (ס"כ פ"ג) וכן מנהגי אירוסין ונישואין (סס), לכה"ב את הגט על קלף (סס פ"ו), נימוסים רבים במילה, סדר הלמוד לנערים, כנוי מן המנין לבר מצוה, מנהגים בקבורת המת. כמו לשאת נרות דולקים אחר המיטה וכיוצא בהם. החוקר בטעמי המצות והמנהגים יראה דעת המחבר בטעם איסור היקף הפאות וגלוח הזקן (ה"א פ"ס) בטעם השחיטה (ס"ג פ"ז) בטעם דיני דינים בכתיבת ונתינת הגט (ס"ד פ"ו) טעם לשבח ופשוט במנהג שפיכת המים בשכני המת (ס"ס פ"ו) וכו'. וכן הדורש בזכרונות דברי הימים יתבונן איך נאסר אז התלמוד לגמר באיטליא, וענין דסמיכה והחרם וכו'. ובלעדי כל אלה ישמעו המשכילים המבינים דבר דבור על אפניו ויוסיפו לקח בדברים רבים יקרי ערך, והיה זה פרי עמלי ויגיע כפי, כי אך להועיל אל חפצי השכלה בדעות, תאבי אור בהיר באמונה, וצמאי תקון המדות בדרך ארץ, כל ישעי וכל חפצי מעודי ועד היום הזה.

וויען בחודש האביב לשנת תרכ"ז לפ"ק.

המעתיק

הקדמת המחבר

אם תשוקת חכמים רבים וכן שלמים הסבה את לבם אחורנית לימי קדם קדמתה, לדרוש ולתור אחרי חקות הגוים עכו"ם ונימוסי עבודותיהם לאליליהם, בתקותם להשכיל מקרב פורה רוש ולענה הלז פרי תנובת איזו ידיעה משיבת נפש חכם ומבין להוציא יקר מזולל נתעה בשוא ומתוק ממר שכלות ופתיות; איך יפלא בעינינו אם נכספה נפש כמה חכמי הנוצרים ונבוניהם לרדוף לדעת חוקי ונימוסי עם העברים, אשר ממקום קדוש יהלכו ומקורם ברוך וטהור, והכרתם נאותה לתשוקתם אשר יולדה על ברכי כוסף חכמה ודעת? הנה כי כן בהיותי כמה פעמים מתעלם בסוד נבוני הנוצרים ומשתעשע בקהל כהניהם, בקשו ודרשו ממני לכתוב להם במועצות ודעת תוצאה קצרה ונאמנה מחיי העברים בהלך נפשם בדת ובאמונה ובהליכות עולם שלהם בביתם ובמנהג. ואנכי נעניתי ונעתרתי להפצרתם וכתבתי להם

כל אשלם זה כמה שנים היות על ספר ומסרתי לידם ככל אשר שאלו ממני, אכן עתה שואלים רבים מהם ומבקשים ממני עוד, כי אוציא את הספר ההוא ערוך ומתוקן במשטר ובסדרים לאור עולם בדפוס לטובת הכלל ולתועלת דורשי חיי עם אלהי יעקב. ואנכי נסוגותי אחור ומאנתי למלאות משאלתם זאת באמרי להם, כי חבור כזה יהיה מצד אחד אך למותר ולא לתועלת, ומצד השני אף אם יועיל יהיה חשוד בעיניהם ולא יאמינו בדבריו: ללא תועלת יהיה מפני שנוצרים רבים נסו בשכבר הימים עברו לפרסם דברים כאלה ברבים ודי בהם, והשוד יהיה בצאתו מפי עברי ויחשדו בו שהסתיר לגמרי או שנה לטוב את אשר לא מצא נכון בעיניו לפרסמו ברבים. והמה משיבים ואומרים לי על הראשון: כי הספרים הנדפסים בענין הזה עד הנה אינם נלוים אל כוונתם, בהיותם חסרי שלמות או נעדרי סדר, או שקצרו במקום שהיה להם להאריך והאריכו במקום שהיה להם לקצר בדברים של מה בכך, ומגמת

חפלם כמלאך בעיניהם אך ללעג ולקלס באופן שדבריהם לא יספיקו לשבור למאון הנכסף לידיעה אמתית ונכוחה. ועל האחרון ענו ואמרו לי: כי נודעתי לכל באי שער עירי לאיש רודף אמת ומבקש צדק בכלל[1]) ולשופט מישרים ודיין אמת בתור רב בפרט, ואין משכיל דורש אמת אשר יפון ויספוק בדברי ויתנני לדובר שקרים. ואנכי באהבתי מאז לשמוע בקול חברים מקשיבים, ובאותי מעולם לבטל רצוני מפני רצון ידידי הגדולים ממני בחכמה ובמנין, נשאתי את פניהם גם לדבר הזה ואקרב אל המלאכה, ובכן אספתי וקבצתי כעמיר גורנה את כל חוקי העברים בקיצור נמרץ, וערכתי כולם בסדר יפה ומקובל כיד ה׳ הטובה עלי, והעברתים בספר קטן

[1]) וכן נמצא במכתב צוואתו: אומר על עצמו: אני גוזר עליהם (ר״ל על המקפידים אותי) שלא ירבו ולא יאריכו בשום שבח רק לומר כי לא הייתי מן הצבועים יהודי כשרי וירא אלהים וסר מרע יותר בסתר ומבגלוי ובלתי נושא פנים לאוהב וקרוב וכו׳. וכן הנהיג באמת בספר הנוכחי שכתב והודיע הכל כאשר לכל, ולא שייר רק הפסולת ממנהגים של מה בכך אשר נוכל להיות בהם לשמלה בקונינו כאשר אעיר במקומם.

לעיני הקורא כבני מרון אחד מהם לא נעדר. הספר הזה חלקתי לחמשה חלקים למספר חמשת חומשי תורת משה, וכתבתים בלי משא פנים לבני עמי, כאלו שכחתי בעת הכתיבה כי מילדי העברים גם אני, ורק את אשר שמה האמת בפי אותו שמרתי לכתוב על ספר כמפיה. אם אמנם נתתי את לבי למחות כל זכר לחוק והתול ומנהגים רבים, בכל זאת לא יגעתי לְהצדיק אותם בטוב טעם ודעת ולהצילם מכל לעג ושטנה, באשר כוונתי פה רק לספֵר ולא לכפֵר, להראות ולא להורות. ובכלל לא דבר רַק הוא משל האומר (המסכים גם עם דברי הנביא הושע י"א): „תורת היהודים תורת נערים".[2]

[2] כבר העיר החכם יש"ר ז"ל בספרו בחינת הקבלה כי המשל הזה Lex Judaeorum lex puerorum נמצא בספרי חכמי האומות בלשון רומי, והמחבר מזכירו ג"כ בספרו ארי נוהם לאמר: „הבוז והלעג הבא עלינו משגיונם והגיונם הקוראים תורת היהודים תורת נערים על קדקדם חמסם ירד."

חלק ראשון

פרק א׳ ראשי מחלקות חוקי היהודים והבדל מדרגותיהם בדת ודין.

לא כל החקים והמצות אשר אנחנו שומרים לעשות אותם כהיום הזה, שוים במקורם הראשון ודומים זה לזה בשמירתם ובעשייתם, כי צריך לדעת שכל החקים נחלקים לשלשה סדרים: בראשון יבואו המצות הכתובות בחמשת ספרי תורת משה איש האלהים, שהן רמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת ובכללם תרי"ג הנקראים מצות דאורייתא. בסדר השני נמנים המצות שבע"פ, ר"ל ביאורים שפירשו בשם המעתיקים הרבנים והחכמים את דברי תורת משה ועיד תקנות אחרות רבות עד אין מספר שהוסיפו מדעתם באסמכתא המכונים מצות דרבנן [3] והן מפוזרות ומפורדות באריכות גדולה ובהתפשטות יתירה במגלה עפה ארוכה ורחבה

[3] או תורה שבע"פ כמו שנזכיר בסוף הפרק הנוכחי. ותופש דעתו בזה ברמז קטן כי כל מה שחידשו החכמים ומדעת עצמן קראו בשם תושבע"פ העמיק הרחיב לבאר בספרו שאגת אריה וקול שחל המכונה קול סכל כמו שהעיר יש"ר שם.

אשר נדבר עליה באר היטב להלן ח"ב פ"ב. והסדר השלישי מכיל נימוסים אשר בזמנים שונים ובמקומות שונים נזכרים ונעשים משנים קדמוניות או חדשים מקרוב באו לא שערום אבותינו והמה נקובים בשם מ נ ה ג י ם. ועתה בהיות החקים האלה משמרת בני ישראל הנפוצים והנדחים בכל ארבע כנפות הארץ, ויתערבו בגוים ויתבוללו בעמים וילמדו וישאלו מהם בארצות מושבותיהם את שמותיהם ואת מלבושיהם, צריכים אנחנו להעיר כי במצות הכתובות בתורת משה והמסורות בע"פ ע"י המעתיקים הנכללות בספר התלמוד הנ"ל, כל שבטי ישראל בארצות מושבותיהם לגוייהם שוים בהם באין כל הבדל ושנוי ביניהם, אם כי רחוקים ונפרדים הם שבט משבט ומשפחה ממשפחה בכל תפוצות נדחיהם. לא כן בנימוסי הסדר השלישי שהם המנהגים בהם יבדלו קהלות עדת ישורון יושבי ארץ אחת מאחיהם יושבי ארץ אחרת בשנוים רבים. וביותר שונים מנהגי קהלות שלשת הארצות האלה: המזרחיים האשכנזים והאיטלקים.[4] שם המזרחיים כולל בקרבו לא לבד היהודים היושבים בארצות

---

[4] „ומה שהיה להם לצפות מרחוק ולפקוח עין היה לתקן שכל תפלות ומנהגי ישראל יהיו אחד ולא יחלקו ביניהם חילוק ופיזור נוסף על מה שנחלקו ביניהם מפני הגלות ויהיו אשכנזים ספרדים ואיטאליאני שונאים זה את זה וזרים כנולדים תוגרמים ויהודים כאלו כל אחד בעל תורה אחרת כמוהם." (ש"א)

במזרח מעבר מזה, כי גם יושבי סטערדעריי המאראיטים היונים ואותם הנקראים ספרדים. ובכלל האשכנזים ג"כ היושבים בארצות ביהם מעברין פולניא רוסיא ואחרים. וזהו שראיתי להעיר אזן בלימודים על מה שנתכוין לרמוז כפעם בפעם בספר הזה, כי במה שיבא בדברינו אלה מזכרון מנהגים ונימוסים ודינים שונים, אינם במלות הסדר הראשון והשני ר"ל מלות שתי התורות שבכתב ושבע"פ שהן הן גופי הלכות בדת ודין והכל שוים בהם, כי אם במנהגים הכלולים בסדר השלישי שבאמת לא יאות להם שם מלות כלל.

פרק ב' תורת הבית.

(א) הבונה בית חדש מניח חלק אחד ממנו פרוץ או מקולקל לזכרון הריסת ירושלים ולאות אבל על חורבן בית המקדש כעין שנאמר (תהלים קל"ז) "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני„ ולכל הפאות צריך לשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלי הטוח בסיד, וכותב על המקום הפנוי הזה את הכתוב הנ"ל באותיות גדולות או רק שתי מלות האלה: זכר לחורבן.

(ב) אצל פתחי בתי מושבות ועל יד דלתות כל חדרי תשמיש קובעים פתקי קלף שבתוכו כתובים הפרשיות שמע והיה אם שמוע ועל גבו השם ש ד י וגוללים ומכניסים אותה בתיק קבועים בכותל בספח המילון אצל הפתח לצד הימין בביאה, ובכניסה וביציאה דרך

הפתח מניחים ידם על הקלף הזה ונושקים לפיהם וזהו שקורין מזוזה.

(ג) לא יראה ולא ימצא בבתי מושבותינו ומכ"ש בבתי הכנסיות צלם ותמונה כל תבנית כמו שכתוב בתורה (שמות כ') לא תעשה לך פסל וכל תמונה וכו' ושנוי בנביאים ובכתובים. אבל באיטליא רבים מתירים לעצמם להחזיק בבתיהם צורות ופרצופים מצוירים בספר עלי גליונים, ובלבד שלא יהיו בולטים ולא גופים שלמים בקומתם ובבנינם.

פרק ג' דיני כלי תשמישי הבית.

(א) כלי הבית שמבשלים ואוכלים בהם צריכים לקנותם חדשים. וכלי חרס שנשתמש בהם בבתי נכרים בזמן אסור להשתמש בהם בשום אופן מפני החשש שמא הניחו או בשלו בכלים ההם אחד ממאכלים האסורים שנזכר להלן ח"ב פ"ו ונבלע טעמם בכלי. אבל כלי מתכת או אבן שאינם בולעים כ"כ מותר להשתמש בהם אחרי לבון או הגעלה.

(ב) כשקונים כלים חדשים בין שהם כלי זכוכית או כלי חרס או מתכות טובלים אותם בנהר או בים או בבאר או באמבטי וזהו לשמירת טהרה יתירה באסמכתא על הכתוב בספר במדבר פרשה ל"א.

(ג) יש לנו כלים מכלים שונים לתשמיש גבינה בלבד ולחלב בלבד מחשש תערובות בשר בחלב שנבאר לקמן ח"ב פ"ו.

(ד) וכן יש לנו כלי תשמיש אחרים בפסח שלא נשתמש בהם חמץ כמו שנזכיר להלן ח"ג פ"ד.

פרק ד' מנהגי שינה וחלום.

(א) אמרו רבנן שצריך להזהר להעמיד המטה בין צפון לדרום ולא בין מזרח למערב, מפני כבוד השכינה שהיתה בירושלים ובבית המקדש במערב[5]) אבל רבים אין נזהרים בזה.

(ב) קודם ששוכבים לישון נוהגים להתפלל לה' שישמור אותנו מפחד בלילות, שישכיבנו בשלום ויעמידנו בשלום ואל יבהלונו רעיונים וחלומות והרהורים רעים, ואח"כ קורין פרשת שמע הנ"ל והמזמור בתהלים צ"א יושב בסתר עליון וגו' והכתוב בתהלים ל' בידך אפקיד רוחי, ויש מוסיפים עוד תפלות ובקשות אחרות איש איש כמנהגו וכרצונו.

(ג) אחב"י מאמינים מאד בחלומות[6]) מפני שנמצאו בכתבי הקודש

---

[5]) הטעם מטעם אחר לפגם משום בנים ולצפון המלא בשנים מפני חלול כבוד האומה.

[6]) הרב המחבר בעצמו, בין יתר אמונותיו התפלות בראסטרולוגיאה ודומיהן, האמין גם בשאלת חלום כנודע.

אבל יעקב יוסף פרעה נבוכדנצר ודניאל ועוד באיוב ל"ג בחלום חזיון לילה וגו' אז יגלה אוזן אנשים וגו'.

(ד) ואמונת קצת בחלומות גדולה כ"כ עד שמי שחלם לו דבר רע ולבו סוער ורוחו מתפעמת, ובפרט אם הוא אחד מארבע מיני חלומות שמנו החכמים, נוהג להתענות כל היום ההוא כדין תענית גמור שנבאר להלן, ואפי' בשבת ויום טוב שאסור להתענות בהם תענית אחר מתענין בהם תענית חלום.

(ה) ובערב אחר התענית קודם האכילה עומד בעל תענית החלום לפני שלשה מרעים ואומר להם ז' פעמים: חלמא טבא חזאי, והם משיבים לו בכל פעם: חלמא דילך טבא הוא וטבא ליהוי, ואחר שקוראים לפניו פסוקים רבים המכילים ענין סימן טוב ומזל טוב חיים טובים ברכה ישועה ושלום, מסיימין לו בכתוב (קהלת ט') לך אכול בשמחה לחמך וגו' ואח"כ הולך לאכול.

פרק ה' נימוסי הבגדים גדילי כנפות כסות ופאר התפלין.

(א) אסור ללבוש בגד שעטנז משזר צמר ופשתים יחדיו משום שנאמר (ויקרא י"ט) ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך, וכן

(דברים כ"ב) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו, ומזה מוכחים קצת שלא לתפור בגד צמר בחוטי פשתן או להפך[7]).

(ב) וכן אסור לאיש ללבוש בגדי אשה ולאשה בגדי איש משום שנאמר (דברים כ"ב) לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה וגו', ומזה אסור לאנשים כל מעשה נשים כמו לשום בפוך עיניהם, לשרק בכחל פניהם, לגלח זקן התחתון, וכן אסור לנשים כל מעשה אנשים.

(ג) ואיפשר שמטעם זה שלא ידמה האיש לאשה[8]) אסור להקיף פאות הראש התלויות מצדי הרקה למטה, וכן לגלח זקן העליון שנאמר (ויקרא י"ט וכ"ז) לא תקיפו פאת ראשכם וגו'.

(ד) אין רוח אחב"י נוחה ללבוש בגדיהם בנימוס עמים אחרים, ובכל זאת לובשים מלבוש נכרי למען לא יצטיינו בבגדים זרים שמסב להם לעג וקלס לשכניהם, לא יקרחו קרחה בראשם, ולא יכסו ראשם בפאה נכרית וכיוצא בו. ובכל המדינות אוהבים מאד ללבוש בגדים ארוכים עם מעיל ארוך.

(ה) הנשים לובשות כמנהג המדינה שיושבות בה, אכן בבוא עתן

---

7) ר"ל אף שבאמת לא נאסר רק צמר ופשתים ארוגים יחדיו כמו שאמרו שוע טווי ונוז כמ"ש בס' ש"א סי' כלאי בגדים וכהערת יש"ר שם.

8) והזכיר הטעם החדש הזה עם הטעם האחר (שמזכירו גם הרמב"ם ב"ג למורה) כי היה זה מנהג ע"א הקדמונים, בס' ש"א סי' גלוח הזקן.

עת. דודים ביום חתונתן הנה תכסות מעל ראשן בשביסים ורדידים או במקלעת פאה נכרית או בכל לפוי הדומה למעל בעיני הנשים שכנותיהן, אבל נזהרות מאוד מגלות מעל ראשן לעיני השמש.

(ו) האנשים אינם הולכים בגלוי הראש, ואעפ"י שזה גם ביניהם סימן כבוד לשאילת שלום, מ"מ אין נוהגים בו, וגם לא בבית הכנסת ובבית המדרש, אולם בהיותם בחברת נוצרים המגלים ראשם מפני כבוד הגדולים אינם נמנעים מזה גם המה.

(ז) כי ילבשו בגד או כסות או שמלה או כל מלבוש אשר לו ארבע כנפות מחויבים לעשות בהם ארבעה גדילים מאמר המקראים ציצית, ונוהגים לעשות בכאו"א מהם שמונה פתילים מחוזקים על ארבעה בחמשה קשרים לקיים מה שנאמר (במדבר ט"ו) ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם וגו' וכן (דברים כ"ג) גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך וגו'.

(ח) במצות ציצית חייבים רק האנשים ולא הנשים שאינן לובשות רק כמנהג המדינה.

(ט) אבל מפני שבימים האלה אין נוהגים כמעט בכל מקום ללבוש בגד מרובע בכנפיו, למען לא יהיו לשחוק וללעג בעיני העמים אשר הם יושבים בקרבם, ע"כ לא ילבשו בגדי ארבע כנפות על בגדיהם מלמעלה, כי אם יאפדו תחת מלבושיהם על כתנות עורם תין תלי מרובע המכונה ארבע כנפות לזכר מצות ה' הנ"ל (במדבר

ט"ו) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' וגו' למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי וגו'. אכן בשעת התפלה בבה"כ מתעטפים בטלית של צמר בעלת ארבע כנפות עם ציציותיהן כמו שנזכיר להלן פי"א.

(י) וכן מקפידים האנשים לשאת תמיד קשורי המצח הנקראים בכתבי הקודש טוטפות ובדהז"ל מכונים תפלין לקיים מה שנאמר (דברים ו' וי"א) וקשרתם אותם לאות על ידכם והיו לטוטפות בין עיניכם. תוכן מעשה התפלין נבאר להלן פי"א. אבל למען לא יתקלקלו בהם הנערים ברחוב העיר, וגם מפני קדושתם שצריכים טהרה יתירה וכוונה תמידית שלא להסיח דעת מהם לעשותם חולין, ע"כ לא יניחו אותם ג"כ רק בשעת התפלה.

(יא) גם לא יתכן בעיני אחב"י ללבוש בגדיהם בלי חגורה על מתניהם להבדיל בין חלק העליון של הגוף ובין חלקו התחתון.

פרק ו' הצנע לכת בבית הכסא.

(א) עוד שנו רבותינו מנהגים רבים השייכים לבית הכסא, איך צריך האדם להסך את רגליו, ותכלית כל הפקודים האלה לתועלת הבריאות הגופת והצניעות באסמכתא על מה שנאמר (דברים כ"ג) ויד תהיה לך מחוץ למחנה וגו' ויתד תהיה לך על אזניך וגו' והיה מחניך קדוש וגו'.

(ב) ברמשון מזהירים חז"ל שצריך לשפך רגליו תיכף אחרי שקם ממיטתו, ואח"כ יטול ידיו ויכון בטהרה לקראת תפלתו לאלהים.

(ג) בכל פעם שירגיש האדם בעצמו שנצרך לפנות אסור להשהות את נקביו מפני שהוא גיעול ותיעוב בנפשו ועל כזאת נאמר (ויקרא י"א) אל תשקצו את נפשותיכם.

(ד) צריך להיות צנוע בכל מה דאיפשר בבית הכסא שגלוי לעין רואי לגלות טפח ולכסות טפחים.

(ה) אחרי עשיית הצרכים חייבים ליטול ידיהם ולברך ולהודות לה' אשר יצר את האדם ונקביו בחכמה רבה ונפלאה שאם יסתם אחד מהם ימות לשחת. והברכה הזאת אומרים אותה בכל היום אחרי עשיית הצרכים.

פרק ז' דיני נטילת ידים בשחרית.

(א) רוחצים את הידים ואת הפנים בבוקר בבוקר תיכף אחרי השינה, וקודם נטילת ידים נזהרים מאד מנגוע בלחם או בכל מאכל אשר יאכל ולא בספרים ובכל דבר קודש.

(ב) בענין איכות המים והנהגת הרחיצה הרבו חז"ל דקדוקים רבים[9])

[9]) „כ"כ דינים מהמים מהכלי מהאופן מהזמן ומחלקים לאלפים דיוקים" (ע"ח נע"י).

ד"ת כי המים שנטלו בהם הידים לא ישפכו ארצה. ושלא לעבור עליהם מפני רוח הטומאה ששורה בהם וכו'.

(ג) אחרי נגיבת הידים והפנים מברכים ברכת נטילת ידים כמו שנבאר בפרק הבא.

פרק ח' הנהגת הטהרה.

בספר תורת כהנים נאמר כי איש איש הנוגע בנפש אדם מת או בנבלת כל שקץ וכל חיה או בזב וכו' יטמא גם הוא. אמנם כ"ז נאמר רק לאסור הביאה לקודש בזמן שבית המקדש היה קיים, אבל משעת החורבן ואילך פסקו דיני טומאה. אכן עזרא תקן לכל הדורות כי יטמא בעל קרי כמו שנאמר (ויקרא ט"ו) ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את בשרו וגו', ולכן טבילה בבוקר במי המקוה, אבל מפני שקשה מאד לקיים התקנה הזאת בהליכות שבית בין איש לאשתו ע"כ בטלוה.

פרק ט' הלכות ברכות.

(א) חייבו אותנו חז"ל לברכות ולהודאות לה', לא בלבד על איזה טובה שנגמל עלינו, ולא לבד הברכות בשעת התפלה, כי אם על כל מקרה יוצא מגדר הרגל אשר יארע אותנו, על כל מעשה

אשר נעשה. על כל מאכל אשר נאכל ועל כל משקה אשר נשתה ועל כל ריח טוב המעלה קטורה באפנו, ועל כל מצוה מדאורייתא או מדרבנן אשר נקיים, על כל בגד וכלי חדש אשר נקנה ועל כל דבר זר ומוזר אשר יתראה לעינינו, יש לנו ברכות פרטיות המיוחדות לענין ההוא, ומשפרן רב מאד מאד, עד שנצטרך להאריך יותר מדי אם נרצה לפורטן ולהזכיר את כל הברכות שסדרו חז"ל עליהן מסכת שלמה.

(ב) ככה ד"מ מברכים בבוקר אחרי הקימה ממיטה: המחזיר נשמות לפגרים מתים, פוקח עורים, רוקע הארץ על המים, וברכות אחרות דומות לאלה. ברחיצת הידים כמשפט מברכים אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים, קודם העסק בתורה: ברוך וכו' נותן התורה, קודם אכילת פת: המוציא לחם מן הארץ, על היין בורא פרי הגפן, על פירות האילן בורא פרי העץ, על גדולי הארץ בורא פרי האדמה, ועל ריח טוב בורא מיני בשמים כשרואים הרים רמים ונהרים ימים גדולים ורחבי ידים מברכים עושה מעשה בראשית, כשרואים או אוכלים או לובשים דבר חדש וכן בראשית ימי חגים ומועדים מברכים שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה, וכי ימות מת מברכים ברוך דיין אמת, ובכלל על כל דבר מעשה ופעולה בין מלפניו ובין מלאחריו מודים ומשבחים באיזו ברכה לה', באמרנו כי לעון כיפה טובה יחשב ליהנות מכל דבר

בעולם[10]) בלי להכיר מקודם את הבורא לאדון הכל, ולתת בתהלה כבוד וגדולה ליוצר בראשית.

(ג) וככה מחויבים לברך לכל הפחות מאה ברכות בכל יום, ומפני שרוב הברכות האלה נאמרין כסדרן בבוקר בבית״כ עם התפלה, ע״כ קוראים לברכות השחר גם בשם מאה ברכות.[11])

---

10) פה מביא קירכנער וקייעטו מעשה לשחק בו לאמר, כי איש אחד באשכנז ושמו ר׳ חנוך ברך ברכת הודאה על כסיל משתגע מארץ פולין ושמו ר׳ שלמה שברא אותו אלהים לשמח את הבריות, ויהודי אחר ושמו ר׳ אייזיק עשה לכסיל הזה כתונת פסים להשתעשע בו.

11) וגם סופרי הנוצרים באשכנז כמו קירכנער וכו׳ הנ״ל מכנים את ברכות השחר בשם מאה ברכות, שכן הוא באמת במנהג בנוסח אשכנז עד היום הזה לאומרן בסדר התפלה, וגם הספרדים שמשמיעים ברכות נט״י ואשר יצר וכו׳ אינם נמנעים מלאמר ברכות השחר מהנותן לשכוי בינה עד הנותן ליעף כח על הסדר, וכבר ערער ע״ז חכם קדמון אלמוני שחי במאה השלישית לאלף הנוכחי בספרו עלילות דברים שמביא החכם יש״ר באגרותיו ח״ב ונדפס באו״נ ד׳ לאמר: וזה מלאתם עול בדברי התלמוד כי תסורו מאחריהם, כי הוא צוה לברך כל הברכות עובר לעשייתן, גם אמרו לברך איתן בזמנן, אומר שמע קול תרנגול מברך אשר נתן לשכוי בינה, וכן לכל ברכה ייחד זמן לברכה, והמשנה תנאו ברך לבטלה ועובר בעשייתן לפי דברי התלמוד בלא תשא, ואתם מברכים כל הברכות האלה באין זמנם ובאין מקומן, כי אשר לא ישמע קול התרנגול מברך און, הן כלכם מברכים כל הברכות מבלי הבחין אם באו לידכם אם לא, ומה לכם בברכת ידים אם אין איש מכם נוטל ידיו וכו׳?

פרק י׳ הלכות בית הכנסת.

(א) עושים את בתי הכנסת אשר יקראו גם בשם בתי מדרש אם קטנים או גדולים, סמוך לארץ או בעלית הבית, אם בנין בפ"ע או גזרה בקרב בית אחר, הכל על נסיו"ע שביכלתם, מפני שאי אפשר תמיד לבנות מקדשים כמו רמים.

(ב) הכתלים והקירות הם לבנים או מלופפים בלוחות או בשדרות או משוחים בששר עליהם פסוקים מכתבי הקודש, או מאמרים אחרים המזכירים את המתפלל לפני מי הוא עומד. וסביבם ספסלים לשבת עליהם, ובמקצועותם ארגזים קטנים להניח שם ספרים בגדים וכיוצא בהם, ולמעלה ברקיע הכיפה מנורות רבות ומאורי אור משמן ומשעוה להאיר את המקום. אצל מזוזת הפתח נתלאים ארונים קטנים ששם ישליך איש איש מזהבו ומכספו אשר נדבו לבו מעות לעניים וצדקה לאביונים.

(ג) לפאת קדמה מזרחה עומד ארגז או היכל הנקרא ארון, כעין הארון הנזכר במקרא שהיה בבית המקדש, ובתוכו מונחים ספרי חמשת חומשי תורה כתובים באצבע סופר מהיר על קלף גויל עם דיו העשוי לשמה באותיות מרובעות גדולות כדמות העתקת ספר התורה אשר כתב עזרא הסופר שנמצא בכתב ידו לר"ק בעיר קאירא כהיום הזה, ואשר העתיק גם הוא מספר

תורה אשר כתב משה בידו ממש, כמו שנאמר בספר עזרא פ"ח.[12] כתיבת הספר הזה צריכה זהירות ושמירה יתירה ודקדוק גדול כ"כ עד שאם נמלא בו אות זעירא וא"ו אחת או יו"ד אחת פחות או יותר הוא פסול לקרות בו וכרוך ומונח בקרן זויות, ע"כ יטעה הסופר הרבה פעמים וחטא נגד דיני כתיבת סת"ם אשר צוו החכמים להזהר בהם. הספר הזה איננו בתבנית ספרינו שבזמן הזה, כי אם בתמונת מגלה, כי כן יסדו הקדמונים את ספריהם, היינו יריעות קלף סמוכות לאורכן ותפורות בגידי חיה טהורה ולא בחוט, ומחוברות היריעות האלה זו לזו מתגוללות מן הקצה אל הקצה על שני בדי עץ, ולמען יקרב עץ אל עץ והיו לאחדים רכוסים בשתי קצות מחוברות היריעות מזה ומזה לתפוש בכף ותעמוד המגלה על מכונה, היא חגורה בתכריך בוץ או משי עבודת נשים שאננות המעלות עליו שני עם עדי עדיים, ועוד עטופה המגלה במעיל משי לכבוד ולתפארת. ונוהגים עוד לצפות ראשי בדי העץ המכונים עץ חיים והבולטים בשתי קצות המגלה מלמעלה ומלמטה בתכשיטי כסף הנעשה בדמות תפוחים ונקראים רמונים או כעין פעמונים וכיוצא בהם, או סובבים אותם מלמעלה בעטרת כסף, ולפעמים מחותלים העצים כלם במעטה כסף או תלוי ציץ

---

(12) והוא בספר נחמיה שם, וכבר מזה שגם הרב די מודינה קרא לספר נחמיה בשם עזרא.

כסף כמין לוח על לב התורה מול עבר פניה ונקרא ה ת ר ה או כתר ת ו ר ה, הכל לפי מנהג המקום וכרצון איש ואיש מבעלי הספר. ובארון ההוא נמצאים ספרי תורה שנים ארבעה או עשרה עד עשרים או יותר, וקוראים בהם בשבת וחודש בחג ומועד כאשר נדבר בזה להלן.

(ד) באמצע או בראש החדר נמצא תיבה או בימה או מעקה או עמוד עשוי מעץ והוא גבוה מעט, להניח עליו הספר הזה בקראם בו. או לעמוד עליו הדורש ברבים או לתפלות אחרות.

(ה) ובחדר מקום מיוחד מלמעלה או מצדו עם מעשה שבכה מעץ, ששם עומדות הנשים להתפלל ולראות בכל הנעשה בבית, אבל אינן נראות לעיני האנשים ואינן מתערבות עמהם בעבודת התפלה, למען לא תשחת כוונת התפלה ע"י רעיוני חטא ופשע.

(ו) בכל זאת שונה מצב ומעמד ומשפטי כל הענינים האלה לפי שנוי מנהגי המדינה והמקום והקהלה; אבל בכלל נעשים כלם כענין זה.

(ז) ושם איש אחד המרים קולו בתפלתו יותר מן הצבור והוא נקרא ח ז ן, ועוד איש אחר המשגיח על משמר וסדר הבית לכל משרתו המדליק את הנרות והמשרת בקודש והמכין הכל בשעת התפלה ואשר בידו מפתחות ביהכ"נ ומכונה ש מ ש, ושניהם מקבלים שכרם מקופת הקהל.

(ח) בתי כנסיות כאלה ישנם אחד שנים ששה עשרה או יותר בעיר אחת, לפי רוב מספר היהודים היושבים במקום ההוא, ולפי מפלגות הקהלות מזרחיים או אשכנזים או איטלקים, כי בענין התפלות משונות הקהלות הסן במנהגן זו מזו יותר מבשאר דברים ולכל אחת ואחת יש לה מנהג מיוחד לה לבדה.

פרק י״א סדר התפלות הטלית התפלין וספר התורה.

(א) הולכים להתפלל בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שלש פעמים ביום: בבוקר זמן התפלה מנץ החמה עד ארבע שעות ביום ונקרא שחרית, בין הערבים אחר חצות היום מתשע שעות ומחצה והלאה סוף זמן תפלת מנחה, ובערב בתחלת הלילה זמן תפלת ערבית. אכן במקומות רבים מתפללים מנחה ומעריב כאחת בשקיעת החמה מפני טורח הצבור.

(ב) בטרם יכנסו לבית הכנסת רוחצים ידיהם, ובבוקר לפני הליכה לבית התפלה אסור לאכול ולשתות מאומה, ולא לישא וליתן, וללכת לשאול בשלום אדם, ולקדם את פניו בברכת שלום וכבוד.

(ג) כשנכנסים להתפלל בשחרית מתעטפים בטלית מצויין הנ״ל פ״ה ומברכים להתעטף בציצית. יש מניחים את הטלית על הראש, ואחרים כורכים אותה סביב הצואר, להיות אזנם קשבת לכוונת התפלה ולא יסיחו דעתם ממנה בהביטם אנה ואנה.

(ד) אח"כ מניחים את התפלין הנ"ל פ"ה. וזה מעשה התפלין כותבים על שני גוילי קלף בדיו העשוי לכך ובכוונה לשמה באותיות מרובעות בכאו"א ארבע פרשיות האלה: הראשונה מספר דברים שמע ישראל וגו', השניה והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וגו'. השלישית מספר שמות קדש לי כל בכור וכו', והרביעית היא החלק השני והיה כי יביאך וגו'. גוילי הקלף השוא כורכים בעור השור של עגל, הקלף האחד מכיל כל הפרשיות ארבעתן בלומית בעור אחד. ומכסים עליו בית מרובע ג"כ מעור עגל אך קשה יותר, וממנו יוצאת רצועה רחבה אצבע וארכה כאמה וחצי, ומניחים אותו ממעל לזרוע ביד השמאלית, והרצועה אחרי שעושים בה קשר קטן כעין יו"ד כורכים אותה סביב הזרוע עד האצבע האמצעי שבכף היד, ונקרא תפלין של יד. והקלף השני מכיל פרשה פרשה לבדה כרוכה בחתיכת עור מיוחד ומונחת בזוית הבית המרובע שחברו לו יחד, ועליו בולטת צורת האות שי"ן, וממנו יוצאות שתי רצועות כרצועה הנ"ל, ומניחים הבית הזה ממעל לאמצע המצח, והרצועות סובבות את הראש בקשר ממול העורף כעין דל"ת, והנותר תלוי ויורד על הכתפות לפני החזה מזה אחת ומזה אחת, ונקרא תפלין של ראש. אלה פה התפלין הרגילים להניח אותם עם הטלית בבוקר בתפלת השחרית בלבד, אם אמנם ישנם חסידים המניחים אותם ג"כ אחר

חלות היום בתפלת המנחה, אבל רק מעטים הם המתעטפים אז גם בטלית מלבד החזן.

(ה) במקום שנמצאים עשרה אנשים בני י"ג שנים ויום אחד (ובפחות מעשרה אין מתפללים בצבור) אז עובר החזן לפני התיבה או הבימה ומתחיל להתפלל בקול רם, והצבור מתפללים אחריו בקול דממה דקה.

(ו) איכות התפלות שונה מאד בין הקהלות הנ"ל, ואין דבר שישנו בו מנהגים זו מזו כמו בזאת. האשכנזים מסודרים בתפלתם יותר מכולם, המזרחיים והספרדים מנגנים באופן מיוחד הדומה לשיר התוגרמים, ושיר האיטלקים הוא יותר יפה ונעים ונשמע בנחת. נוסח התפלה הוא לפי קדושת היום, בחול או בשבת ור"ח או בחגים ומועדים, ושינות הקהלות זו מזו גם בימים טובים האלה.

(ז) ואף גם זאת גוף נוסח התפלות העיקריות שוות בהן כמעט כולן הוא זה: בשחרית אומרים כמה מזמורי תהלים וביחוד מפ' ק"ד ברכי נפשי וגו' עד סוף כל פסוקי דזמרה המסיימים בהללויה, ועוד קובץ שירות ותשבחות הנאמרות ונשנות בכל התפלות ובכל הזמנים הנקרא ק ד ו ש ה; ברכה אחת ליוצר המאורות הנקרא ברכת יוצר אור, פרשיות שמע והיה אם שמוע ופרשת ציצית הנקרא בסדר התפלות בשם ק ר י א ת ש מ ע. עם הברכה שלאחריה ויציב וכו', ואח"כ מתפללים ברכות הנקראות

שמונה עשרה, ובהן בקשות להשי"ת על צרכי בני האדם כמו חיים בריאות בינה חירות סליחות מזון וכו', ונאמרות מקודם בלחש ואח"כ חוזר אותן החזן בקול רם, ואח"כ אומרים עוד הפעם מזמור קמ"ה ופסוקים אחרים מנביאים, והכתוב בישעיה קדוש קדוש קדוש ה' צבאות וגו' עם התרגום הכשדי שלו ונקרא כ"ז קדושה, ומסיימים בתודה לה' אשר הציל את בינתנו לעבוד אותו לבדו, ועם הבקשה להפנות כל עמי הארץ לעבודתו, הנקרא עלינו לשבח[13]).

(ח) בב' וה' מוסיפים אחרי הש"ע וידוים ותחנוני תשובה[14]), ושני הימים האלה מיוחדים ביותר לתענית יחיד, ונקראים ימי המשפט מפני שבהם היו רגילים בימי קדם לשבת לדין בכרכים

---

13) פה מספר קירכנער וסייעתו כי מתחלה נדפסו בו גם המלות: שהם משתחוים להבל ולריק ומתפללים אל אל לא יושיע, ואח"כ נאסר לדפוס והכינו מקום פנוי בסדר התפלה למען יכתבו בו אחרי הדפוס את התיבות ההן, אשר באמת נוהגין בפולין לאומרן בע"פ בלחש, אך ממנהג הריקה במקום הזה שנוהגין בו בפולין לא נזכר גם בספרי המחברים הנ"ל ומלוה לבטלו.

14) הנקרא תחנון או נפילת אפים ונהוג בהטיה על צד שמאל: אבל המחברים הנ"ל מספרים ממנהג מקומם וזמנם כי החזן נפל מתה על ברכיו לפני הארון ע"ש שנאמר ביהושע ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' צבאות ומזה ע"ז נפילת אפים.

ובעירות, ואנשי הכפרים באו כמו על ימות השוק לבקש לדרוש את ה' בבית דין.

(ט) במנחה מתחילים אשרי ואומרים קדיש ואח"כ י"ח ברכות הש"ץ בלחש ובחזרה ובקול ואח"כ קדיש שני.

(י) בערבית תודה להשי"ת המעביר יום ומביא לילה ואשר באהבתו לישראל נתן להם מצותיו, אח"כ קורין ק"ש בזכרון יציאת מצרים ותפלה לפרוש עלינו סכת שלמו בלילה, י"ח פסוקים מנביאים, י"ח ברכות ש"ע בלחש בלבד, עלינו וקדיש בסיום המעריב[15].

(יא) אלה עמודי העבודה ואדניה שעליה הטבע מטבע וחותם סדר כל התפלות הכלליות, ואעפ"י שמוסיפים פיוטים ושירים בימי שבת ומועד הנה הנם בכ"ז יסוד ושרש העבודה דבר יום ביומו, גם בסדרה גם בעצמותה, ובזאת לא יתפרדו הרבה גם אנשי הקהלות בשונות הנ"ל.

(יב) נוהגים לחלוק את כל חמשת חומשי תורה לפרשיות או לנ"ב

---

[15]) הכותבים הנ"ל מזכירים מנהג אחד באשכנז כי בהיות דבר ריב ומשפט בין איש לרעהו היה רגיל אחד מבעלי הדין לקפוץ אל הש"ץ בתפלת המעריב ולסגור את הסדור שמתפלל מתוכו בקראו קול גדול א כ י כ ל א ו! שר"ל שהוא מונע מלהתפלל עד שיתפשר חבירו עמו, ויש שהיה אחד מבעלי הדין קשה ונמנעו מלהתפלל מעריב כמה ימים.

סדרים הנקראים פרשיות, וקוראים מהן פרשה אחת בכל שבוע בביה"כ, באופן שבכל שנה ושנה, אף אם היא מעוברת כמ"ש ס"ג פ"ב גומרים בצבור קריאת התורה כלה. בימי ב' וה' בשבוע אחרי בקשות התחנונים הנ"ל מוציאים ספר התורה מתוך הארון ובאמור הכתוב גדלו לה' אתי וגו' ופסוקים אחרים, מניחים אותו על הבימה, וקוראים בו שלשה אנשים בפרשה ראשונה של סדר השבוע בברכה לפניה ולאחריה, החזן אומר מי שבירך וכו' וכאות נדר איזו נדבה לעניים או לצרכי ביה"כ או לחזן ושמש, אח"כ מגביהים את הס"ת פתוח לרוחב[16]) ומראים אותיותיו לעיני כל הנצבים עליו באמרם הכתוב וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל וגו', אבל המזרחיים נוהגים בהגבהה קודם הקריאה, אח"כ גוללים וכורכים הס"ת ומשיבים אותו לתוך הארון.

(יג) סדר הקריאה הזאת בס"ת בצבור לפני העומדים לתורה מעט או הרבה הוא תקנת עזרא, ונוהגים כן בשבתות השנה בחגי המועדים ובימי תענית כמו שנזכיר להלן במקומם.

(יד) ומפני שכל איש ואיש מבאי ביהכ"נ רוצים לקחת חלק כחלק בהוצאת והכנסת הס"ת ובשאר עבודות היום, ע"כ מוכרים:

---

16) הנוצרים הנ"ל מזכירים מנהג זר בהגבהה כי קצת המגביהים בתפלה להראות כח זרועם היו קולעים את הס"ת כמה פעמים למעלה באויר וחוזרים ותופסים אותו בידיהם, וכל הקהל משבחים איש מהיר כזה שבקי בהגבהה.

אותן במקהלה וכל המרבה בשכרן זכה בהן, והמעות מוציאים לצרכי ביהכ"נ או לצדקה לעניים.

פרק יב דיני הכהנים והלוים ומתנותיהם.

(א) בבית המקדש היו משרתים הכהנים יוצאי ירך אהרן ככתוב בספר שמות כ"ח ובמקומות אחרים בתורה, והמה היו מקריבים לה' עולות וזבחים נסכים וקטורת סמים ועושים כל צרכי עבודת הצבור, ואנשי עדה היו נותנים להם מלבד חלקם בקרבנות נדר ונדבה, גם מתנות כהונה מזבחי שלמים ובשר תאוה הזרוע הלחיים והקיבה, וכן נתנו להם בכור פטר כל רחם בבהמה ופדיון בכור אדם, ראשית הגז ותרומה שנים למאה בתבואות השדה ובפרי האדמה, חלת עריסותם ויתר מתנותיהם הכתובים בספר התורה.

(ב) משמרת הלוים היתה לשורר במועד מועדים בבית המקדש, ולהם נתנו בני ישראל מעשר תבואת הארץ אשר חזרו על הגרנות בעיר לאספם.

(ג) אבל בזה"ז אינם מחויבים במתנות כהונה ולויה, כי אם היושבים בחבלי ירושלים ובגלילות ארץ יהודה, ואך מעט שמה היהודים שיש להם שדי תרומות ועדרי צאן ובקר, ע"כ אעפ"י הרבנים מחליטים כי קיימו וקבלו גם בגלות במסורת איש מפי איש

יתם אמת וצדק לתולדותם מבני אהרן ומשבט הלוי[1]) בכל זאת אין להם מספח ולדקה על כל כל מאומה מלבד בזכותם בבכור כל זכר בבהמתם, ולהיות ראשונים בקריאת התורה בבהכ"נ בין הקרואים הנ"ל, ולברך את הקהל בחגים ומועדים בברכת כהנים המשולשת בספר במדבר יברכך ה' וישמרך וגו'.

(ד) ואסורים שלא לגעת בנפש אדם מת, ושלא להיות באוהל שמת בו אדם, ופודים מהם בכור אדם כמו שנזכיר לקמן ח"ד פ"ט.

(ה) אסור לכהנים לקחת גרושה וחלוצה להם לאשה כמו שנזכיר לקמן ח"ד פ"ז.

(ו) בדברים מעטים אחרים באים הלוים במדרגתם אחר הכהנים.

פרק י"ג עבודת אדמה ועשתרות צאן.

(א) אסור לנו בכל מקומות מושבותינו לזרע שדותינו כלאים, ר"ל שני מיני תבואות ביחד כמו חטים ושעורים וכיוצא בהם, וכ"ש לזרעם עם ענבי כרם מטעם שנאמר (ויקרא י"ט) שדך לא תזרע כלאים וגו'. וכן אסור להרכיב ולהבריך זמורת זר באילן מין בשאינו

[1]) „כי מי יודע איזהו כהן ולוי ואיך אפשר שאמרו יחוסם מההורבן והם אמרו ב' עדים היו לו לפטור וכולם נמחאו בכהונה, כ"ש בגלות ארוך משונה כזה, והנביא ישעיה אמר מהגוים וגם מהם אקח לכהנים וללוים אמר ה'" (ש"א פי' כהנים).

מינו, כמו עלי אגוזים בענים תפוחים ורמונים וכיוצא בהם להוציא מהם פירות, אבל מותר לאכול הפירות שנולדו מהרכבה והרכבה כזאת.

(ב) הנוטע עץ מאכל אסור לאכול פריו גם בזמן הזה בשלש שנים הראשונות ערלים יהיו לא יאכלו, אך פרי השנה הרביעית הנקרא נטע רבעי אחר הוצרכו אז להביאהו אל המקדש כפרי קודש הלולים לה', פודים בזמן הזה בדבר מועט כמו שנאמר (ויקרא שם כ"ג).

(ג) אסור לזווג בהמה מין בשאינו מינו כמו חמור ובקר וכיוצא בהם להוליד מהם שגר פרי בטן. משום שנאמר (ויקרא שם י"ט) בהמתך לא תרביע כלאים. וכן אסור לחרוש או למשוך בעגלה בשני מינים משום שנאמר (דברים כ"ב) לא תחרש בשור ובחמור יחדיו.

(ד) בקצור תבואות הארץ צריך להשאיר בפאת השדה חלק מתבואתו לבלתי כלות לקצור אותו, וכן בבצור את ענבי הכרם משאירים מעט ענבים עוללות באשכלות הנשפנים.

(ה) בשנה השביעית מקץ כל שבע שנים תשבת הארץ בשנים ובקציר לא תזרע ולא תעבד, וספיח קציר השדה נעזב לעניים ולאביונים כמו שנאמר (ויקרא כ"ה).

(ו) אסור להשתמש בבכור זכר פטר רחם בהמה טהורה כמו בקר וצאן אם אין בו כל מום, ולא לאכלו, כי בזמן שבית המקדש היה קיים היו מחויבים להעביר אותו אל הכהן או לפדותו ממנו ובזה"ז אינם יכולים לא לתת אותו לכהן ולא לפדותו אלא ירעה עד

שיפתאב, הבל בכור חמור יוכלו לפדותו בחפש בעבורו שה אל
שכתוב בשמות י"ג.

(ז) כי ימצא איש בשדה קן צפרים טהורות, היינו ממין העוף שמותר לנו לאכילה, רובצות על הבנים או על האפרוחים, צריך לשלח לחפשי את האם אם ירצה לקחת לו את הבנים או האפרוחים כמו שנאמר (דברים כ"ב) כי יקרא קן צפור לפניך וגו' לא תקח האם על הבנים וגו'.

פרק י"ד דיני צדקה לעניים ורחמים על צער בעה"י.

(א) אין להכחיש כי בני ישראל הם רחמנים וגומלי חסדים לכל אביונים אשר בינם הם בקרבם, ואולי רוב ישראל עניים, והמה יולדו לעמל יותר מכל העמים, כי אף לקצת העשירים שבתוכם אין להם לא תבואת שדה ולא נכסי קרקע הראוים להקרא באמת הוקן עושר, ובכל זאת המה עוזרים לכל עניהם, וגם לכל עניי עיר אחרת יהיו מי שיהיו הם תומכים ומחזיקים ידם בכל עת מצוא.

(ב) בכרכים גדולים סובבים העניים בערב שבת ובערב יום טוב על פתחי העשירים וגם הבינונים לקבץ נדבות, ולכאו"א תחת כיתן לפי מתת ידו, בלעדי השגחת ראשי הקהל הנקראים פרנסים או ממונים לשלוח להם הביתה, וביחוד להנכלמים

והנכבדים שבהם אשר יבושו לפשוט יד רמה בשער, או לחולים ולאלמנות אשר אינם סובבים על הפתחים, הן מעות מדי שבוע בשבוע.

(ג) בכל בתי כנסיות ובתי מדרשות קופות נדבות מעמידים, ואת הכסף הנאסף בענין זה עם חלק מהכנסת עבודות הקודש הנמכרות בביה"כ הנ"ל ועם הכסף הנמצא באוצרי קופת הבית חולקים לעניים.

(ד) ובלעדי זאת כי יקרה לאחד העניים והאביונים אשר בעיר ובסביבותיה איזה צורך פרטי כמו הכנסת כלה פדיון שבוים וכיוצא בו, אז פרנסי ביהכ"נ גובים נדבות מכל באי שער הבית, היינו שהחזן סובב בין כולם, ואומר לכל אחד מי שבירך וכו' בעבור שנדר כך וכך לצדקה כזאת וכזאת, ומפני שביום השבת אסור ליגע במעות, פוסק איש מה שנדבו לבו בקול רם, ובימות החול פורע כל אחד אל נכון את נדרו על יד הפרנס המוסר את כל אוסף הנדבות ליד האביון ההוא.

(ה) ועוד נמצא בערים גדולות חבורות שונות לגמילות חסדים, כמו חברת בקור חולים, חברה קדושה לחסד ואמת שעושים עם המתים, חברת צדקה לעניים, חברת פדיון שבוים, חברת הפיא — בתולות וכיוצא בהן רב או מעט לפי מכסת היהודים היושבים במקום ההוא.

(ו) וכי יציק לאחד האביונים מחסור גדול אשר אין לאל יד יושבי עירו למלאות אותו, אז יפנה אל גדולי הרבנים הכותבים וחותמים לו אגרת לאמר, כי מלאו טוב ונכון לבקש את אחב"י לעשות הטוב והישר ולעזור את האיש ההוא. ההולך עם הכתב הזה בידו יסובב במקומות היהודים יהיה עיר או כפר או מגרש, ישב שם יום או יומים ויושביו יאכילוהו וישקוהו ואשר יתנו לו נדבת כסף וישלחוהו בשלום, וככה הלוך ילך עד בואו אל כרך ויקיים את האגרה שלו בח"י האב"ד אשר שם, ואח"כ ישים פניו אל פרנסי הקהלה או אל אחת חברות גמילות חסדים או אל אשר יהיה המנהיג במקום ההוא, והמה יעזרוהו ויתמכוהו בימין צדקה:
על האופן הנ"ל.

(ז) שולחים מכל עברים ומכל המקומות שנה שנה כסף צדקה: לירושלים לפרנס ולכלכל גם את העניים היושבים בעיר הקודש להתפלל בעד כל אחב"י, וגם למקומות אחרים בארץ יהודה מפוזרים צדקה מסו"ל כמו לערי צפת טבריה וחברון מקום קברות האבות אברהם יצחק ויעקב עם נשותיהם.

(ח) ומלבד כל אלה נודר צדקה ונותן פזר לאביונים איש איש בפ"ע לפי מתת נדבת ידו ולבו וכיד ה' הטובה עליו.

(ט) וצדקה תחשב לנו לתמוך ולחזוק ביד עניים מרודים אף אם לא מבני ישראל המה, וביחוד לעניי העיר והמקום, ואין

בודקים למזונות במעשה הצדקה והשלום בלי הבדל עם ודת, והרבנים יעירו ויעוררו על ככה בלי הרף.

(י) מרוב רגש השמחה והחגיגה אנחנו נזהרים מאד בצער בעלי חיים לבלתי ענות נפש כל חי באכזריות, ולבלתי השחית כל בהמה בשצף קצף, כי יד ה' עשתה גם אותם כמו שנאמר (תהלים קמ"ד) ורחמיו על כל מעשיו:

נשלם החלק הראשון

חלק שני

פרק א' נימוסי לשוננו בדבור ובמכתב ובמדרש.

(א) אך מעטים המה אחב"י בזה"ז היודעים לדבר היטב שלמה בשפת העברים שבה נכתבו כ"ד ספרי תנ"ך הנקרא לשון הקודש, אף כי בלשון כשדים המכונה תרגום אשר היינו רגילים לדבר בה בעוד היותנו על אדמתנו. אבל עתה למדנו והרגלנו א"ע לדבר בלשון עם ארץ מולדתנו: באיטליא מדברים איטלקית, באלימאניא אשכנזית, ובארצות הקדם תוגרמית או ערבית או בשאר לשונות בני קדם. והעתיקו כ"כ בהרגל לשונות נכריות האלה עד כי רבים אשר יצאו מארץ אשכנז לגור בפולניא בהונגריא וברוסיא שמרו לשון אשכנזית כמו שפת מולדתם להם ולזרעם אחריהם לדורותיהם, ואשר יצאו מארץ ספרד אל ארצות הקדם השתמשו ביותר בלשון ספרדית, ובאיטליא משתמשים מקצתם באשכנזית ומקצתם בספרדית לפי תולדותם לבית אבותם. וכהיום הזה עם הארץ ישים את לבו רק להשתמש בלשונו אל אנשי

המקום שיושבים בו, ומערבים גם איזו מלות עבריות בשפתות בשיחתם ביניהם. אכן המשכילים שומרים יותר בזכרונם את לשון כתבי הקודש, אם אמנם רק מקצתם, אם לא רבים הם, מבינים לדבר מאמר שלם בלשון עברית בשכל ודעת.

(ב) וגם בהברת מבטא לשון העברית שונים הם ביניהם בשיעור גדול כ"כ, עד שרק בקושי מבינים האיטלקים והמזרחיים את האשכנזים בדברם עברית ביניהם, ואין בהם אשר שפתותיהם ברור מללו בעברית עפ"י כללי הגראמטיקה שקורין דקדוק כמו האיטלקים.

(ג) אמנם בהיות טהרת לשון הקודש קצרה ועניה במלות, ולהיותה נמצאת במכתב לבד מכ"ד ספרי המקרא שרק ממקורם נשאב תורת הלשון, הרחיבו אותה חכמינו הקדמונים והעשירוה במלין בהשתמשם הרבה פעמים במלות ארמיות ופעם גם ביונית ורומית' וכיוצא בהן, ובהמציאם שמות רבות לקרא בהם לדברים רבים חדשים מקרוב באו, כמו שעשו הסופרים הבאים אחריהם בכל מקום ובכל זמן, למען יוכלו להתבונן בדברם בפילוסופיא ובחכמות אחרות במבטא מיוחד הנופל על שומר החכמה ההיא.

(ד) באופן הזה משתמשים מחברי ספרים, סופרי שאלות וכותבי מכתבים גלוים וכיוצא בהם. אכן באגרות שלומים שבין איש לרעהו ובמכתבי מקנה וקנין שבין סוחר לעמיתו נוהגים לכתוב בלעז הוא לשון העם שיושבים בקרבו, אם כפעם בפעם באותיות

עבריות. מלבד יושבי ארץ יון בשבי שאי מארצא הכותבים תמיד עברית.

(ה) וכן בדרשות מסתמשים הדורשים בלשון עם הארץ למען יבינום השומעים, היינו שמזכירים דברי המקרא והתלמוד ככתבם וכלשונם ומבארים אותם בלשון עם הארץ.

(ו) וזה מנהג הדרשה או הדבור במקהלות: כל פעם יושב בביהכ"נ איש איש על מקומו בשלום, והרוצה לדרוש ברבים (ורשות לכל אדם לדרוש בביהכ"נ) מתעטף בטלית, או גם בלתי מעוטף, והוא נשען על העמוד הנ"ל ומתחיל בפסוק מסדר השבוע הנקרא כושא הדרש, ואח"כ מזכיר איזה מדרש חז"ל המכונה מאמר, ובהקדימו גם מלבו איזה מבוא, ובהליצו לשומעיו איזה ענין המתאים עם תוכן פרשת השבוע, הוא מרבה להביא פסוקים ממקרא וביאורים מחכמים, איש איש בסגנון מיוחד השונה מאד בין הקהלות הנ"ל.

(ז) נוהגים לדרוש ברבים בשבתות השנה, במועד השנים הגדולים, וגם לעת מלוא כגון הספד על גדול הדור שמת, הנעשה רק בימות החול, או בשבת מקרה אחר הבלתי רגיל כ"כ.

פרק ב׳ דרך הלמוד אופן בתי המדרש וחותם תכנית הגמרא.

(א) מעשה לדקה היותר שלם אצלנו הוא הקריאה בכתבי הקודש

ובפירושיהם, איש איש לפי מסת ידיעתו ומדרגת השכלתו, לקיים מה שנאמר (דברים ו') ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך וגו'.

(ב) ישנם מקצתם והמה מעטים שדורשים בקבלה, ר"ל סודות ורמזים הנגלה לרות מבינתם בחכמה האלהית הנסתרת והמלהכת בין שורות הכתובים, ואחרים לומדים פילוסופיא, ועוד אחרים חכמות הטבעיות והמוסריות; אכן תכלית כל המדעים האלה אצלנו היא רק להאיר עיני בינתנו בכוונת כתבי הקודש, ובלתי התכלית הנעלה הזאת חולין הם עסקתם בהם ולא ירבו לאחב"י, מלבד חכמת הרפואה שלומדים מקצתם כאומנות להיות רופא. אולם הלמוד היותר רגיל אצלנו והיותר חשוב בעינינו מכלם הוא ההגיון בגמרא הנקרא תלמוד, במקום שמותר לנו להחזיקהו אצלנו, ובמקומות שאסרו עלינו הלמוד בגמרא, לומדים בשאר דברי חכמים וסופרים ומפרשים או באיזה קצור מהתלמוד.

(ג) לתכלית העסק הזה מכינים בתי מדרש המכונים ישיבות ושמה מתאספים לפלפל הרבנים ותלמידיהם. אבל מבוכה גדולה בצעקת ויכוחם בלי סדרים, ונראה כאלו חומרי ההלכות הסן מיוסדים לכך, ונוהגים לקבוע זמן הלמוד הזה בבוקר אחרי התפלה, חוץ מע"ש ועיו"ט ובשבת ויום טוב.

(ד) ומפני שמקור כל הפסוקים והתלות והנימוסים שלנו וכבוד חכמינו וסופרינו נובע מספר התלמוד, ע"כ רגיל בפי

התלמודים קצור תוכן ענינו ועיקר סדורו מתחלה עד כלה ותמורים ומבוכים בזכרונם.

(ה) בפרק הראשון מספר הזה הואלתי להזכיר, שיש לנו תורה שבכתב אשר כתב משה עבד ה׳, והיה לנו תורה שבע״פ אשר מסרו והעתיקו לנו הרבנים כענין ביאור על התשב״כ עם תוספת תקנות אחרות. ומסורת המעתיקים לא הורשה לכתוב דבר על ספר בזמן שבית המקדש היה קים, שע״כ נקראת תורה שבעל פה מפני שלרוב רק בע״פ למדו וקבלו אותה איש מפי איש.

(ו) אכן כמאה ועשרים שנה אחרי חורבן הבית חי רב אחד ושמו רבי יהודה, אשר בעבור קדושתו היה מכונה רבינו הקדוש, והוא היה עשיר גדול ואוהב נאמן אל אנטונינוס פיוס קייזר רומי, ובראותו כי חוקי התורה שבע״פ הולכים הלוך וחסור ע״י המסורה ועומדים להשתכח לגמרי מישראל, קם וכתב על ספר את כל אשר חדשו וסדרו ותקנו ומסרו הסופרים והרבנים עד זמני, הכל בקיצור נמרץ וקרא לו משנה אשר חלק לששה סדרים: הראשון מדבר בענין הזרעים ועבודת האדמה, השני על ימי המועדים, השלישי על הנישואין ודיני הנשים, הרביעי על הנזקים ודיני ממונות, החמישי על הקדשים, והששי על הטהרות והטומאות. ומפני שהספר הזה קיצר במקום שהיה לו להאריך ולא הספיק ביד קוראיו להבין ולהורות על פיהו, הוסיפו עליו חכמי הדורות הבאים

אחריו עוד מדרשות ונלוות אשר המליאו פ"י היקשי פלפולים רבים אחרים, עד שאחרי שעברו עוד כשלש מאות וחמשים שנה קמו שני רבנים בבבל, שם האחד רבינא ושם השני רב אשי, ואספו וקבצו כל הביאורים והפלפולים והמדרשים על המשנה אשר נמסרו גם הם מאיש לאיש בע"פ, ועוד סיפורים רבים ושונים, ומאמרי מוסר הגדות רמזים ושיחות דרך ארץ אשר הגיעו עדיהם, ועשו מהם כעין פירוש גדול ורחב ידים על המשנה, וחברו הכל לספר שלם הנקרא תלמוד בבלי או גמרא ונחלק לששים סדרים המכונים מסכתות, ודורכים במסלותם בעקבות ששת סדרי משנה הנ"ל. ואם אמנם בשנים אחדות לפניהם כתב רבי יוחנן הירושלמי גם הוא חבור כמתכונתו וקרא לו בשם תלמוד ירושלמי, אבל מפני שאחז בדרך קצרה מאד ונהג לשונו בכבדות, קיימו וקבלו היהודים רק את הבבלי למורה דרך במנהגי חייהם, בהיותו מתהלך ברחבה ולשונו קלה יותר להשכיל ולהבין. על התלמוד הזה עשה פירוש מספיק חכם אחד ושמו ר' שלמה המכונה רש"י, ונוספו עוד פלפולים וחילוקי דרבנן מחובשי בית מדרש אחד הנקרא תוספות. מהתלמוד בבלי נעשו ברבות הימים תולאות רבות בקיצור באר היטב למען ירוץ קורא בו. וביחוד פתחו וסדרו באדמת שלשה סדרי משנה ההנהוגים בזמננו, כי שלשת האחרים על הזרעים הקדשים והטהרות אינם נוהגים בזה"ז.

(ז) הגיון התלמוד הזה נאסר אח"כ בפקודת מקצת ראשי כהני הנוצרים, אכן אחרים מהם חזרו והתירוהו, אבל בימים האחרונים האלה הוא נאסר לגמרי, וביחוד בארץ איטליא לא יראה ולא ימצא ולא יקרא בו[18].

פרק ג' מנהגי סמיכת הרבנים כח ממשלתם ושלטן החרם.

(א) בוחרים ברבנים בלי בדיקה אם הם סמוכים בתואר דאקטאר, ועוד כלמה תכסה פני כבודם אם יוכרחו לרדוף אחרי סמיכה כזאת, ע"כ לא יבחנו הרבנים בבחירתם, ואין חפץ ליהודים כי אם בהכרזת איזה תלמיד חכם את כחו בתורה לשמור ולעשות, ועולה רוח בינתו בתושבע"פ עשר ידות על יתר החכמות. בארץ המזרח מכתירים את הרב קול אחד וקוראים לו בשם חכם, באשכנז ובאיטליא מוסמכים הרבנים הזקנים את הרב החדש וקוראים לו בכתב או בפה בשם חבר די רב שר"ל משמש תלמידי חכמים אם הנסמך עודנו צעיר לימים או רך בשנים, ובשם מורנו או רב אם מלאו אותו הגון וראוי לאב"ד.

---

18) בהקדמתו לספרו בית לחם יהודה אומר על אודות הס' זת"מ לאמר: כי הוא ז"ל מורה מקום המאמרים איפה הם בגמרא ולכן בני איטליא אשר העתיקו מנעוה ממנו וכו', ונראה מזה כי הלימוד באגדות עין ישראל לא נאסר.

(ב) המשרה על שכם הרבנים האלה הנקובים בשמות חכם או רב או מורנו, להורות בין דין לדין, להבדיל בין טהור לטמא, להשיב על שאלות ספק בדיני איסור והיתר, לכתוב הגטים ומעשה ב"ד בדיני ממונות, לקדש הנישואין ולברך חתן וכלה, ולדרוש בבית הכנסת אם נתן לו ה' לשון למודים, והם המה ראשי הישיבות הנ"ל, ומקומם בביהכ"נ ובאסיפת הקהל בראש קרואי העדה, ועונשים בחרם את הממרים בם לבלתי שמוע בקולם, ובכבודם יתימרו כל אנשי העיר, וחייב כל אדם לחלוק להם כבוד.

(ג) וכי יחרימו איש על חטאו וקשי ערפו, ישמיעו ברבים קול אלה וקללת אלהים במחנה העברים תעבור, לאסור איסר על כל יהודי לדבר את האיש החרם ולקרוב אליו, אך רחוק יהיה ביניהם וביניו כארבע אמות, ואסור להחרם לבא אל ביהכ"נ, ישב לארץ ידום יחף וחפוי ראש ומתאבל כמי שמת לו מת, עד שיתיר לו הרב את נדויו ויקבלהו בתשובה.

(ד) ובחרם גדול וחמור על אודות איזה דבר יקר ונכבד בעדת הקהל מתאספים אל ביהכ"נ ומדליקים נרות שחורות ותוקעים בשופרות, וקוראים נוסח החרם על כל מי שעשה או שיעשה דבר פלוני, והעם והטף עונים ואומרים אמן[19].

---

19) „נדוי וחרם ראוי שימלא בו שני תנאים לשיחול, הא שיהיה נעשה מב"ד

פרק ד׳ דיני שבועות ונדרים.

(א) אסור לנו כל שבועת שוא, וכן אסור להזכיר שם שמים לבטלה ר״ל לשאת על שפתנו ולבטא אחד מכל שמות וכנויים הרבים אשר לאלהים אם אין הכרח וצורך בדבר כמ״ש בעשרת הדברים (שמות כ׳ דברים ה׳) ומכ״ש שבועת שקר וכזב כמ״ש (ויקרא י״ט) ולא תשבעו בשמי לשקר.

(ב) גם אין חפץ לה׳ בנדרים, אך אם פלא איש את פיו לנדור צריך לשמור מוצא שפתיו, ואף גם זאת יש לאל יד הבעל לשמוע ולהפר את נדרי אשתו אך שלא ברצונה אם אסרה איסר לענות את נפשה, וכ״ז רק בתוך כ״ד שעות אחרי שמעו את נדריה, וכן מפר האב נדרי בתו בנעוריה בית אביה כמו שנתבאר בספר במדבר פרשה כ׳ באריכות.

שקול או מאדם גדול בתורה ואב ב״ד כמו משה ויהושע כל אחד בדורו או נקהל בהסכמת כולם שהוא מדין שבועה כמו שבועת המצפה לבלתי תת אשה לבנימין, והב׳ שיהיה מיוסד על הדין והראוי ושקול הדעת, ואם יחסר אחד מאלו או שיעשוהו הדיוטים או הדיוט אעפ״י שיהיה בדין או יעשנו גדול וחכם ויהיה שלא כדין אין לחוש לו ואינו כלום״ (ש״א סי׳ נדוי וחרם). אכן בצדק משיג עליו החכם יש״ר שם כי לא הועיל כלום בתקנתו, כי כל ב״ד יחשוב עצמו שקול וידמה בעיניו שהדין עמו, וברר שם שבאמת אין יסוד כלל לחרם לא בתורה ולא באמונה כמו שהאריך בזו הרמב״ן בספרו ירושלים ע״ש.

(ג) ובכל זאת קבלו מעתיקי התורה שבע"פ, כי בנדור איש או אשה נדר או איסור או שבועה להרע או להיטיב לנפשו ולא לאחר, ויש להנודר פתח חרטה, אז יכול רב"מומחה או ב"ד של שלשה אפילו אם אינם סמוכים להתיר את הנדר ולהפר אותו. והרוצה להתיר את נדרו הולך ועומד לפני הרב או הב"ד, אשר אחרי שמצאו פתח חרטה שלו ומצאוהו נכון ונאמן, אומרים לו שלש פעמים: מותר לך וכו', והנודר נפטר מנדרו.

פרק ה' מקנה וקנין ונשך תרבית.

(א) על פי מצות תורתנו שבכתב ושבע"פ מחייבים אחב"י להיות תמימים וישרים, שלא להונות כל אדם ושלא לכחש בעמיתו יהיה יהודי או נכרי, אך בצדק ובמשפט יתהלכו בדרך החיים כי זה כל האדם, כמ"ש בתורה במקומות רבים ובפרט בספר ויקרא פרשה י"ט פסוקי י"א י"ג ט"ו ל"ג עד סופה.

(ב) והדבה הרעה אשר הוציאו עלינו מקצת אנשים בדבור או במכתב לאמר כי היהודים רגילים בשבועה ובאלה, ולצדקה יחשב להם להונות ולעשוק את הנוצרים, הוא שקר גמור השופך על האומרו בוז וקיקלון יותר מעל הנעלבים בפיהם. ונהפוך הוא אשר הזהירו רבנים רבים וכן שלמים על זאת, וביחוד אסף וקבץ מאמריהם בזה באריכות רבינו בחיי בספרו כד הקמח אות ג' גזילה

שאומר שם, כי גדול עון גוזל נכרי מעון גוזל יהודי, כי מלבד אשמו בראשו הוא מביא עוד לידי חלול השם, שהוא עון פלילי ומן הפשעים היותר חמורים. ואם המצא ימצא בקרב בני ישראל איש עושק ומונה, חטאת יחיד הוא אשר איש אחד יחטא ביצר לבו הרע, ולא מפני שמצא את הדבר הרע הזה מותר לו באחד חוקי תורת משה ולא בדברי חז"ל בשום אופן וענין.

(ג) אמנם אמת הדבר כי עקב הלחץ הגדול אשר הגלות לוחצת בני ישראל זה ימים רבים, ובמעט כל העמים אשר בקרבם הם נודדים אסרו עליהם לקנות להם אחוזת אדמה, ורגליהם לנחושתים הוגשו גם בשאר משלח יד ומלאכת אומנות שמחיה בעליה בכבוד, ירד הדר רוחם ויקר נפשם עשר מעלות אחורנית, והשיבו כמעט את עדי רוחם לדקה המרחפת על אבותיהם מהר חורב[20].

(ד) ואם בגלל הסבה הזאת התירו לעצמם לקחת נשך ותרבית בהסמכם על מה שכתוב (דברים כ"ג) לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך, אך זר ומוזר הוא, כי אי אפשר לפרש שכתוב רק על שבעת העמים החתי האמורי והיבוסי וכו' אשר צוה ה' עליהם לא

[20]) ובספרו בית יהודה מס' נדרים ז"ל: בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן וכן עם ישראל ג"כ נאים הם במדותיהם נוטים ליופי המעשים אלא שהעניות ודלות הגלות המר והנמהר מנוולתן ולא הניח להם מדה טובה עכ"ל.

שחיה כל נשמה. אבל מפני שאין להיהודים עסק אחר להשתכר בו לרכי חייהם כדרך כל הארץ שוברים לעשות הדבר בהיתר.

(ה) ורק על שבעת העמים עכו״ם האלה היתה כוונת חז״ל בכ״מ שהתירו איזה אונאה ועושק נגד עמים אחרים, בראותם כי כן נאמר ונשנה כמה פעמים בכתבי הקודש, ואין הדבר מוסב בשום אופן על העמים אשר אנחנו יושבים בקרבם בזמן הזה המקבלים אותנו לחסות בצל כנפיהם, ונשיאיהם ועבדיהם גומלים חסד לנו, ומכ״ש בין הנוצרים שהגוזל אותם חוטא לא בלבד נגד דת התורה, כי אם יאשם גם נגד חוקי הטבע.

פרק ו׳ דיני שטרות צוואות דיינים ופסקים.

(א) כל ברית הנכרת בין איש לרעהו מתקיים באחוז כ״א מהצדדים בכנף בגדי העדים או במטפחת שלהם והוא כענין שבועה בקבלת קנין הנקרא קנין סודר.

(ב) אין שום כח אמנה בינינו לסופרי שטרות אם לא שהסופר בעצמו הוא כעד, ועל פי שנים עדים יקום דבר כל מכתב ואגרת ספרי מקנה שטרי לוואה אירוסין ונישואין, ספרי כריתות וכיוצא בהם.

(ג) למען לא יתקלקל כח השטר בכל זמן ובכל מקום, הרשות ביד בעל השטר לעשות עליו קיום בחתימת שלשה דיינים מומחים.

(ד) מחמת שצריך לבדוק העדים בכל דין ודברים, נוהגים לבדקם בפני הנדון במשפט עונשים, או בפני לד שכנגדו בדיני ממונות.

(ה) כי יהיה דבר ריב ומשפט בין איש לרעהו יבא דבר שניהם עד הדיינים שמה הרבנים שיושבים על כסאות למשפט ברוב ערי נפולות יהודה, לבד מאשר יקימו שני הצדדים לברור להם מקרב מרעיהם שנים או שלשה ברורים לפשר ביניהם ריבותם.

(ו) הדיינים פוסקים על פי דיני הרבנים שחברו בספרים רבים קדמונים, ובספר י' סכון ביסוד הנקרא חושן משפט, ורבים מהם בספרי בעלי תקופות שאלות תשובות, כי כן נאמר בפרשת (שמות כ"א) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ובפרשיות שלאחריה כ"ב וכ"ג ובדברים כ"ב וכ"ג כ"ד וכ"ה; ולפי ראות עיני הדיינים בשקול הדעת הישרה, ולפי כבוד הבריות, ענין הדבר ולורך הזמן.

(ז) בד"א בדיני ממונות, אבל בדיני נפשות הדבר תקור ומר למשמעת שופטי ושוטרי העיר ונשיאי הארץ אשר אנחנו מתגוררים בה, מלבד כי יהיה לאיש חטא משפט עבירה על אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ועשה ואשם, אז יקרם מפי הרבנים כמ"ש לעיל פ"ג.

פרק ז' הלכות מאכלות אסורות ואופן אכילת בשר.

(א) לא יוכלו העברים לאכול מכל בהמה אשר איננה מפרסת פרסה ומעלה גרה כמו בקר וצאן, ע"כ אסור לאכול מבשר השפן והארנבת והחזיר וכו'. וכן לא נאכל דגים אשר אין להם סנפיר וקשקשת, וכן אסור לאכול מבשר העופות הדורסות, ולא שקצים ורמשים, הכל כמבואר בספר ויקרא י"א באריכות.

(ב) על כן לא יאכלו בני ישראל דבר מן הנכרים, ולא ישתמשו בכלי בישולם מפני החשש שמא בשלו בכלים ההם דבר איסור, וכן לא נשתמש בסכיני נכרים וביוצא בהם.

(ג) אין אוכלים חלב שור ושה וכשב ועז כמו שנאמר (ויקרא סוף פ' ג) כל חלב וכל דם לא תאכלו, וכן אסורים בגיד הנשה מזה שנאמר (בראשית ל"ב) על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו'. ולכן מסירים בדקדוק גדול אף מבשר בהמה טהורה את כל חלבו וינקרו ממנו את הגיד הוא. ובעבור זה נוהגים במקומות רבים באיטליא. ובפרט באשכנז שלא לאכול מבשר האחורים אף מבהמות טהורות, מפני שבו נמצא הגיד הנ"ל ועוד חלב רב, וצריך אומנות גדולה בניקור ואין כל המנקרים בקיאים בכך.

(ד) אסור לאכול כל דם בהמה וחיה שנאמר בתורה במקומות רבים. ואפילו ביצה שנמצא בה טיפת דם פסול היא. ואולי

מטעם זה[21]) נאסר לנו אכילת בשר בהמה חיה ועוף בלי שחיטה למען יצא מהם הדם בעין שבצוארם.

(ה) השחיטה הזאת צריכה להעשות בתבונות כפי שוחט היודע לאמן ידיו ובקי בהלכות שחיטה לכל משפטיה וחוקותיה ומלומד לחתוך סימני הקנה והושט כדי שיעורם עם סכין חד וחלק בלי פגימה ובלי שהיה כל שהיא. וכ"ז למען יחיש ימהר לצאת דמו הנשפך על עפר יבש או על אפר, ואח"כ מכסים אותו בעפר ההוא או באפר לקיים מה שנאמר (ויקרא י"ז) ושפך את דמו וכסהו בעפר.

(ו) אסור לחתוך אבר מבעל חי ולאכלו חי או מבושל.

(ז) אסור לשחוט פרה עם ולדה ביום אחד, והוא הדין בכשבים ובעזים, ולאו דוקא באם אלא גם באב ובנו אם יודעים שהוא אביו ממה שנאמר (ויקרא כ"ב) ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד.

(ח) וכי ימות בהמה חיה ועוף מן הטהורים במיתה טבעית או ביד הורג שלא בדרך שחיטה אסור לאכול מבשרם.

(ט) וכי יהיה לאחד בעלי חי הטהורים עלם נשבר בחייו באחד

---

21) וכן בס"א סי' השחיטה ומזכיר הטעם בשביל איסור דם ע"ש וכן החליט החכם יש"ר שם.

איברים שאמרו החכמים או שהיא חולה מסוכן למות, אסור לאכול מבשרם אף אחרי השחיטה.

(י) וכן אם נמצא בבטן בהמה בקרב המעים קוץ או מחט תחוב בהם, או אם נמצא במעי הולך על ארבע איזה מכה וחבורה או ריעותא בריאה (הנבדקת בדיוק אחר השחיטה) אסור באכילה, ומקור כל הדינים הללו יוצא ממה שנאמר בספר שמות כ"ב ובמקומות אחרים.

(יא) משום איסור דם מולחים את הבשר ושוהה במלח שעה אחת קודם שמניחים אותו בקדרה או בפרור לבשלו, למען יצא גם דם התמצית מקרבו, ובלי מליחה אסור לאכול הבשר בשל מבושל במים כי אם צלי אש. על כן הכבד שכלו דם אסור לבשלו אם לא נצלה מקודם היטב על שפוד או גחלים.

(יב) אין כל דיני שחיטה וטריפה נוהגים בדגים הטהורים כי דמם מותר ואינם אסורים בנבלה וטרפה.

(יג) אסור לאכול בשר בגבינה או במאכלי חלב ביחד, איסור היוצא במסורת הרבנים ממה שנאמר (שמות כ"ג) לא תבשל גדי בחלב אמו, הר"ל כל מין בעה"י בכל מיני חלב, ולא בלבד שאין אוכלים בשר בחלב יחדו בין מבושל בין שאינו מבושל, אלא שנזהרים מאכול בסעודה אחת או בשעה אחת בתחלה בשר ואח"כ גבינה משום דחיישינן שמא נשאר הבשר עודנו בשיניהם ומתחבר

אח"כ עם החלב, אבל מותר לאכול בתחלה גבינה בפ"ע ואח"כ בשר.

(יד) צריך להיות לכל איש ואיש בביתו משנה כלי בישול וכלי תשמישים לחלב בלבד ולבשר בלבד, מצוינים בסימנים להכירם להבדיל ביניהם כנ"ל ח"א פ"ג. ואם יקרה לפעמים בטעות שנתבשל הכלי האחד עם השני, או אם יתערבו יחד במים, התבשיל אסור, והכלי אם של חרס הוא ישבר ואסור להשתמש בו.

(טו) אין אוכלים גבינה שלא נקרשה לעיני יהודי משום שמא ערבו לתוכה חלב טמא או העמידו אותה בקיבת טמאה או נבלה וטרפה או שעשוה בכלים שנשתמשו בבשר וחלב או שהכניסוה בקדרה שנתבשל בה איסור, והיהודי העומד על עשית הגבינה מציין אותה בסימן הנכר להכשר:

(טז) חז"ל מזהירים לבלתי אכול דגים עם בשר ביחד מפני הסכנה לבריאות, אך בזמן הזה נראה כי לא הרבה נזהרים בזה.

פרק ח' הלכות שתיה.

(א) אוחזים קצת אחב"י בארצות המזרח ובאשכנז במנהג אבותיהם שנאסר להם בגזרת חז"ל לשתות יין שעשהו או שנגעה בו יד איש אשר לא מבני ישראל הוא, אבל באיטליא אין נוהגים באיסור יין נסך באמרם שאולי נאסר הדבר רק אצל הקדמונים אשר ישבו

בקרב עמים עכו"ם וגזרו על יינם משום חיתון ותערובות עם העמים האחרים, אכן לא יתקיים האיסור הזה אצלנו בזה"ז שאנו יושבים בין עמים אשר נמנה ונגמר עליהם כי לא עכו"ם הם[22].

(ב) נוהגים כבוד בכוס יין לקדש עליו בליל התקדש חג ובצאתו, בחתונה ובברית מילה וכו', ולברך עליו בכל פעם שתיתו לפניו ולאחריו ברכה מיוחדת בשבח היין על שום שנאמר (תהלים ק"ד) ויין ישמח לבב אנוש, ונאמר (שופטים ט') תירושי המשמח אלהים ואנשים.

פרק ט' הלכות חלה.

(א) כשעושים הלחם היינו אם לשו בצק בשיעור מ' ביצים מפרישים ממנו חלה לקיים מה שנאמר (במדבר ט"ו) מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה.

(ב) בזמן שבית המקדש היה קיים נתנו את החלה לכהן, ובזה"ז משליכים אותה באש עד שנשרפת.

(ג) וזאת אחת משלש המצות שחייבות בהן הנשים, כי הן לשות את הבצק לרוב.

---

22) העיר החכם יש"ר כי במקומו של המחבר היו נוהגים אז חומרא יתירה על היין, ע"כ צוה ע"ז בש"א שם, ושבאמת הפוסקים האחרונים כהרש"ל והרמ"א הקילו בזה, ורק המקובלים עפ"י סודותיהם מחמירים עוד בדבר ושאין להשגיח עליהם וכו' ע"ש.

פרק י' הלכות סעודה.

(א) קודם שיושבים על השלחן לאכול צריך ליטול את הידים בדיוק גדול עפ"י דיני חז"ל אשר צוו בנטילת ידים של שחרית הנ"ל ח"א פ"ז.

(ב) אחר שישבו על השלחן נוהגים רבים לומר המזמור (תהלים כ"ג) ה' רועי לא אחסר וגו', ואח"כ בוצע בעה"ב על ככר לחם תמים, מברך עליו ופורסו ונותן ממנו כשיעור גודל זית לכ"א מהמסובין על השלחן, ואח"כ אוכלים כולן איש ואיש אין אונס, ובשתיה הראשונה שותים מברכים לפניה ברכה הנ"ל ח"א פ"ט.

(ג) תקנו חז"ל מנהגים רבים באכילה משום דרך ארץ ולתכלית שמירת הבריאות, ואסרו לרמוס על פת או להשליך פתיתי לחם או כל מאכל ארצה, מפני שהוא בזיון כלפי מעלה הנותן לחם לכל בשר ומשביע לכל חי רצון.

(ד) אחרי האכילה נוטלים ידיהם במים אחרונים ומרחיקים את הסכינים מן השלחן, באמרם כי השלחן הוא כמו מזבח אשר אסרה התורה להניף עליו ברזל המחללו[23]) ונוהגים רבים לומר אז המזמור של יום השבוע שהיו הלוים אומרים בבית המקדש,

---

[23]) טעם לשבח בטעם מפרשי הש"ע שברזל מקצר ימי האדם והמזבח עשוי להאריך חיי האדם וכו' כמ"ש רש"י שמות כ'.

ומזמור (תהלים ס"ז) אלהים יחננו ויברכנו וגו', ואם שלשה הם או יותר שאכלו על שלחן אחד מזמנין, ר"ל שאחד מהם לוקח כוס נקי וממלאו יין ומרים הכוס מעל השלחן ואומר בקול רם: רבותי נברך שאכלנו משלו, והמסובין משיבים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ואח"כ אומרים ברכת המזון הא-ל הנותן לחם לכל חי, והודאה על אשר הנחיל לאבותינו ארץ חמדה, ותפלה שיבנה ירושלים במהרה בימינו, וברכת הרחמן לבעה"ב, ובקשת הרחמן שיעשה שלום על כל ישראל, ואחר סיום הברכות נותן המזמן לכל אחד לטעום מכוס הברכה ואח"כ שותה גם הוא ונפטרים מן השלחן.

נשלם החלק השני

חלק שלישי

פרק א הלכות שבת.

(א) בראש כל מועדי השנה שומרים אחב"י ומכבדים את יום השבת שנצטוה הרבה פעמים בתורה ונזכר כבר בבריאת העולם בספר בראשית (פ' ב') שתי פעמים בעשרת הדברים ועוד במקומות רבים, ע"כ שומרים אותו יום מנוחה ושביתה מכל מלאכת עבודה בבית ובשדה.

(ב) ומנו חז"ל ל"ט אבות מלאכות האסורות בשבת עם כל תולדותיהן כיוצא בהן[24]. ואלו הן האבות[25]: החורש והזורע והקוצר והמעמר, הדש הזורה והבורר, הטוחן והמרקד, הלש והאופה,

---

24) „אינו מן ההכרח שיפורשו בספר דקדוקים אבות ותולדות ותולדי תולדות עד שנבוא לומר שהרוקק לרוח אסור משום זורה וכובע מתפשט טפח אסור משום נוטה אוהל וכיוצא בשטיות אלו" (ש"א).

25) שכל את ידיו לשנות בסדר המלאכות הנמצא במשנה ועשה זאת בהשכל ודעת: הליג חורש לפני זורע כדרך כל הארץ כמו שהעיר ר"ע מברטנורה שם, וכן השגיח תמיד על סדר העבודות הנהוג במלאכתן ע"ד שהעירו

הגוזז את הצמר המלבנו המנפצו הטווה העושה בתי נירין הפוצע המיסך האורג והצובע, הקושר המתיר התופר והקורע, הבונה הסותר והמכה בפטיש, הצד מינו השוחט המפשיט את עורו המעבדו הממחקו והמחתכו, הכותב המוחק והמשרטט, המבעיר והמכבה והמוציא מרשות היחיד לרשות הרבים.

(ג) אסור להבעיר או לכבות את האש (שמות ל"ג) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, ואסור אפילו ליגע בנר או באוד בוער באש, ואין מדליקים את הנר ולא מכבים אותו אף אין מתקנים אותו להגדיל שלהבתו. ובמקום קר ואין תנור של חורף מחומם מבעוד יום מותר להסיק את התנור ע"י נכרי, אם לא שהתנור עשוי מתחלה להתחמם מאליו או שאין תנור כלל בבית.

המפורשים שם בשם הש"ס אלא האופה כי הנה סדורא דפת נקיט, ולכן השם המסדר פה הצובע אחר האורג כי כן לא צבעו הצמר רק אחר האריגה, וכן השם הפוצע תיכף אחר העושה בתי נירין מטעם זה, וכן השם הבונה קודם הצד וכו'. וכן במקום המולחו הציב המשרטט בסדר מלאכת הכתיבה אליבא דגמרא שם לעיל שרטוט במקום מולח (ועיין תוי"ט שם) וכן השם המכה בפטיש אחר הבונה והסותר משום סדר ד"א. והשם המבעיר קודם שמכבה מטעם זה (ועיין תוי"ט שם) ועל המיסך תרגם ordire ממש כמו תרגם אחריו ר"ע מברטנורה, והוצאה ביאר תרה"י לרש"ר מפני שהוא העיקר בתורה בכתוב אל יצא איש ממקומו.

(ד) וכן אסור לבשל כל מאומה אפי' ע"י נכרי בשבת, ואסור לאכול מאכל המבושל בשבת, ולא דבר הנולד או הנקלט בשבת.

(ה) אסור לשאת משא ולנאת ביום השבת, ונזהרים משאת דבר אשר לבד מהנצרך ללבישה או הנקשר בבגדים לבלתי יחשב למשא והולאה. וכן נזהרים בשביתת הנשים השפחות והעבדים והבהמות וכו' כמו שנאמר בעשרת הדברים (שמות כ', דברים ה') לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ועבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך.

(ו) אסור לדבר בפרהסיא בשום ענין משא ומתן, לקנות מחיר איזו סחורה או להחליט איזה פסק במקח וממכר, ממה שנאמר (ישעיה נ"ח) אם תשיב משבת רגליך וגו' מעשות דרכיך ממצא חפצך ודבר דבר וגו'[26].

(ז) אסור ליגע ולטלטל דבר מוקצה או כלי מלאכה או כל דבר שאין כשר לעשותו בשבת.

(ח) אסור לצאת מקיר העיר או הכפר והולה יותר מדרך מיל שהוא אלפים אמה תחום שבת.

---

[26]) „וכבר ביאר לנו הנביא ישעיה בארבע מלות שהנהגת השבת כולה באומרו אם תשיב משבת רגליך וגו', דבר גדול דיבר הנביא לאשר יבין במאמרי לדק" (ש"א).

(ט) עוד הוסיפו חז"ל איסורים הרבה משום שבות וגדר לכל עסק מו"מ[27]) ומסחרת וסייג לכל מלאכת משלח יד, כמו שלא ליגע במעות המביא לידי מו"מ, שלא לחשוב חשבונות, שלא להפליג בספינה, שלא להשמיע קול כלי זמר, ושלא לרחוץ במים את בשרו וכו'.

(י) ואפילו בשביל החולים באיברים חיצונים התירו חז"ל הרבה, אבל בשביל חולים באיבריהם הפנימיים אם יש לפי דברי הרופאים אך קצת סכנה בדבר, וכן בשביל אשה יולדת אף אם אינה מסוכנת, הקילו חז"ל לעשות כל דבר צורך.

---

[27]) הקורא המקשיב רב קשב ימצא כאן בדיני שבת ויו"ט באיסור מלאכה ובדיני חנוכה ופורים בהיתר מלאכה, איך המחבר מתמיד לזכור ענין המסחר אצל עשית מלאכה או גם לפניה, ואיסור המסחר נראה לו חמור כמעט יותר משאר מלאכות שלכן ייחד לו כאן סי' ו' בפ"ע, והוא מפני שהולך בזה לשיטתו בספרו (וגם זאת ראיה כי הוא אבי הספר ההוא) ש"א וק"ש אצל שבת שז"ל שם: אמנם הסחורה באמת אסורה כל שהוא, ועוד שמביאה לידי מלאכה, ולהיות כ"כ קל להכשל בה יפה עשו לגזור על הנגיעה במעות בכל אופן שיוכל לבא לידי הוצאה וכו' להסחר ולעשות מלאכה וכו', ובזאת אסור לדבר דבר כי הוא דבר משתלם בדבור ולחשוב חשבונות ולהתפשר על העסק ולהנות בו. ויפה תמה עליו החכם יש"ר שם כי בענין הסחורה הוא מפריז על המדה באומרו שהיא אסורה כל שהיא וכו', והם אמרו (ש"ע או"ח סי' ש"ו) מותר לקנות בית בא"י מן העכו"ם בשבת וכותב ומעלה בערכאות וכו' ע"ש.

(יא) לכן יטרח היהודי להכין לו ולביתו מערב שבת את כל צרכיו לשבת, ע"ד שאמר משה בענין המן (שמות ט"ז) שבתון שבת קודש לה' אשר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו. וכל המרבה בהוצאה לעונג שבת הרי זה משובח כמו שנאמר (ישעיה נ"ח) וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד. וחייב אדם לטרוח בגופו לכבוד שבת אפי' בעבודה שאינה לפי כבודו.

(יב) אסור להתחיל מערב שבת מלאכה שאינו יכול לגומרה מבעוד יום, וכשעה אחת קודם שקיעת החמה טומנים בחמים התבשילים אשר הכינו לשבת, וגומרים אז כל מלאכתם, ובכרכים רבים יש איש שמי העירים קולו לקרא או מעביר אות אחרת במחנה העברים כחצי שעה קודם התחלת השביתה, למען ימהרו ישיבו מעשיהם וישבתו מכל מלאכתם אשר גמרו לעשות.

(יג) ובהגיע תור כ"ג שעות ביום ערב שבת[28]) כחצי שעה לפני בוא השמש שקל השביתה לכל שוקותיה ומשפטיה. והנשים חייבות להדליק בבית נר של שמן ובתוכו לכל הפחות ארבע או שש פתילות להאיר בערב עד עבור חלק גדול מהלילה, ומקשטות את השלחן במטפחת לבנה, ומעריכים עליו את חלות הלחם מסופפן במכסה

[28]) ידוע שהאסטרולוגין של האיטלקים מונים מספר כ"ד שעות המתחיל מערב ומסיים בסוף היום השני, היינו מערב עד ערב, ולא כמו שלנו המונים י"ב שעות שני פעמים במעל"ע ומתחילים משלום הלילה.

לרה ולרוכה לזכר המן שהיה מכוסה בטל מלמטה ומלמעלה ולא ירד בשבת.

(יד) הרבה אנשים נוהגים אז ללבוש כתנת נקיה ורוחצים ידיהם ופניהם, והולכים אח"כ לביהכ"נ ואומרים שם המזמור (תהלים צ"ב) שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו' ואחר התפלות הנהוגות בהזכרת יום השבת, והכתובים (בראשית ב') ויכלו השמים והארץ וגו' ויברך אלהים את יום השביעי וגו'.

(טו) ואח"כ הולכים לביתם, ובתחילת שלום איש אומרים איש לרעהו בערב: רמשא דמרא טבא! ובבוקר: צפרא דמרא טב א כי אם תמיד: שבתא דמרא טבא! והאבות מברכים את בניהם והמורים את תלמידיהם, ואומרים זמירות מיוחדות לקדושת השבת, הכל לפי המנהג, אם לפני האכילה או לאחריה.

(טז) יושבים על השלחן ובעה"ב לוקח כוס יין על כפו ומקדש בכתובים הנ"ל מפרשת בראשית: ויכלו השמים והארץ וגו', ומודה לה' שנתן לנו את יום השבת, ואח"כ מברך על היין ושותה ונותן ממנו לשתות מעט לכל המסובין על השלחן, ואח"כ אומר המזמור (תהלים כ"ג) ה' רועי לא אחסר וגו' ומברך על הפת ובוצע ופורס לכל המסובין, ואוכלים פת של ערבית איש איש לרצון נפשו, ואח"כ נוטלים לידים מים אחרונים ומברכים ברכת המזון כנ"ל מ"ש ס"ס, ואומרים אחר האכילה המזמור (תהלי' ק"ד) ברכי נפשי את ה' וגו'.

(יז) המשרת מאחרים מעט לקום ממיטתם והולכים לביהכ"נ ששם אומרים כמה מזמורי שירות ותשבחות לכבוד השבת ומנגנים פיוטים בין התפלות הנהוגות, ומוציאים ס"ת וקוראים בו כל סדר השבוע לפני שבעה גברים, ואח"כ קוראים בנביא פרשה המתאמת עם ענין הקריאה בתורה, שקורין הפטורה, ורגיל נער לאומרה למען יתחנך במצות.

(יח) אח"כ מגביהים הספר ביד רמה ואומרים מי שבירך לכל הקהל.

(יט) ואח"כ אומרים תפלה נאה בעד המלך או נשיא הארץ, ובה מתפללים לה' שיקיים אותו לאורך ימים בשלום ובמנוחה, ויצליח דרכיו ויגדלו וינשאו להיות ברכה בקרב הארץ, עפ"י דברי הנביא (ירמיה כ"ט) דרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל ה' כי בשלומה יהיה לכם שלום. ואח"כ מתפללים תפלה אחרת הנקראת מוסף שר"ל הוספה על סדר היום, ומזכירים בה סדר הקרבנות של שבת בבית המקדש, ובזה נשלמה התפלה.

(כ) דורשים או מדברים דברי תורה ומוסר בקהל רב בשבת בבוקר או אחר חצות היום בבתי כנסיות או במקומות אחרים המיוחדים לכך. ובדרשות כאלה מעוררים המורים על מוסר ומדות טובות באסמכתא על ענין סדר השבוע שקראו היום בתורה בצירוף דחז"ל עי' הכל כמ"ש לעיל ח"ב פ"א.

(כא) לעת המנחה הולכים לביהכ"נ ומתפללים תפלת מנחה עם הזכרת שבת כנהוג, וקוראים שלשה גברים בספר התורה בפרשה הראשונה של סדר השבוע הבעיל לבא.

(כב) נוהגים לעשות שלש סעודות, היינו לאכול שלש סעודות לכבוד השבת, אחת בליל התקדש השבת ושתים ביום, ומניחים את המפה על השלחן כל היום.

(כג) בערב בשעה שנראים ברקיע שלשה כוכבים מגודל אמצעי נשלם חג השבת ואז מותרים בעשית כל מלאכת עבודה, רק מתפללים מקודם תפלת ערבית, ונוהגים לאחר תפלת המעריב ולא להקדימה.

(כד) מוסיפים בתפלת המעריב הזכרת הבדלה בין שבת לחול בברכת חונן הדעת, ואומרים המזמור (תהלים צ"א) יושב בסתר עליון וגו' ועוד כתובים אחרים מתמקראי קודם שעונים ברכת הבדלה וסימן טוב ומזל טוב.

(כה) כשבאים לביתם מדליק בעה"ב אבוקה עם שתי פתילות לכל הפחות, ולוקח כוס יין על כף ידו הימנית ומיני בשמים בידו השמאלית ואומר כמה כתובים מנביאים שענינם ברכת שלום והצלחה כמו מהמזמור (תהלים קט"ז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, וכן הכתוב (אסתר ח') ליהודים היתה אורה שמחה וששון ויקר, ועוד כתובים אחרים שמתפללים בהם לה' שישלח במעשה ידיהם ברכה והצלחה בשבוע הבא לטובה, אח"כ מברכים על היין ועל הבשמים

להתחיל ימות השבוע באיזה עונג, ואח״כ מברכים על מאור אש הנאסר בכל היום, ומביטים אז על כף היד לאות כי עתה מותר להתחיל במלאכה[29]) ולכל המנהגים האלה עוד סודות אחרים ליודעי ח״ן, ותכלית כולם להזכיר כי נשלם יום השבת ונבדל עתה מימות החול בברכת המבדיל בין קודש לחול הנקרא בשם הבדלה, ובסיומה שופכים מיין שבכוס על הארץ לסימן שפע ברכה בתחלת השבוע,[30]) ויש נוהגין לומר עוד זמירות ופיוטים או כתובים אחרים מענין סימן טוב ומזל טוב לשבוע הבע״ל, ואז מותרים בעשיית מלאכה.

---

29) ובמ״א סי׳ לילית תמצא מנהג הראייה על הצפרנים וטעמיו כעין סימן הבדלה בין אור לחושך במו״ש ע״ש.

30) והגולרי יונגענדרעס מזכיר עוד טעם אחר לשפוך המעורר לחוק ואוי כדי לשמח ביין לב קרח ועדתו השיים תחת הארץ, והקדמון בס׳ ע״ד הכ״ל ז״ל: גם אלה ביין שגו על הארץ ישפכוהו כמים להבדיל בין קודש לחול מבדילים בחונן הדעת (פי׳ מבדילים עצמם מן הדעת שחנם ה׳ בה) בכחות כל אחד מהיין אשר יתן בכוס עינו, וישאלו אנשי המקום אשר יגמר בו ה׳ (פי׳ הכתי א״י שלמו לשאול על זה באמרם כי הם נימוסים) על הדבר הזה לאמר מה העבודה הזאת לכם, הלא ידעתם כי נמס ינמס איש אשר יעשה כמוהו, ויענו ויאמרו כי המעשים האלה הם נימוסי אלוה, ולא אמרו היכן ליונו והשם אמר לא תכספו והוא לא תעשה, ואיזה עבר לא ממנו והיה עשה? גם אמרו כי טוב יהיה לעינים שעלו מן הבדלה ויעידו להם התלמוד לאמר שירי מצוה מעכבים את הפורענות, ואיך נשיר את שיר ה׳ על אדמת נכר (פי׳ איך נאמר

(כו) ובברכם איש את רעהו במוצאי שבת אינם אומרים: למשא דמרא טבא! כנהוג בגול, אלא: ה' יתן לכם שבוע טוב.

פרק ב' הלכות ר"ח ומשפטי החדשים ועבור השנה.

(א) אנחנו חושבים את השנה עפ"י הליכת הלבנה, ובכל כ"ט ימים וכחלק שלישי היום נשלם חודש אחד, וכל זמן מולד הלבנה הוא ראש החודש.

(ב) בשכבר הימים עברו בשנים קדמוניות נוהגים היו דייני ירושלים שהם הסנהדרין לשלוח שני עדים המוכנה לראות מולד הלבנה ולבא להעיד עליה בב"ד, ואז מקדשין החודש עפ"י הראיה הזאת ומודיעים ברבים את יום ראש החודש, ויהי הדבר הזה יסוד מוסד לימים ולשנים ולמועדים לשמור החגים והזמנים כהלכתם בכל שנה ושנה, אבל משחרב בית המקדש אין קובעים החדשים עוד עפ"י ראייה כי אם עפ"י חשבון. ובכל שנה עושים לוח למנות ימיהן כן שודע זמן המולדות, ומדפיסים אותו להפיצו ברבים. ועל פיו נדע עת חדוש הלבנה ומלואה ולרבע תקופות השנה והמועדים[31]

שירי מלוה על נושא נכרי לו כי היין אינו מעלה המלוה ואיפשר לקיימה אף בזולת יין).

[31] כאן השכיל להשמיע מנהגי הברזל במים לעתות התקופות שבכל לוואי שליה קמאי ובתראי.

וחשבונות אחרים כיוצא בהם. ובזה"ז מציינים בלוחות השנה גם פני הכוכבים הנחוץ לדעת בדרכי המסחר.

(ג) ראש החודש, שהוא לפעמים שני ימים, היינו יום הראשון סוף החודש שעבר והשני תחלת החודש הבא, הוא יום חג כמו שנאמר בספר במדבר פרשה עשירית, שע"כ הקריבו אז קרבנות מוספים כמ"ש שם פ' כ"ח. אבל אינו אסור בעשית מלאכה ובמשא ומתן, רק הנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה בראש חודש, ומכבדים את היום במאכל ובמשתה להבדילהו משאר ימות החול[32].

(ד) מזכירים בתפלת ר"ח ואומרים הלל שהוא מזמורי תהלים קי"ג עד קי"ח, ומוציאים ס"ת וקוראים בו ארבעה גברים, ומתפללים מוסף שמזכירים בו סדר קרבנות היום.

(ה) בערב במוצאי שבת אחרי מולד הלבנה או בערב אחר בימות השבוע בהתחדש הלבנה בחוזק אורה[33]) מתאספים בעשרה

---

32) „נראה בתורה שיש לעשות בו קצת רושם יום טוב, שנסמך תמיד והושווה למועדים: מועדיכם ובראשי חדשיכם, חדשיכם ומועדיכם, והיה בו קרבן מוסף, וכתוב וביום השבת יפתח וביום החודש יפתח, ונהגו בו ישראל מקדם לטוב כי כן כתוב ויהי החודש וישב המלך על הלחם לאכול, ובעל השונמית אמר לה לא חודש ולא שבת, לכן מצוה לשמוח בו קצת כשבת ויום טוב וכו' (פ"א סי' ר"ח).

33) אך אינם גם שהברכה הזאת איננה באמת עובר לעשייתה או לכל תשמיש

אומרים תפלה וברכה לה' יוצר המאורות ומחדש הלבנה, ובהנשאם לפאתי הרקיע מתפללים לה' שישמרם מכל צרה ונזקים[34]) ואח"כ מזכירים את המלך דוד. ושואלים איש בשלום רעהו והולכים לביתם[35]).

(ו) ואלה שמות החדשים: תשרי חשון כסלו טבת שבט אדר ניסן אייר סיון תמוז אב אלול. סדר החדשים מתחיל בתשרי, ונדבר מזה עוד לחלן אצל ראש השנה.

בשעתה, ומנהגה כמנהג ברכות השחר או מאה ברכות הנ"ל, וגם ע"ז מתעורר בלדק הס' ע"ד הנ"ל לאמר: וכי תשא עיניך השמימה וראית את הירח בחידושו וכדסת ותעבור עליו ולא ברכת ברך ותעבור על אין מע בירין על המלות·

34) והשמינו תאמר כשם שאני רוקד וגו' שהוא כוונה תפלה ותפלת תפלה והסב לנו כימוכא ועלילא בין העמים אשר סביבותינו, ובכלל רב העיר או נשיא העדה התם על כבוד אומתנו ישגיח ע"ז לבל יתחלל שם שמים ושם ישראל בעיני העמים „להקבץ קהל רב ולהריס קול כנגד הלבנה ולרקוד ולשאול מתנה הללה מאויבים וכו' אשר בו לעג וקלס לסביבותינו" (ש"א). „ואם כי עיקר הברכה היא להי"ת ולא לירח, עכ"פ אין להתנהג בה בפומבי גדול (כמו שנהגו בעירו של המחבר ואף עתה בקלת מקומות) שלא לתת מקום ללצים להתלוצץ וכו'" (יש"ר). והמליץ ע"ז בס' ע"ד הנ"ל: בעת ההיא ויצא השמש וירח עמד ושם ראיתי את ישראל נפולים על ההרים ירקדו כאילים לכוכבי השמים כסיליהם ישלחו כלאן אויליהם כשעירים ירקדו שם מי זה אמר ותהי ה' לא לוה.

35) קירכנער מזכיר פה דבר זר שהיה אסור ליהודים אחר קדוש הלבנה לראות את הלבנה כל החדש!

(ו) להשוות שנת החמה עם שנת הלבנה עושים בכל מחזור של י"ט שנים ז' שנים של י"ג חדשים, בתוספת חודש אחד בכל ב' או ג' שנים ונקראת השנה מעוברת, והחודש הנוסף הוא אדר, שקוראים שני חדשים בשם אדר, אדר ראשון ואדר שני המכונה ואדר.

פרק ג' הלכות חג הפסח.

(א) בחמשה עשר יום לחודש ניסן מתחיל יום הראשון מחג הפסח שנעשה לזכר יציאת מצרים, וציותה התורה לחוג את חג המצות שבעת ימים, אבל אנשי יושבי חוץ לארץ חוגגים אותו שמונה ימים משום מנהג קדמוני בקדשם אז את החודש עפ"י ראיה בסנהדרין; ולא עפ"י חשבון בלוחות קבועות כנ"ל, שהוסיפו אז בחו"ל יום אחד משום ספיקא דיומא. והחג הזה מלווה בספר שמות ונשנה במקומות אחרים בזהירה רבה ושמירה יתירה.

(ב) בשני הימים הראשונים ובשנים האחרונים הוא מקרא קודש כל מלאכה לא תעשה בהם ואסור בכל מסחר כמו ביום השבת, ואין בין שבת ליו"ט אלא שביו"ט מותר כל השייך לאוכל נפש בהבערת האש ובבישול ובהוצאת והכנסת משא. וארבעה ימים שבנתים הם ימי חול המועד אסורים רק במלאכה אבל מותר ליגע במעות ולעסוק במסחר, ומצוינים רק בדברים אחדים שונים.

(ג) בכל שמונת הימים האלה אסור לאכול או להחזיק בביתו ובכל

גבולו לא יראה ולא ימצא כל שאור וכל חמץ, ואוכלים רק רקיקי מצות שלא החמיצו כמו שנאמר (שמות י״ג) שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וגו׳ כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות.

(ד) ע״כ מתחילים עוד לפני הפסח לבדוק בחורין ובסדקין עד כמה שיד האדם מגעת להרחיק מגבולו כל שאור וכל מחמצת, מנקים ומטהרים את כל פנות וזויות הבית מכל שמץ חמץ, וקונים כלים חדשים לבשול ולצרכי השלחן, וכלי מתכות שמשתמשו בהם בכל השנה ישפשפו אותם בתמרוקים ואחר יעבירו אותם במים רותחים להגעילם או באש ללבנם וטהרו לשמשם בפסח, או מחזיקים כלים מיוחדים לפסח משנה לשנה, ואחר כל אלה בודק הבעה״ב עוד הפעם באור לארבעה עשר הוא בערב שלפני ערב יו״ט לחפש ולבקש ולבער כל חמץ מקרב ביתו. וממחרת בשעה הששית ביום שורפים עשה לשם חמץ לאות כי בשעה הזאת היא התחלת איסור חמץ, ואומרים כל חמירא וכו׳ לבטל ולהשבית כל חימוץ, ומכוונים עוד רמזים אחרים על השאור שבעיסה ועל סופה הרלון וכדומה.

(ה) ואיש איש מבני ישראל מתעסק במחלה להכין לו רקיקי מצות להספיק לאכילת ביתו בתוך שמונה ימים, ומפקפים בשמירה יתירה על הקמח מעת לאתו מן הרסיים שלא יתלחלח ולא יתחמם ולא יבא בשום אופן לידי חימוץ. ובעשיית המצות לשים את הקמח במים ומרקעים את העיסה לרקיקים דלוחת שונות, ומתהרים

לשכנים אותם לתוך השכור לאפיה, ושומרים את המצות בנקיות יתירה למשמרת לאכלה בימי חג המצות. ועושים עוד מצוה עשירה בביצים ובסוכר לצורך רפי״כה או מוליס.

(ז) נוהגים הבכורים להתענות בערב פסח שהוא י״ד בניסן, לזכר הנס שהכה ה׳ בחצות הלילה שלאחריו כל בכור במצרים.

(ח) בערב הולכים לבית התפלה, וכשובם הביתה יושבים על השלחן אשר הכינו מבעוד יום וקשטוהו איש איש עלהיו״ם כיד ה׳ הטובה עליו. ולזכר חוקות קרבן הפסח באכלם אז שם החג כאשר צוה ה׳ בספר שמות י״ב ושם נאמר ביחוד „ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו" עורכים על השלחן בכלי או בסל נתח בשר שה או כבש ומצית ועשבים מרורים כמו המין שקורין עפפיך או ענדיוויא או חזרת, לזכר הטיט או השומר שהעבידו בו המצרים את בני ישראל בפרך לבנות ערי מסכנות לפרעה, עם כוסות יין, ואומרים שיחות הגדה המספרת את עני אבותינו בארץ מצרים, ואת האותות והמופתים אשר עשה ה׳ להוציאנו משם, ומודים ומשבחים לה׳ על כל הטובות שגמלנו, ואומרים הלל ואח״כ אוכלים ושותים, אחרי האכילה מוסיפים עוד מזמורי תהלות שירות ותשבחות מענין הזה והולכים לישון. ובלילה השני חוזרים ועושים כסדר הזה.

(ט) בשחרית מתפללים התפלות הנהוגות בכל זמני הרגלים, ומוסיפים

השייכים ביחוד לעבודת היום, ואומרים הלל ומוציאים ס"ת וקוראים פרשה בענינים בספר שמות י"ב ומענין הקרבנות בחג הפסח בספר במדבר כ"ח הנאמר ג"כ בתפלת המוסף, ומפטירין בנביא מענין הקריאה כמו בשבת ומזכירים בו חג הפסח, ואומרים ג"כ ברכת המלך כמו בשבת.

(ט) וכן הוא סדר התפלה בשני ימים האחרונים, אבל בלי סדר הסעודות בלילה כמו בשני ימים הראשונים.

(י) במוצאי יו"ט מבדילים על הכוס כמו במו"ש בלי ברכות המאור והבשמים, ומותרים אז לאכול חמץ.

(יא) בליל יו"ט השני מתחילים לספור מ"ט ימים עד חג השבועות, כמו שספרו בני ישראל אז בהקריבם לה' את האלומה הקטנה של שבלי שעורים הנקרא עומר, שע"כ קורין לספירה הזאת ג"כ ספירת העומר כמו שנאמר (ויקרא כ"ג י' ט"ו) וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה וגו', ובכל ערב אומרים אחר הברכה על המצוה: היום כך וכך ימים לעומר.

(יב) עד ל"ג בעומר נוהגים כעין אבלות כמו שלא לישא אשה, שלא ללבוש בגד חדש, שלא לגלח שער ראשו, שלא לעשות משתה ושמחה בפרהסיא וכו'[86]), באמרם כי בימים ההם מיום השני של

---

[86]) ובס' בית יהודה מס' מגילה סוף המאמר שימים האלה בשרו טמר ושדם

שמה ושלשה מתו הרבה אלפים מתלמידי רבי עקיבא, ובל"ג בעומר פסקו מלמות. ע"כ עושים אותו קצת כעין חג.

פרק ד' מנהגי חג השבועות.

(א) ביום שמסיים לספירת העומר שהוא ז' בסיון של הרגל הנקרא חג השבועות, ע"ש שבעת השבועות שעברו מחג הפסח עד הנה. ונקרא החג הזה בתורה ג"כ יום הביכורים, מפני שאז הביאו אבותינו קרבן ראשית פרי האדמה אל בית המקדש כמו שנאמר בספר דברים כ"ו. ונקרא ג"כ חג הקציר מפני שבימים האלה התחילו לקצור התבואה. שמירת החג הזה נצטווה בספר שמות כ"ג ובספר ויקרא כ"ג ובספר במדבר כ"ח ובמקומות אחרים בכנוי' שמות שונים, ועושים אותו בזמן הזה שני ימים משום ספיקא דיומא הנ"ל.

(ב) בשני הימים האלה אסורים כנ"ל בחג הפסח בעשית כל מלאכה עבודה ועסק מסחר כמו ביום השבת, לבד מלהבעיר אש לבשל כל מאכל, ולהוציא מרשות לרשות.

באמרו שם ז"ל: ומכאן סיוע נכון לאומרים שמפסח עד עצרת ימי דין הם ולכן נהגו לקרות בשבת פרקי' אבות לקבל מוסר ולשוב בתשובה, כמו שמקדמין מר"ח אלול ימי מוסר ותשובה לר"ה שהוא יום דין ככה עושים לפני עצרת שגם הוא כ"ה יום דין על פירות האילן.

(ג) מסורת בידינו כי ביום הזה היה מתן התורה בהר סיני כנאמ׳ בספר שמות י״ט, ע״כ נוהגים לקשט את בית הכנסת ובית המדרש ובתי תושבות בהרבה פרחי שושנים ונצנים וענפי עץ עבות[37]).

(ד) סדר התפלות כמו בשאר יו״ט, ומוציאים ס״ת וקוראים בו תענין עבודת היום, ומפטירים בנביא ומברכים המלך, ואחרי תפלות היום דורשים ברבים בענין מתן תורתנו.

(ה) במוצאי יום טוב השני מבדילים כמו במוצאי פסח לסימן סיום החג.

פרק ה׳ הלכות ראש השנה ומנהגי חודש אלול.

(א) נחלקו רבותינו בדבר מתי נברא העולם, יש אומרים כי בניסן הוא קודם האביב נברא, ויש אומרים כי בתשרי בחודש הסתו

---

[37]) תוכו האמתיי הורה והראה לעינים וקליפתו זרק וזרה הלאה. ובאהבתו ותמלתו לעמו החשה מפיוט אקדמות עם שיחות השור הבר והלויתן אשר סופרי הנולדים הנ״ל הניגוהו למשול עמים ללחוק מרבה להכיל. וכן לא הזכיר מנהג אפית הלפתניות שכבר לחק ע״ז רבינו קלונימוס הזקן בספרו אבן בוחן, והנולדים הנ״ל מזכירים אותן בשם חלות — סיני שהיו כפולות בשבעתים לזכר ירידת השם משבעת הרקיעים על הר סיני.

נברא העולם, והלכה כמותו, וחודש תשרי הוא ראש חדשי השנה, ואעפ"י שבתורה נקבע בפירוש חודש ניסן לראש חדשי השנה כמו שנאמר (שמות י"ב) החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה, שע"כ מונים באמת סדר החדשים מחודש הראשון הוא ניסן עד החודש האחרון שהוא אדר, קבעו חז"ל בכ"ז את חודש תשרי לראש החדשים ולראש השנה.

(ב) ביום הראשון וביום השני מחודש תשרי הוא החג הנקרא ראש השנה, ועליו נאמר (ויקרא כ"ג) בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קודש, ואסורים במלאכה ובעסק תו"מ כנ"ל אצל פסח ושבועות.

(ג) ומסורת בידינו כי ביום ראש השנה ביחוד יביא ה' במשפט[38]) את כל מעללי בני האדם בכל השנה שעברה, ויגזור על כל עתידותיהם בשנה הבאה לקראתם, בהיות היום ההוא הרת עולם, לכן תופש ה' בו את כל חדרי המעשים. וע"כ מתחילים עוד מחודש אלול ימי התשובה, ובקצת מקומות נוהגים לקום ממיטתם קודם עלות השחר ומרבים בבקשות ותפלות וסליחות[39]) ומזמורי תשובה.

---

[38]) „שבאמת יפה עשו לקרב אל הדעת שהוא יום דין כי ראוי היה לקבוע עת מיוחד בשנה לתשובה כי היא התרופה היותר צריכה לאדם וכו'" (ש"א סי' כ"ה).

[39]) אם אמנם רבים קראו תגר על הכפלה באין קצה של י"ג מדות הטהורות והקדושות עד שתפוג רוח כוונתם וכמר טעמם שבקדושה, ח"ל ע"ד ע"ז: אחר

וקצת נוהגים להתענות בימי תשובה האלה ולהרבות בצדקה ומעשים טובים עד יום הכיפורים שהם בכלל ארבעים ימי תשובה. ובראש חודש אלול תוקעים בשופר מקרן איל מטעם שנזכיר להלן.

(ד) ולכל הפחות נוהגים הכל בתשובה בשבוע שלפני ראש השנה ובער"ה, שאז הרבה נוהגים לרחוץ את בשרם במים טהורים,

---

הדברים האלה ואשא עיני וארא והנה נעו עברים בחולות כאשר ידבר איש אל רעהו, גם כי ירבו תפלה ובלמדם ספר יגועו כשכורים והמנהג כמנהג יהוא והמרבים בזה הם המדברים, ויתלאני איש והנני תוהא, וישאלני האיש לאמר מה תבקש, ואומר את אחי אנכי מבקש, הגידה נא לי למה הם נעים? ויען האיש ויאמר כי נעים נאוה תהלה ולזה אמר דוד המלך ע"ה כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך והוא לדוד בשנותו את טעמו (פי' דוד אמר כן אחר ששינו טעם הכתוב), ובשאלתי את עיני וארא כי נלאו האנשים למצא כי לא עמד טעמו בו (פי' כי לא יכלו להשיג שאין זה פשוטו) עניתי ואמרתי המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם ה' באמור אליו נושא עון ופשע וחטאה ונקה, לא ינקה ה' לפשעים כי לא דברתם אליו נכונה, השכח אל לא ינקה אם אתם לא תאמרוהו? לא כן דעת אומרו על עמד טעמו בו (פי' הנגינה שהיא מחברת ונקה עם לא ינקה) ובלעדי זה מה שאמרו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל (פי' מאיזה פועל אלו ר"ל זה וכיוצא בו בחכמת הדקדוק ואמר זה לפי שאם היה פשוטו כדבריהם היה ראוי להיות וינקה), ואתה השואל על השנות הדבר הנך רואה בעיניך (פי' כך מנהג הלשון לכפול הפועל כאשר יפליג יהיה בשלילה או בחיוב) והלל לא הללת גם קוב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו.

ונלקים במכות ארבעים שקורין מלקות משה שנאמר (דברים כ"ה) והכהו לפניו כדי רשעתו במספר ארבעים יכנו וגו'.

(ה) בליל הראשון של ר"ה בבואם מביהכ"נ אומרים איש לרעהו: „לשנה טובה תכתב" והאחר משיבו „גם אתה". ונוהגים להניח על השלחן דבש וחלת לחם גדולה וכיוצא בהם לסימן הצלחה ושנה טובה ומתוקה:

(ו) בבוקר של שני הימים האלה הולכים לביהכ"נ, ורבים נוהגים אז ללבוש בגדים לבנים לאות טהרה ותשובה. ובאשכנז נוהגים רבים ללבוש כתונת לבנה שעושים לתכריכי המתים למען היות לאיש לב נשבר דכא ושפל רוח. ומרבים בתפלות יותר מן הרגיל[40] לאמות

---

[40]) „לא ביוצרות זרות ובפיוטים פטפוטים חלילה ואם אלא במזמורים ובפרשיות הקרבנות תמידים כסדרן ומוספים כהלכתן משום ונשלמה פרים שפתינו בהתפלל על הגאולה שהוא דבר מתיחס לרבים וכו'" (ש"א). וגם גדולי וטובי קדמונינו ז"ל הרבו לערער ולצווח ולקרוא תגר על מרבית הפיוטים בלעגי שפה לקרוע בהם סדר התפלות לגזרים, וז"ל ע"ד: זה פתרונו המלך הגדול הוא שר צבא ה' ומנהיגם בארצות אויביהם, והאשה היא התפלה נתונה לישראל מאנשי כ"ה, והמכות אשר היו בבשרה הן תוספות באו בתפלה ונתחדשו בה וכו' באשר יסירו התמידים ושמים שירים ודברים אחרים תחתיהם, כאשר יעשו בכל שבתות ה' בהכניסם הכל יודוך ומוציאים בבל' דעת אל ברוך גדול דעה, והחיות ישוררו תחת האופנים כאשר יהיה האופן בתוך האופן וכו', פיוטים מחשיכים ברכת המאורות וזוהר שחרית מאחרים

ולחנן את פני אלהינו שיגזור עלינו שנה טובה ויכפר על כל פשעינו

במועדים וברגלים והמה היוצרים ומעשה האופנים וזולתם וכו' ובאמצע הברכות לפני שמע ואחריו הוסיפו ויוסיפו סרה, ובתפלה חדשתם חדשים לבקרים והוספתם מוספים, מהם שאלות צרכים ומהם ספורים תלמודיים על כמה דרכים, מהם מדברים שפת עבר ומהם נהפכים ללשונות זרים, סרים מיסוד החכמים עיניהם בראשם אשר צוו לבלתי סור מדרכי תפלתם ואף כי להוסיף או לגרוע ויעקר בג' ראשונות וג' אחרונות וגם שאלת צרכים, ואתם מספרים ספורים ותחודו חדות, ורעה עוד מזאת אמרכם מסוד חכמים, ולא חכמו ישכילו זאת ויאמרו לעשות דברי חכמים, ואדותם יכחידו סחת לשונם, ועתה ישראל מי שמך לאיש שר ושופט לשנות לשונות ברכות ותפלות ותשיגו גבול גבלו ראשונים וכו' וכל אשר תשנו תקריבו אש זרה כי היא לכם חלף עבודתכם באהל מועד וכו', כי תקראו למלאכי רחמים ומכניסי תפלה ולשבח הכסא ואל ארבע החיות בשמותיהם ולקדישי עליונים שרפים ואופנים וכו', הן לא יתכן דרך ה' בתוארים כאלה וכו', כאשר קרה לאותו שחכן וקרא לז' רקיעים איש איש כשמו וכתוארו אשר מצא להם בדרושים וכו', ונתן רחיים בשחקים ושים יושב בשמים ישחק (פי' יעקן) ה' ילעג למו וכו', וגם לקחו דברי הדרשנים על פשטיהם אשר דורשיהם הפליגו לדבר כחוק הדרש לתועלת ידועה וכו', ואתה אזון קול מפאריך בכל איבריהם שחב להם מספר רמ"ח מכף רגל ועד ראש אין בו מתום וכו', והנה סכל את ידיו ולא עשה רגליו רגל ישרה וכו', ויתר דברי הפייטנים אשר פשעו למיניהם הלא הם כתובים על ספר משה התורה ועל ספר ביאור קוהלת לאברהם בן עזרא ע"ה (וגם ברד"ק) וכו'. ובכלל העיר המחבר בס' בית יהודה מס' ברכות אצל תפלה קצרה לאמר: שאין התפלה הראויה אורך

ומוציאים ס"ת וקוראים בו חמשה גברים בענין קרבנות היום בספר במדבר כ"ח, ומפטירים בנביא ומברכים את נשיא הארץ.

(ז) אח"כ תוקעים בשופר של איל יבבות מיוחדות מהן ארוכות ומהן

הדבור הלא מעט בכוונת הלב כמ"ש קהלת כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהיו דבריך מעטים, ואם הערוך בדרך וסכנה ראוי לו לקצר בתפלה להיום כל ישראל כעת הולכי דרך הגלות ובסכנת הדברים המתרגשים עלינו היה נכון להתפלל תפלה קצרה היינו כסדור אנשי כנסת הגדולה ולא להוסיף פיוטי פטפוטי מילין. וכבר אסף וקבץ החכם מוהר"א וואלף בספרו מנחת שלום ואסף את דברי הקדמונים הנאנחים והנאנקים על מנהג אמירת הפיוטים הלא המה: הראב"ע בפירושו לקהלת ה' א', ובספריו שפה ברורה שפת יתר ויסוד מורא; הרמב"ם בשו"ת פאר הדור סי' פ"ד קכ"ע ק"ל, ובהקדמתו לספר המצות, ובמורה הנבוכים ח"א מ"ע; ור' יהודה הלוי בכוזרי מ"ב סי' ע"ב; ור' שלמה פרחון בהקדמה מחברתו הערוך; האבודרהם דף כ"ז בשם הרמ"ה; ר' מנחם בן זרח בספרו צידה לדרך פי"א; הריב"ש בתשובותיו סי' ע"ה בשם הר"ן; העיקרים פ"ד; הרשד"ם בתשובותיו או"ח סל"ד; ר"מ מינץ בתשובותיו ח"א סי' פ"ז; בעל הטורים בשם אביו הרא"ש והב"י או"ח ס"ס; הרדב"ז בתשובותיו ח"ג סי' תרנ"ה; יד יהודה על עשרה מאמרות מרמ"ע מפאנו פרק עשירי; ר' שמואל אבוהב בתשובות דבר שמואל; ר"א לינשיץ בס' עמודי שש דף ל"ע; תשובות חות יאיר סי' רל"ח; פרי חדש או"ח סי' קי"ב; היעבץ בסדור תפלה עמודי שמים במקומות רבים ובספריו מור וקציעה בסוף ס"ח וברכות שמים דף כ"ה; הגאון ר"א מווילנא בספרו מעשה רב סי' קכ"ז קל"ג וכו' וכו', מלבד גדולי ועובי אחרונים רבים, אשר כולם פה אחד צווחו והתמרמרו על הפיוטים והסכימו שתלוה לבטלם.

קצרות בכלן שלשים קולות[41]) לקיים מ"ע שנאמר (ויקרא כ"ג ובמדבר כ"ט) יום תרועה וגו', ואומרים שה"א להזכיר לפניהם את יום הדין להחזירם בתשובה שלמה אל הקב"ה. אח"כ מתפללים בתוספת תפלות רבות מענין היום, ואח"כ תוקעים עוד הפעם בשופר היובל והולכים לביתם, ואחר סעודת הצהרים מקדישים את יתר היום לשמוע דרשות ולהרבות בתחנונים[42]). וככה נוהגים גם ביום השני, ומבדילים על הכוס במוצאי י"ט השני בערב כנ"ל.

פרק ו' הלכות יום הכפורים.

(א) אחר שני ימי ר"ה מוסיפים לקום בבוקר לומר סליחות ותחנוני תשובה עד היום העשירי בתשרי, הוא יום העשור, יום צום הכפורים שנאמר (ויקרא כ"ג) אך בעשור לחודש השביעי הזה יום

---

41) „אך רובי הדקדוקים בשופר ארוך וקצר ולא כצדק ובקולות גניחה או יללת ומקום התקיעה ואדם התוקע הבל המה מעשה תעתועים" (ש"א).

42) כתב על כבוד אומתנו השמיע כאן מנהג התשליך שעליו הרבו סופרי הנוצרים הנ"ל לעג וקלס באזני קוראיהם. ובאמת התחלו רבים וכן שלמים על המנהג הזה, וז"ל הס' ע"ד: ויהי כהיום הזה ילאו כל בית יעקב וזרעו על מים רבים ויגערו חטאיהם על המים ויאמרו איש אל אחיו כי השליכו במצולות ים כל חטאתם וכו', וכ"ז גרם הכתוב המליצי ותשליך במצולות ים כל חטאותם וגו', והסב זו לעגו של המליץ ר"י ערטער באמרו התשליך, והמקובלים האורבים כעורבים על כל פגול הוסיפו עליו ת"י תלים שונות והבל.

כפורים הוא וגו' ועניתם את נפשותיכם וגו', ואסור בכל מלאכה ונפסק כיום השבת, ומתענים בו בלי אכילה ושתיה כל היום.

(ב) בערב יוה"כ נוהגים קצת להסב תרנגול על הראש לסימן חליפה ותמורה שקורין כפרה, אבל בארצות המזרח ובאיטליא בטלו המנהג הזה, מפני שאין לו שום מקור והוא מדרכי האמורי[43].

(ג) בעיו"כ מרבים באכילה למען היות להם כח להתענות ביום שלאחריו, ורבים נוהגים לרחוץ בבית המרחץ ונלקים במלקות מ' הנ"ל. ומי שלבו נוקפו משיב לרעהו את אשר גזל ממנו ומבקש מחילה לכל מי שחטא לו, ומוחל על עלבון רעהו ועל כל דבר פשע, מפזר לדקה לעניים ועושה כל אשר לאל ידו להכין א"ע לתשובה.

(ד) שתים או שלש שעות לפני הלילה הולכים להתפלל מנחה, ואח"כ חוזרים לאכול פת של ערבית היא סעודה המפסקת שצריך לפסוק מלאכול קודם שקיעת החמה, אח"כ לובשים רבים

43) כאשר התעוררו גם קדמונים על מנהג זר ומוזר הזה, וז"ל ע"ד הנ"ל: ובתשעה לחודש בעיה"כ יזבחו תרנגולת לגלגלת נקבה ושובב גבר לראש גבר אויליים מדרך פשעם קולם כנחש ילך באמרם כפרה תמורה תחת חליפה. והוא „לא לבד שטות רב כי אם שמץ מינות ועבודה זרה כקדמוני הגוים דורשי אליל" (ש"א). ועיין במה שהארכתי ע"ז במאמרי „כבוד התרנגול אצל העמים הקדמונים" הנדפס במ"ע הכרמל שנה שלישית.

לבנים ומתעטפים לבנים בכתונת המתים הנ"ל והולכים יחפים חלוצי נעל אל ביהכ"נ, ששם דולקות נרות של שמן ושעוה הרבה, מאד, ואומרים הרבה תחנוני תשובה ובקשות סליחה ומחילה[44] כל קהלה וקהלה כפי מנהגה, ולכל הפחות מתעכבים שלש שעות בתפלות הכן והולכים לביתם לישן. ויש הנשארים בביהכ"נ כל הלילה לאמר שם מזמורים ופיוטים וישנים אך מעט מזעיר.

(ה) מתחלת בעלות השחר חוזרים לביהכ"נ לבושים ועטופים כמו אמש ונשארים שם עד הלילה, ופיהם לא יפסוק מלומר שירות ותשבחות תפלות ובקשות תחנונים פיוטים ומזמורי תהלים לבקש מלפני ה' סליחה ומחילה על כל דבר פשע. ארבע תפלות ביום הכפורים: שחרית מוסף מנחה ונעילה, בשחרית ובמנחה מוציאים ס"ת וקוראים ששה גברים בשחרית ושלשה במנחה, ומפטירים בנביא.

(ו) במוסף אומרים סדר קרבנות היום ומזכירים עבודת הכהן

---

44) שכל את ידיו להשמיע את המאמר כ ל נ ד ר י אשר הרבה הזיק והעיק לנו בין העמים, וכמה יגיעות יגעו רבני זמננו בעבורו לבטלו מפני חלול השם, וגם הר"י מודינה העיר על מאמרם הרוצה שלא יתקיימו נדריו בכל השנה יקדים בר"ה ויאמר כל נדרי וכו', וכמה כרכורים כרכרו סופרי הנוצרים ע"ז, אם אמנם גם הם, והאחרון שבהם יונגענדרעס, לא נמנעו מהביא הבטחת ר' מרדכי יפה שכ"ז קאי רק על נדרי איש יחידי בפ"ע להיטיב או להרע לנפשו, ולא על שבועות ואלות בדברים שבין אדם לחבירו, מ"מ המבטלו לגמרי הרי זה משובח.

הגדול אשר רק באותו היום לבדו בשנה הותר לו ליכנס לדביר קודש הקדשים להקטיר קטורת ולהפיל גורלות על שני השעירים, גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל, הכל כמפורש בפרשת אחרי מות.

(ז) לעת ערב כצאת הכוכבים תוקעים[45]) בשופר אשר הריעו בו בראש השנה, לאות כי נשלם גם העשור, ויוצאים מבית הכנסת בברכת חיים ארוכים איש לרעהו, ואח"כ מקדשים הלבנה כנ"ל ובאים לביתם ומבדילים על כוס ואוכלים ושותים ומיטיבים את לבם.

---

[45]) וכופלים אז ז' פעמים ה' הוא האלהים, וע"ז לשון הקדמון בס' ע"ד הנ"ל לאמר: בחודש השביעי בעשור לחודש ביום הכפורים תעבירו קול בכל ארצכם ה' הוא האלהים שבע כמשאותיכם, והיה אם שמוע תשמעו שמע שמע תעבירו אותו (פי' מן התיבה) וגם תעבירו קול אומרים מודים מודים. ואין חולה מכם על זה רק מנהג אבותיכם בידכם כאשר עשו בני עשו היושבים בשעיר (פי' שאר אומות) ואשר יוסיפו (הם התוס') ידברו לקיים כל דבר הנהוג והיה זה כאחד מהם, במלכים כמלוכו (פי' בס' מלכים ושם כתוב ה' הוא האלהים פעמים) וימלא כתוב ה' הוא האלהים, והיה זה מאמר כל העם (כלו' כשרוצים לייחס דבר אחד לרבים שכל אחד מהם עשה הדבר ההוא כופלים אותו בלה"ק), ולו לא מאמר איש אחד (איש אחד למטה הוא ג"כ כפול) ושנים שנים (באו אל נח) היו להם לעיניים יראו בהם במה יכשלו, וזולת זה אומרים ה' ימלוך שנים (פי' פעמים ומה טעם יש בזה?).

פרק ז הלכות חג הספות.

(א) בחמשה עשר יום לחודש הזה הוא חודש תשרי הוא חג הסכות למען ידעו דורותיכו כי בסכות הושיב ה' את אבותינו במדבר בהוציאו אותם מארץ מצרים כמו שנאמר (ויקרא כ"ג) בסכות תשבו שבעת ימים וגו' כי בסכות הושבתי את בני ישראל וגו'. ע"כ עושה איש איש בביתו סוכה פתוחה מלמעלה ומכוסה בענפי עץ רענן ומיפים אותה בנוי מצוה כפי היכולת. חוקים דקים כהררים תלוים בשערה כתבו חז"ל על אודות צורת קומת אורך ורוחב הסוכה (עיין בש"א סי' סכות על זה). אוכלים ושותים בסוכה וקצת ישנים בסוכה ועושים אותה דירת קבע כל שמונת ימי החג.

(ב) עושים את החג הזה תשעה ימים, היינו שבעה ימים המצווים בתורה, ויום אחד משום ספיקא דיומא כנ"ל, ויום אחד הוא חג עצרת שצותה התורה ביום השמיני לאמר (במדבר כ"ט) ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו. שני ימים הראשונים ושנים האחרונים הם מועדים מקראי קודש, וחמשה ימים האמצעיים הם ימי חול המועד כנ"ל אצל פסח.

(ג) סדר התפלות כמו בכל רגל בתוספת זכרון ענין היום, אומרים הלל ומוציאים ס"ת וקוראים בו ומפטירים ומברכים את המלך, ובמוסף אומרים סדר קרבנות היום מספר במדבר כ"ט: ביום הראשון י"ג פרים בשני י"ב בשלישי י"א וככה פוחת והולך עד יום

השביעי ז׳ פרים, ונמצא בין הכל ע׳ פרים, וביום השמיני רק פר אחד:

(ד) מושכים ולוקחים איש איש לולב ושלשה שריגי הדס ושני שריגי ערבה[46]) ואתרוג, תמימים יהיו בלי כל מום ודופי, ואוגדים ג׳ המינים האלה ביחד, ובביהכ"נ בשעת אמירת הלל אוחזים ג׳ המינים בימינם והאתרוג בשמאלם, ומנענעים בהולכה והובאה לארבע רוחות העולם למעלה ולמטה, לקיים מה שנאמר (ויקרא כ"ג) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם, והולכים עם ארבע מינים הללו הקפה אחת סביב הבימה בכל יום באמור פיוטים ופסוקים, שכן הקיפו את המזבח בבית המקדש.

(ה) וביום השביעי הוא יום הושענא רבא מוסיפים על ד׳ מינים הנ"ל עוד ענפי ערבה ומקיפים שבע פעמים את הבימה

---

46) „ויבואו סכותה וירדו בנחל על ערבים שם (פי׳ ויחלקו בערבי נחל אם יש להם קצבה מיוחדת ללולב) היש מספר לגדודיהם והביאו אחרי משה (פי׳ ראו לפי דברי הרמב"ם אנשים שעברו על הסך שאמר) אנשים עוברים בסך ונושאים משא בערב (פי׳ ערבה הרבה) בלא לב כמספר לולב, ולא שמעו אל משה אשר צוה על פי ה׳ לקחת רק שתים לבלתי הוסיף וגרוע" (עלילות דברים הנ"ל).

ואומרים המזמור (תהילים כ"ט[47]), הבו לה' בני אלים וגו', ונוהגים קצת יו"ט ביום חוה"מ הזה.

(ו) יום התשיעי הוא יום האחרון מהחג נקרא שמחת תורה, שבו ביום נשלמת קריאת כל התורה כלה לפי סדר המחלקותיה לנ"ב סדרים כנ"ל ח"א פי"א.

(ז) בוחרים שני אנשים בכל ביהכ"נ, הא' חותם ספר דברים בקריאת התורה ונקרא חתן תורה, והב' שמיד פותח ומתחיל בקריאת ספר בראשית נקרא חתן בראשית, ושניהם מכינים משתה ושמחה לכל הקהל, ועושים את היום הזה יום ששון ושמחה.

פרק ח' הלכות תענית חובה ונדבה.

(א) בשבעה עשר בתמוז מתענים לזכר אבל על כי הֻבקעה העיר ירושלים ביום ההוא, ועל שבו ביום שבר משה את הלוחות הראשונות בעשות ישראל את עגל הזהב במדבר.

(ב) כל תעניות הקבועות לחובה מתחילות בערב[48]) ואין אוכלים ושותים כל שהוא עד הערב השני כצאת הכוכבים.

---

[47]) בציון מספר הקאפ' בתהלים מנה המחבר תמיד אחד פחות, מפני שספר כמו רבים אחרים אשרי איש ולמה רגשו לפרשה אחת כנ"ל בהקדמתנו, ואנכי שמנתי כפי מספרנו לבל יטעה הקורא.

[48]) וכן להלן כתב שלא בדיוק שצריך להתענות מערב עד ערב, מה שא"כ רק בט"ב ויוה"כ כמ"ש או"ח סי' תקס"ד, ואולי נהגו כן בימיו באיטליה.

(ג) בתפלת שחרית מוסיפים תחנונים ומזכירים בפיוטים וסליחות בקיצור קורות היום ההוא, ומוציאים ס"ת וקוראים בשמות ל"ב ויחל משה וגו', ופרשה זאת קוראים גם במנחה ומפטירים בישעיה נ"ה דרשו ה' בהמצאו וגו'.

(ד) מיום שבעה עשר בתמוז עד יום תשעה באב שהם שלשה שבועות נוהגים קצת שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, אבל אין חיוב בדבר והוא רק מנהג לזכרון אבל על כמה מאורעות לא טובות שקרו בימים ההם את אבותינו.

(ה) ביום תשעה באב היא תענית חמורה כי ביום ההוא נחרב בית מקדשנו שתי פעמים, בראשונה ע"י נבוכדנצר מלך בבל ובשניה ע"י טיטוס קיזר רומי ונכבשה העיר ירושלים, ומתחילים להתענות מבעוד יום כשעה אחת לפני בוא השמש, ואסורים באכילה ובשתיה ובנעילת הסנדל וברחיצה עד הערב השני כצאת הכוכבים.

(ו) בערב ת"ב בביהכ"נ אחר תפלת מעריב יושבים לארץ וקוראים קינות הנביא ירמיהו איכה ישבה בדד וגו', והקינות האלה חוזרים וקוראים למחרתו בתפלת השחרית בתוספת קינות אחרות. וככה מתאבלים כל היום[49]), ואסור עונג כל דהוא ואפי' הלמוד

[49]) כתם על כבוד ישראל השמיע בכאן ובער"ה את המנהג ללכת אל בית הקברות ולהתפלל שם כעם אל אלהיו ידרוש בעד החיים אל המתים, מנהג נכרים ותעלולים אשר היה לנו לשמלה גם הוא בין המתקוממים על תורתנו, ובאשם

בתורה מלבד בספר איוב וירמיה וכדומה בלימודי לאן קודר.

(ז) שבת שאחרי תשעה באב נקרא שבת נחמו משום שמפטירים אז בישעיה מ׳ המתחיל נחמו נחמו עמי וגו׳ לנחמינו ולהחזיקנו בתקוה כי ישיב ה׳ את שבות ירושלים ויבנה בית המקדש על תלו.

(ח) בשלישי לחו״ם תשרי שהוא היום אחרי מוצאי ר״ה מתענים בו מבקר עד ערב כשאר תעניתים, כי ביום ההוא נהרג גדליהו בן אחיקם (ירמיה מ״א) שאותו לבדו הפקיד מלך בבל לשם עד

גם הש״ע לא הרבה ללוות אותו ולא בשיעור הרגיל והנהוג בין דלת המון העם, ועל המנהג הזה ועל הנימוס בביה״ק בכלל לוח ע״ד הנ״ל לאמר: בני יעקב באו על החללים ואל מקום קברות אבותיהם דורשים אל המתים מעיר לעיר וממלכה ויתפללו אל המקום הזה, ואשר אלה לו אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד (פי׳ מי שינהג המנהגים האלה אינו הבור לבד אבל גם ירא חטא). ואם כמות כל האדם ימותון אלה ופקודת כל אדם יפקד עליהם לא ה׳ שלחני להוליא לין להשליך אחרי גו (פי׳ אם יקרה שימות אחד מהם לא נוה לי ה׳ לתלוש עשבים אחרי קבורת המתים) וכי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אלה לפניך ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו, השחוק היה לך ישראל כמוני כמוך, לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. — ומה ענה ומה דבר המכס הזה לו ראה את ע״א ופ״ז שעובדים אנשי כת החסידים על קברי לדיקיהם בארצות פולניא ורוסיא שעושים את הקדושים אשר בארץ המה לאלהות ממש כמעשה מצרים וכדרכי האמורי והיבוסי!

שארית עם ישראל, והוא היה איש צדיק תמים בדורותיו וקבעו בימי התשובה זכרון צום לשמו ונקרא צום גדליה.

(ט) בעשירי לחודש תשרי הוא צום יום הכפורים הנ"ל פ"ו בארוכות.

(י) בעשירי לחודש טבת היא תענית חובה כי ביום ההוא באה העיר ירושלים במצור ובמצוק מפני נבוכדנצר ונבקעה אח"כ.

(יא) בי"ג לחודש אדר מתענים צום אסתר אשר צמה אז שלשת ימים לילה ויום כנזכר במגלת אסתר.

(יב) אלה הם ימי תענית חובה, אכן יש עוד כמה תעניות הנהוגות בקלת קהלות, ככה ד"מ מתענים האשכנזים בה"ב אחר חגי פסח וסכות, באמרם אולי רם לבבם בשמחת החגים האלה הארוכים שמונה ימים ועשו בשגגה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו. וכן יש מהם שמתענים בערב ראש השנה, ואחרים מתענים עוד בכל ערב ראש חודש.

(יג) ומי שרוצה לקבל עליו תענית יחיד, לרצון לפני ה' או בתשובה על חטאיו, מלבד התענית חלום הנ"ל ח"א פ"ד, יאמר בערב שלפניו קודם שקיעת החמה: הריני מקבל עלי להתענות ביום מחר, ומתענה אח"כ מערב עד ערב כנ"ל, ומוסיף בתפלתו בקשה לה' שיקבל ברצון את תעניתו כעולה וכקרבן.

פרק ט׳ הלכות חנוכה ודיני נרות.

(א) בכ"ה לחדש כסלו קבעו חז"ל חג שמונת ימים, ובכל ערב וערב מהם מדליקים נרות, ומתחילים בנר אחד ואח"כ מוסיפים והולכים עד שמונה נרות, לזכר הנצחון שהיה להחשמונאים על חיל היונים אשר באו ירושלימה וטמאו את ההיכל, עד שעמד מתתיהו בן יוחנן כהן גדול הוא ובניו ונלחמו בהם ונצחום, אבל לא היה להם שמן טהור להדליק נר תמיד במקדש, ולא מצאו אלא פך אחד חתום אשר לא היה בו כדי להדליק רק יום אחד בלבד, ונעשה להם נס והדליקו ממנו שמונה ימים, ע"כ מדליקים נרות הנ"ל בשמונת ימי חנוכה. והוא ג"כ לזכר מעשה יהודית אשר הרגה את אולופירנוס שר צבא אשור, אעפ"י שלא היה בזמן הזה כאשר יחשבו רבים, בכ"ז בעבור היותה גם היא ממשפחת החשמונאים קבעו לה זכר בימי חנוכה.

(ב) בשמונת הימים האלה אין איסור במסחר ובמלאכה, ואין החג הזה עושה רושם רק בהדלקת הנרות הנ"ל ובהוספת הודת על הנסים בתפלה, ואמירת הלל בכל יום, ומזמור (תהלים ל׳) שיר חנכת הבית לדוד ארוממך ה׳ כי דליתני וגו׳, וקצת שמחה באכילה ושתיה.

(ג) ונקרא החג הזה חנוכה שר"ל חנוך ומלוא יד דבר שבקדושה מפני שאז חזרו וחנכו את בית המקדש אחר שטמאוהו היונים.

פרק י' הלכות פורים.

(א) בי"ד לחודש אדר הוא חג הפורים וקוראים בו מגלת אסתר לזכר הנס שנצלו אז בני ישראל מגזרת הרג ואבדן אשר חשב והשית בהם המן הרשע ובסוף נתלה הוא ובניו על העץ, ונקרא החג הזה פורים על שם הפור הוא הגורל וגו' כנזכר במגלת אסתר בסופה.

(ב) חוגגים שני ימים, אכן רק הראשון נכבד, וביום שלפניו מתענים צום אסתר כנ"ל, ואינם אסורים במסחר ובמלאכה, ואעפ"כ מונעים א"ע ביום הראשון מכל עסק לכבוד שמחת פורים.

(ג) בערב הראשון הולכים לביהכ"נ, ואחרי התפלה בהזכרת על הנסים בהודאה שנהפך ליהודים חרדת מות לשמחת הצלה, קוראים במגלת אסתר הנכתבת על קלף כמו ס"ת, ונוהגים קצת בשמעם בקריאה השם המן לטקטק ולשרוק כעין סימן למחות זכרו, ובבקר עושים גם בתפלת השחרית למחרתו וקוראים בספר (שמות י"ז) ויבא עמלק וגו'.

(ד) ביום ההוא מרבים צדקה לעניים ושולחים מנות מעדנים ומתוקים איש לרעהו ולקרובו, התלמידים למוריהם והאדונים לעבדיהם והגדולים לקטנים, ומרבים בשמחה ובמשתה עם קרואי מועד כמ"ש בסוף מגלת אסתר: לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים.

(ה) ובערב השני בסעודת פורים מרבים איש איש כפי יכלתו לאכול ולשתות יותר על הרגיל ולהשתעשע בחברת מרעים וידידים המבקרים איש את אחיו שמחים וטובי לב ויקומו לצחק.

(ו) ביום השני אין מרבים כ"כ בשמחה ואין קוראים במגלה, אבל עושים קצת שמחה ויום טוב.

(ז) בשנה מעוברת בי"ג חדשים, שעושים אדר שני כנ"ל, קוראים לי"ד אדר ראשון בשם פורים קטן, אבל אין לו רק השם בלבד בלי שום רושם שמחה ויום טוב.

נשלם החלק השלישי

חלק רביעי

פרק א' הלכות עריות.

(א) ואלו הן מדרגות איסורי ערוה: בראשון הוא עון היותר פלילי אבל אחב"י לזנות באשת איש אפילו מן האירוסין. אחריו יבא האיסור בקורבת שאר בשר שאלו הן העריות המנויות בתורה (ויקרא י"ח וכ') והנולדים מיסוד כזה נקראים ממזרים[50]) אשר לא יבואו לעולם בקהל עם ה' כמ"ש (דברים כ"ג) לא יבא ממזר בקהל ה' וגו'. אחריו הוא האיסור להתחתן באשה נכרית, ואומרים שהאיסור הזה הוא מתקנות עזרא. ובאחרונה יבא האיסור באשה זונה שאסרו גם רק הפרקוס ממה שנאמר (שם י"ז) לא תהיה קדשה מבנות ישראל וגו'.

(ב) וכן אסורה הביאה גם על פנויה שאיננה מהעריות הנ"ל אם לא נישאת לו בהיתר, וכן אסור לפתות נערה בבתולים אם לא מהור ימהרנה אח"כ לו לאשה, כי כ"ז נקרא זנות.

---

[50]) הזיל לדעתיה בש"א סי' ממזרים כי רק הנולד מאשת איש ועריות המפורשות בתורה נקרא ממזר.

(נ) וכן אסורה כל אשה טמאה בנדת דותה כמו שנאמר (ויקרא י"ח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב לגלות ערותה וגו', ונוהג איסור נדה גם באשתו כמו שנבאר להלן.

פרק ב' הלכות אישות.

(א) חייב כל יהודי לישא אשה, וקבעו חכמים בן שמונה עשרה לחופה, אבל לא ימתין יותר מעשרים שנה, ומכאן ולהלן השרוי בלי אשה הוא שרוי בחטא כל ימיו, אי משום החיוב להוליד בנים ובנות מתם שאמר ה' לאדם הראשון במעשה בראשית: פרו ורבו ומלאו את הארץ וגו', ואינו יוצא ידי חובת מצות פריה ורביה עד שהוליד לכל הפחות בן אחד ובת אחת; ואי משום שלא יכשל בעבירה לזנות אחרי נשים אחרות, ולפי טעם זה צריך להיות נשוא כל ימיו בכל מקום ובכל זמן[51].

(ב) מותר ליהודי לישא נשים רבות כרצונו וכלבבו, כמו שנמצא הרבה פעמים במקרא, וכן נוהגים המזרחיים עד היום הזה, אכן באשכנז נוהגים איסור בדבר, ובאיטליא יארע אך לפעמים כי ישא איש שתי נשים אחרי שדר עם אשתו הראשונה שנים רבות, ותהי עקרה אין לה ולד.

---

[51]) בהארכת לשון ובהרחבת פה נראה כרומז בדרך חידודין על מה שכתב בענין מצות פריה ורביה בספרו ש"א על אמרם נשא אשה בילדותו ישא בזקנותו וכו' ע"ש.

(ג) מותר לישא בת אחיו או בת אחותו, אבל אסור בדודתו שהיא אחות אביו או אחות אמו, וכן מותרים בני ובנות אחים או אחיות זה בזו. בין שהם מן האב או מן האם, אבל שאר העריות המנויות בתורה אסורות לעולם.

(ד) יש נזהרים מלישא אשה שמתו לה שני בעלים או יותר הנקראת קטלנית, אם אמנם אינה אסורה בדין[52]), וגם אינו נוהג באיש שמתו לו שתי נשים.

(ה) אלמנה או גרושה לא תינשא לבעל שני קודם תשעים יום אחרי שמת בעלה או שנגרשה ממנו, משום דחיישינן שמא היא מעוברת מבעלה הראשון ונמצא הולד בספק.

(ו) אם הניח בעלה המת לאשתו ילד יונק שדיה לא תינשא עד שיהא התינוק בן י"ב שנים, וזהו מתקון חכמים לבל ישאר התינוק בלי כלכלה.

---

[52]) „דיני קטלנית נולדו להם מן סברתם שהמזל גורם (ב"י אה"ע סי' ט') סברא שנתבטלה כהיום" (יש"ר). ובכלל אומר המחבר בס' בית יהודה שבת ט': יש ללמוד מכאן לשפוט בכל תקנות חכמים התלויות במדות או אומנות או הרגל כפי האנשים והמקומות (ר"ל שאחז"ל על כיוצא בו: הא לן והא להו) ונמצא זה במקומות הרבה מהגמרא ולא מצער היא הערה זו אם היו חכמי הדורות רוצים לשום אליה לב עכ"ל.

פרק ג' הלכות אירוסין ונישואין.

(א) אחרי שבאו בתמורת ברית האישות כותבים תנאים בין החתן ובין אבות או קרובי הכלה, ואח"כ הולך החתן לתקיעת כף ולראות את פני ארוסתו. בקצת מקומות שמנהג שנותן אז החתן את הטבעת על אצבע הכלה ומקדשה, אבל באיטליא ובאשכנז אין המנהג כן. וממתינים בין האירוסין לנישואין שנה או שנתים או פחות או יותר כרצון שני הצדדים והסכמתם ביניהם, ובמשך הזמן הזה החתן מבקר בבית הכלה ומקדם פניה באהבה וריעות, אך לא יבעלנה.

(ב) בהגיע תור החתונה ויום המיועד לחופה, שרגיל להיות בעת שהלבנה במלואה[53]) ברביעי או בששי בשבת לבתולה ובחמישי לאלמנה, אז מתקדשת הכלה בערב מטומאת נדתה במקוה מים ע"ד שנזכיר בפ"ק הבא, אם עבר זמן דותה, ואם לא אסורה

---

[53]) משום אמרם אין נושאים נשים אלא במלוי לבנה וכו' והאמת שמעונן הוא ממש (עיין רמ"י על לא תעוננו) כמו אין מתחילין בב' וה' וכל מונחין לעונה ועת זולת עת לעשות איזה דבר וכו' מנחש הוא וכו' (ש"א) והעיר החכם יש"ר שם כי התלמודיים נשאו פנים אל הסברות שנתפשטו בימיהם בין ההמון והכניסו הרבה מהם גם בתלמוד וכו' ובאו גם בספרי הדינים עם כמה דברי הבלים אחרים שהקפידו עליהם הפוסקים והאיסור נגד כוונת התורה וכו' וכבר פקפקו עליהם הכוזרי והרמב"ם וכו' ע"ש באריכות.

הכלה להחתן אף אם עשו את החתונה עד עבור ימי נדתה ותטבול כמשפט.

(ג) רבים נוהגים כי החתן והכלה מתענים ביום חתונתם עד אחרי ברכת הנישואין בחופה.

(ד) בפעם שרוצים נאספים החתן והכלה בבית או בחדר אחד תחת החופה בלוית כלי זמר, או כמו שנוהגים בקצת מקומות בלוית נערים מחזיקים בידם לפידי אש ומשוררים, ובהתאסף הקרואים אל תוך החדר פורשים טלית עם ארבע כנפות על ראשי החתן והכלה ביחד. רב המקום או חזן ביהכ"נ או היותר קרוב ממשפחתם לוקח כוס או גביע יין בידו ומברך על הקידושין לה' אשר יצר האדם ועשה לו עזר כנגדו ולוה על הנישואין ואסר את העריות וכו', ונותן מכוס הברכה לשתות אל החתן והכלה, ואח"כ נותן החתן את הטבעת על אצבע הכלה לעיני שני עדים שהם לרוב רבני המקום, ואומר לה הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל. אח"כ קוראים את הכתובה שבה החתן מתחייב א"ע בנדן הכלה בשארה כסותה ועונתה וכו' ומקבלים ממנו ערבות ע"ז, ואח"כ אומרים על כוס יין אחר שש ברכות אחרות שהן בכללן שבע ברכות, ונותנים עוד הפעם לשתות לחתן ולכלה, ושופכים את היין כמים על הארץ לאות שמחה וטוב לבב, ואת הכוס הריק מוסרים ליד החתן המשליך אותו ארצה ומשברו, לזכרון המות שמשבר ומפרך אותנו ככלי זכוכית

אשר לא יוכל להרפא, למען לא ידוה לבו ביום חתונתו וביום שמחת לבו, ואז קורא כל הקהל מזל טוב והולכים הלאה.

(ה) בערב עושים משתה לרעים ודודים וקרובים ונוהגים קצת כי הקרואים נותנים כלי כסף וזהב אל הכלה, ויש נותנין המתנות הכן קודם לכן, אח"כ מנגנים שבע ברכות הנ"ל בחדר החתן והכלה אחרי ברכת המזון ונפטרים מן השלחן.

(ו) ואח"כ אם טבלה הכלה במי מקוה הולכים החתן והכלה לאפריון, ואם בתולה היא צריך ליפרש ממיטתה תיכף אחרי שנפתח מקור דם בתולים, ואסור ליגע בה עד עבור ימי טומאתה (שנזכיר לקמן אצל נשים בעולות) ותטבול במקוה.

(ז) בשבת שאחרי החתונה בבוקר הולך החתן לביהכ"נ, וגם הכלה בלוית נשים, וקוראים את החתן לס"ת ונודר צדקה הגונה ואחריו נודרים כל הקרואים. ואחר התפלה מלוים האנשים את החתן והנשים את הכלה לביתם, ומברכים איש לרעהו בברכת מזל טוב.

(ח) ובקצת מקומות נוהגים שהחתן יושב בבית שבעה ימים מיום החתונה ואילך ומתעלס ושמח לרוות דודים עם ידידיו. אלה המנהגים היותר רגילים והמשתנים עוד מעט לפי המקומות והארצות.

(ט) ואם תמות הכלה אחר החתונה ולא הניחה בן או בת, הולכים בירושתה אחרי פסקי התנאים הנהוגים במדינה ההיא, כי שונים הם מאד לפי המקום והקהלה.

פרק ד' דיני מיאון אונס ופתוי.

(א) בת קטנה פחותה מעשר שנים והיא יתומה מאביה, או שיש לה אב אבל נתאלמנה כבר ויצאה מרשותו, שהשיאה אמה או אחיה לאיש אחר, אשר אחרי כן לא ימצא חן בעיניה, הרשות בידה, עד זמן הביאה סימני נערות שהיא בת י"ב שנים ויום אחד, למאן בבעלה ולאמר לפני שני עדים לא חפצתי בו, והעדים כותבים וחותמים לה שטר מיאון, והלכה מאתו והיתה לאיש אחר אשר חפצה בו.

(ב) המאנס או המפתה בתולה ושכב עמה, יכריחוהו השופטים, אם הנערה ואביה חפצים בו, לקחת אותה לו לאשה, ולא יוכל לשלחה כל ימיו כד"ת (דברים כ"ב), ואם לא יחפצו בו ונתן כפרו בפלילים כסף ענושים ישלם בעד חלול כבודה ובתוליה ובושתה.

פרק ה' הלכות נדה ויולדת.

(א) כי תודע לאשה היות לה כדרך הנשים צריכה תיכף להודיע את הדבר לבעלה, וחייב הבעל מיד להתרחק ממנה, ואסור ליגע בה אפי' באצבע קטנה[54]), להושיט לה דבר מיד ליד, לקחת דבר מידה, לשבת אצלה, לאכול עמה בקערה אחת או לשתות עמה בכוס אחד.

[54]) וכלשון הזאת אומר ג"כ בספרו ש"א סי' נדה: ובאותו זמן נכון להתרחק מליגע בה אפי' באצבע קטנה, ולדבר עמה המעט שאיפשר.

(ב) וככה תשב בטומאת נדתה עד תום ימי זובה שהיא ברוב הנשים חמשה ימים, ותמתנת עד שנפסק מקור דמיה, ותלבש כתונת אחרת ותשים סדין טהור על מטתה, ואח"כ תמתין עוד שבעה ימים נקיים, ואחר תקצוץ צפרני ידיה ורגליה, והיא מתקדשת מטומאתה ותרחץ בכלי מים את בשרה, ותסרוק במסרק את שער ראשה[55], ואח"כ תלך למקום העשוי לכך ובה מי מעינות או מי גשמים, אבל לא מים שאובים, והמקום צריך להיות אמה על אמה בקומת ג' אמות, ואם פחותה היא משיעור הזה פסולה. ואם אין מקוה במקום ההיא מוכן לכך, תלך אל נהר או מעין או ים או אגם או באר, ותטבול ערומה את כל בשרה שלא יהא חלק מגופה חוץ למים, ואם היתה טבעת באצבעה מלופפת כ"כ עד שהמים אינם יכולים ליכנס תחתיה איננה כשרה, וצריכה להסיר את טבעתה מעליה וליטבול פעם אחרת, ואשה עומדת אצלה להשגיח עליה שתהא מכוסה כולה במים, ואח"כ תלבוש בגדיה ותשוב לביתה והיא מותרת לבעלה עד שוב לה אורח כנשים, וככה תשפטה כל הימים.

(ג) אשה כי תזריע וילדה בן או בת, וטמאה כנדת דותה שבעה

---

55) אשר לא גלחה אז כמעשה קצת נשים לדקניות בזמננו בארצות פולניא ורוסיא אבל לא גלחה ג"כ שערת ראשה, שלכן ערער המחבר ע"ז בס' ש"א, והסכם יע"ל האריך שם לברר כי הקדמונים לא אסרו גלוי שער לנשים, וכבר השיב הגלוי לנשואים מוהר"ם אלשקר בתשובותיו סי' ל"ה ע"ש.

שבועות לבן ושלשה חדשים לבת, ויש נוהגים בזמן פחות, ושבעה ימים קודם שיכלה הזמן ההוא תלבש כתונת אחרת, וביום השמיני תלך אל המקום כמשפט הנ"ל והיא מותרת לבעלה.

פרק ו דיני קנאה וגירושין.

(א) בימים הקדמונים כאשר עבר רוח קנאה על הבעל וקנא לאשתו, הביא אותה אל הכהן אשר נתן לה מים המאררים, והיא אם לא נטמאה ונקתה מכל פגע, ואם נטמאה מתה בענין רע, כמ"ש בס' במדבר ה'. אכן בזה"ז אם לוה הבעל על אשתו לאמר אל תתרועעי עם איש פלוני, ואח"כ מצא אותה עמו, או אם יצא עליה שם רע בעיר כי היא מערכת דרכיה, או אם יש רגלים לדבר הרע הזה, ומכ"ש אם מצא אותה בנאפופיה ונסתרה והיא נטמאה, אז החכמים כופים אותו אפי' שלא ברצונו לגרשה או להנזר ממנה לעולם, ואחרי שלוחיה היא מותרת להינשא לאיש אחר, מלבד לאיש ההוא אשר נחשדה בו או שנאמת נטמאה עמו.

(ב) ולא בלבד אם מצא בה ערות דבר, כי גם אם לא תמצא חן בעיניו יוכל בעלה לגרשה כמו שנאמר (דברים כ"ד) כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו וגו', אבל בעל כרחה לא יוכל לגרשה רק משום קנאה הנ"ל או משום ערות דבר אחר. ולמען לא יקל הדבר אל הבעל כרגע באפו לגרש את אשת נעוריו,

תקנו חז"ל תנאים הרבה בכתיבת ובנתינת הגט, כדי שבתוך כך יוכל הבעל להכנס על מחשבתו ולעשות שלום עם אשתו[56].

(ג) וזה דבר הגירושין: קוראים לסופר לפני דיין מובהק או דיינים מובהקים, והבעל מצוה את הסופר שיכתוב גט בעבור אשתו פלונית, והסופר כותב את הגט על קלף מצויין בסימני שורות באותיות מרובעות שתים עשרה שורות, לא פחות ולא יותר, בדיוק גדול ורב באותיות ובכתב, בשמות ובכנויי הבעל והאשה, והסופר או הדיינים או העדים לא יהיו קרובים לבעל או לאשה או קרובים ביניהם.

(ד) וזהו קוצר תוכן ענין הגט: ביום פלוני בחודש פלוני בשנה פלונית ובמקום פלוני וכו' ברצוני החפשי אני מגרש ומשלח לנפשה אותך אשה פלונית אשר היית עד הנה אשתי, והרשות לך מעתה להינשא לכל מי שתרצה וכו'.

(ה) אחרי כתיבת הגט שואל הדיין בדיוק גדול את הבעל אם הנהו עושה כזאת ברצונו החפשי וכו'.

(ו) וצריכים להיות לכל הפחות עשרה אנשים בעסק הזה, ושני עדים החותמים, ועוד שני עדי נתינה.

---

56) הטעם הזה שהחמירו בגט כ"כ למען לא יקל לאדם לגרש את אשתו שאולי בין כך יתחרט, מזכיר המחבר ג"כ בס' ש"א סי' גיטין כהערת החכם יש"ר שם, ומקומו אצל גט פשוט וגט מקושר.

(ז) הדיין מצוה את האשה שתפתח את ידיה ותקרבן אחת לאחת לקבל את הגט לבל יפול ארצה, ואחרי שחזרו והוסיפו עוד כמה שאלות, נותן הבעל את הגט לידיה ואומר: הא גיטך והרי אתְּ מגורשת ממני ומותרת את לכל אדם, והיא מקבלת את הגט ונותנת אותו אל הדיין אשר ישוב וקרא אותו, ואז היא חפשית. והרבה מנהגים ותנאים המתיכו עוד בדבר, אשר לא אוכל לפורטם פה שלא להאריך יותר מדאי, והכל כדי שבתוך כך יתחרט הבעל כנ"ל.

(ח) אח"כ מזכיר הדיין את האשה שלא תוכל להינשא לפני תשעים יום מטעם הנ"ל שאולי מעוברת היא. ומכאן ואילך אסור האיש המגרש להיות עם אשתו המגורשת במקום אחד, וכ"א מהם מותר להינשא.

פרק ז' הלכות יבום וחליצה.

(א) כי ימות אח ואין לו בן או בת מן האשה אשר עזב או מן אשה אחרת ולו אחים, זקוקה היבמה אל היבם אשר ברצונו לקחתה לו לאשה או למאן בה כמ"ש (דברים כ"ה) כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה וגו'.

(ב) ואם ירצה היבם ליבם את אלמנת אחיו די לו בכך ואינו צריך לקידושין אחרים מן התורה, אבל חז"ל תקנו כי עוד

יקדש אותה ביחוד. כל נכסי אחיו המת לו הם, וכן נדן היבמה לו הוא, והיא שייכה לו כאשתו.

(ג) בימים הקדמונים היתה רוח הבריות נוטה מן המיבם ולא מן החולץ, אבל בזה"ז נתרבו הרמאים והחוטאים אשר כוונתם ביבום שלא לשם המצוה, כי אם למלא חפץ לבבם בתתם את עינם ביופי האשה או בממונה, אך מעטים המה שמתירים היבום בזה"ז, וביחוד האשכנזים והאיטלקים, ובוחרים יותר בחליצה[57].

(ד) מעשה החליצה מפורשת בפרשת דברים הנ"ל, שאם לא יחפוץ היבם לקחתה, תחלוץ היבמה את נעלו מעל רגלו לעיני זקני העדה וירקה בפניו. וזה מנהג החליצה: בערב שלפני יום החליצה הולכים שלשה דיינים ושני עדים לקבוע לשם המקום שבו ישבו למחרתו, ובבוקר אחר התפלה מתאסף הקהל אל המקום ההוא ששם הולכים הדיינים והעדים לשבת, ועמדו לפניהם היבם והיבמה לאמר כי לא חפץ לקחתה, וראש הדיינים מדבר על לב היבם ליבם אלמנת אחיו, ובעמדו על דעתו למאן, ואחרי שהשיב עוד תשובות על שאלות אחרות מפי הדיינים, הוא חובש על רגלו נעל מיוחד הרגיל להיות אצל הדיינים לתכלית זאת, והיבמה תקרב אל היבם

---

57) על מה שיש לפקפק בדבר ערער המחבר בש"א, ובזמננו הרב מוהר"א גייגער נ"ו, שאם אין יבום אין חליצה, שלא היתה רק לבזות את האיש אשר ימאן לקיים מצות היבום!

ותאמר מפי הדיינים בלשון עברית את הכתוב: מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי, והיבם משיב הכתוב: לא חפצתי לקחתה. ומיד תרכא תשוח ותחלוץ את נעלו מעל רגלו ותשליכהו ארצה, ותריק בפניו ותאמר ג' פעמים מפי הדיינים בלשון עברית הכתוב: ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו, וכל העומדים שם קוראים ג' פעמים: חלוץ הנעל! והדיינים אומרים לשם כי מותרים מיד להינשא. ואם רוצים כותבים הדיינים ונותנים להם שטרי חליצה. כל המנהגים והכינויים והדיוקים האלה הנעשים בענין הזה הוציאו החכמים בביאוריהם ובפירושיהם מפרשת דברים הנ"ל.

(ה) ומפני שנזקקת היבום אסורה האלמנה להינשא וגם לא תקבל את כתובתה קודם החליצה, ישנם אנשים שרוצים להוציא מעות מיבמתם ומאחרים את חליצתה למען הרעימה. ע"כ נוהגים רבים בהשיאם את בתם לבעל שיש לו אחים, להתנות מראש כי האחים מתחייבים מעכשיו בשטר חליצה להוציאה ממסגר אם יפול דבר כזה, ויש שהבעל מתחייב כי בחלותו את חליו אשר יסכן בו לפי דברי הרופאים, שיתן אז ספר כריתות לאשתו למען לא תזקק אל יבמה.

פרק ח' הלכות מילה.

(א) בהולד לאיש בן זכר, רעיו וידידיו שׂשׂים ושׂמחים עמו, ומברכים אותו שיהיה למזל טוב. ויש נוהגים להניח בארבע מקצעות חדר

היולדת כתבים מיוחדים ועליהם כתוב: אדם וחוה, חוץ לילית, ועוד שמות ג' מלאכים, באמרם שזה מועיל לשמור היולדת והילד ממעשה כשפים. אבל מי שאינו רוצה במנהג הזה אינו מחויב בו, כי מלבד שאין לו יסוד כלל בתורה, הנהו עוד הבל וסכלות[58]).

(ב) ביום השמיני חייב לימול את בנו הנולד לו כמו שנאמר לאברהם (בראשית י"ז) ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם, ונשנה (ויקרא י"ב) וביום השמיני ימול בשר ערלתו, אבל לא לפני שמונת הימים. ואם הילד רפה או חולה מאחרים את מילתו עד שיבריא.

(ג) הלילה שלפני יום המילה נקרא ליל שמורים, מפני שבני הבית'

58) מעשה תעתועי ניחוש וכשוף האסורים לבני ישראל ביחוד כמו שנזכיר להלן ודברים כאלה הסבו לבית ישראל צרות רבות ורעות גדולות בין העמים אשר הגלו בתוכם, והם נתנו יד לעלילות דם וסיפורים נוראים ומוזרים אשר בדאו אויבינו עלינו, וכל בר ישראל אשר לבו נאמן עם אלהיו יזרם הלאה כמו דוה לא לא יאמר להם, כי הם פרי כחש וכפירה באלהי ישראל. ורגז ושחק ע"ז בס' ע"ד לאמר: אשה כי תזריע וילדה זכר או נקבה כולם אחוזי חרב יושבים ללחוש את מושל בכסילים לחומי רשף וקטב מרירי בסכלותם יכרו עליו חברים לאחוז בכנפות הבית קו יקב כחק הכסילים יחקקו בכותלים אדם וחוה והנחש עמהם, גם בחליים לא ידרשו באלהים כי אם ברופאי אלילים וחמנים וכו', זאת חקת רפאיהם וחקי אלהים לא ידעו והיה כל הנשוך והביט אל הנחש.

אינם ישנים כל הלילה לשמור על הילד הנולד, ובערב באים רעים וידידים לבקר את אבי הילד, ונשים באות אל אם הילד, ומתעלסים כולם בשמחה ובטוב לב.

(ד) ומכינים אז שני או סנדק המחזיק את הילד בשעת המילה, ואם שניה היא האשה הנושאת את הילד מבית היולדת אל ביהכ"נ, ומחזירה אותו אחר המילה לבית היולדת, ולרוב הם איש ואשתו הקרובים אל אבות הילד, וכן בוחרים בחותך בשר הערלה הנקרא מוהל שיוכל להיות מי שיהיה[59]), ובלבד שיהיה מתוכן ואומן בדבר, וחושבים זכות גדולה להיות מוהל, ואם אבי הילד בעצמו מוהל, אז ימול הוא בעצמו את בשר ערלת בנו.

---

[59]) וזהו מה שהמחבר קורא תגר עליו בספרו ש"א לאמר: היה לתת סדר שלא כל הרוצה לימול ימול וישלח ידו במה שהיא סכנת נפשות גדולה, אלא היה להם להרחיב הדבור בלימוד אימון יד ולהודיע בחכמת הנתוח באותו אבר מה שהוא מקום עורקים וגידים ואיך יתקן המוהל כליו ומצב הילד ורפואת החתוך והבעת דם ולצוות שבתחלה יאמן ידיו או בכלבים*) או לפני מוהל בקי ילמדהו ויתן לו רשות, שהרי בשחיטת עוף ובדיקת סכין החמירו שלא יוכל לשחוט בלי רשות, ובחיי חי מדבר שכליי לא הקפידו כלל, כ"ש בפריעה וכו'. וגם החכם יש"ר צווח על זה שם ותלה המעוות באחרונים, אבל הקדמונים נקיים מכ"ז ע"ש באריכות.

---

*) ובפולין נוהגים המוהלים המתחילים להתחנך במילת ילדים מתים שנזכר גם פה להלן.

(ה) בבוקר מכינים בביהכ"נ, או בבית אבי הילד אם רוצים לימול שם את הילד, שתי כסאות רפודות בכסת משי, האחד בשביל הסנדק היושב עליו להחזיק את הילד בשעת המילה, והאחר י"א שהוא לשם אליהו הנביא, שבלי התראות יבא תמיד לברית המילה, כי היה בעודנו על הארץ מקנא קנאת ה' לצבאות ובריתו כמ"ש בס' מלכים. ובהתאסף קהל גדול יבא המוהל עם קערה שעליה מונחים מכשירי המילה לכל צרכיה כמו: תער, אבק כתית, חתיכות בגד טבולות בשמן שושנים. ויש מכינים עוד תיבה קטנה מלאה חול להניח שמה את ערלת הילד הנמול, ומנגנים זמירות ושירות עד שתבא הנושאת את הילד על זרועותיה בלוית נשים, ובפתח ביהכ"נ היא מוסרת את הילד לידי הסנדק, ומיד קוראים כל הנאספים,

ברוך הבא!

(ו) הסנדק יושב על כסאו ולוקח את הילד ומניחו על ברכיו אל נכון, והמוהל מגלה את מכסהו, ולמקצתם יש כעין יתד כסף שמניחים אותו לסימן בגלותם למול בשר הערלה, ולוקח את התער בידו ומברך: ברוך אתה וגו' אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה, וחותך את העור החופה את הערלה, ואח"כ פורע בצפורן בוהן ידו את העור הנשאר סביב הערלה, ובתוך כך מברך אבי הילד לה' על המצוה הזאת, והנצבים עליו מברכים לאביו שיגדל את הילד לחופה, והמוהל מכלה את מעשהו ומוצץ בפיו ב' או ג' פעמים את

הדם השותת מן הערלה ויזרק אותו אל מזרק יין, ואח"כ מניח על המילה דם הנחש שקורין דרקון, אבק עצי אלמוגים וכל דבר העוצר בעד הדם, וסחבות טבולות בשמן שושנים, וקושר אותה היטב ומכסה.

(ז) אח"כ לוקח כוס יין ומברך עליו, ואומר אח"כ ברכה על הילד וקורא לו שם בישראל כאשר שם אבי הילד בפיו, ואומר הכתוב (יחזקאל ט"ז) ואומר לך בדמיך חיי, בהטיפו על פי הילד מיין המזרק ששם ירק את הדם שמלץ מן המילה, ולסוף אומרים כל העומדים המזמור (תהלים קכ"ח) אשרי כל ירא ה' וגו', הסנדק משיב את הילד אל הנושאת אותו לבית אמו, והכל אומרים אל אבי הילד: כשם שנכנס לברית כן יכנס לחופה, והולכים לביתם.

(ח) המוהל הסנדק והנושאת וכל הקרובים והמודעים שולחים אל בעל הברית לתנה מעדני ממתקים וכיוצא בהם, ואם עני הוא שולחים לו מעות וכל אשר ידבנו לבם.

(ט) בבוקר הבוא עושה אבי הנמול סעודה וקורא להמוהל להסנדק להנושאת ולכל קרוביו ורעיו כפי מסת יכלתו, ובברכת המזון מוסיפים ברכה לילד הנמול שיגדל ויצלח בדרכיו וביראת שמים.

(י) לרוב מתרפא הילד במהרה מחבורת מילתו, ולכל היותר אחר כ"ד שעות, שע"כ נוהגים קצת ביום השלישי למילה לשלוח לידידים ולקרובים מנות ממתקים לאות שמחה.

(יא) בהולד בת אין עושים שום נימוס, רק בראש חודש כאשר

תקום האם ממשכבה היולדת הולכת לביהכ"נ, והחזן אומר מי שבירך על הילדה וקורא לה שם כרצון אביה, והאשכנזים נוהגים כי החזן הולך אל בית היולדת ומרים את עריסת הילדה ואומר עליה מי שבירך ונותן לה שם. ואם מת הילד לפני שמונת ימים קודם שנימול, נוהגים קצת למול אותו בקנה ובסוף אצל הקבר.

פרק ט' הלכות פדיון בכור.

(א) אם הילד הוא בכור פטר רחם לאמו, אף שיש לאביו ילדים מאשתו הראשונה, קדוש הוא לכהן כנ"ל ח"א פי"ב משם שנאמר (שמות י"ג) קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל וגו' וכל בכור אדם בבניך תפדה.

(ב) ע"כ נוהגים אחרי עבור שלשים יום ללידתו לקרוא לכהן הרצוי לאבי הילד, ומאספים אנשים רבים אל הבית, ומניחים לפני הכהן במזרק או בקערה הרבה זהב וכסף, ומוסרים לו את הילד על זרועותיו, והכהן קורא לאם הילד ואומר לה: הזה הוא הילד ילדך? והיא משיבה: הן! והכהן מוסיף לשאול: הלא ילדת מעולם בן או בת בלעדו, או נפל או נימוח? והיא משיבה: לא! ואח"כ אומר הכהן: אם כן הילד הזה לי הוא כי בכור פטר רחם הוא, ובפנותו אל האב אומר: אם יש את נפשך לפדותו תוכל לפדות אותו, והאב אומר: הא לך הזהב והכסף הזה לפדיון נפשו, והכהן

אומר: אם כן הנה רצונך לפדותו? והאב משיב: כן הדבר. שנית, אומר הכהן באזני כל הנצבים עליו, הן הילד הזה לי הוא בהיותו בכור, אך משום שנאמר (במדבר י"ח) פדה תפדה את בכור האדם וגו' בערכך כסף חמשת שקלים וגו' הנני לוקח כסף פדיונו. ולוקח מן הזהב בערך שני אדומים או יותר עד כמה שירצה, ומשיב הילד לאביו ולאמו, ועושים משתה ושמחה ביום ההוא.

(ג) אם אבי הילד או אמו מיוצאי חלצי אהרן הכהן או אם משבט לוי הם, פטורים מפדיון בכורם.

פרק י' להורות הקריאה בתורה לילדים קטנים, ולשנן הלימוד לבנים גדולים.

(א) כאשר יכין הנער לדבר אביו מחנכו לקרוא בתורה, ואח"כ הוא מלמדו לתרגם את המקרא ללשון הארץ אשר הוא מתגורר בה, וככה לומד הילד ראשית הקריאה בלי כללי הלשון שנקרא דקדוק, ואם רוצה הנער לומד אח"כ בהיותו כבן עשר שנים גם כללי הדקדוק, אבל אך מעט מזעיר נוהגים בלימוד הזה בכל ארצות פזוריהם בעולם, ורובם קוראים ומדברים וכותבים ומחברים ספרים בלשון הקודש בלי ידיעת הדקדוק אך בחנוך הלימוד, וביחוד נוהגים כן האשכנזים.

(ב) ואח"כ מתחילים ללמוד איזה מפרש על המקרא כמו רש"י, וגם

איזה ספר דינים מבעלי הפוסקים כמו הרמב"ם ודומיהם, הקשה אחד למתחילים בהיות הספרים ההם כתובים ונדפסים בלי נקודות שהן תנועות האותיות, ולשונם משונה הרבה מלשון המקרא, וצריך לימודם חנוך רב וארוך.

(ג) ויש אשר שאר רוח והכשר להם ימשכו ללכת מחיל אל חיל עד בואם אל לימוד המשנה והגמרא ויתר עניני התלמוד, שהוא יסוד לימודם וחביב בעיניהם מכל המדעים. ומקצתם לומדים עוד שאר חכמות כנ"ל ח"ב ע"ב.

(ד) בהיות הנער בן י"ג שנים ויום אחד הוא בא בכלל אנשים וחייב לשמור ולעשות את כל מצות התורה, ומיום ההוא ומעלה הוא בר מצוה או כמו שאחרים מכנים אותו מן המנין והוא בכלל גדולים בעניני משפט וכתבי שטרות, ויוצא מרשות האפטרופוס שהיה לו מקודם לכן, והוא אדון לעצמו בכל ענין ומעשה רוחניי או זמניי. והילדה בהיותה בת י"ב שנים ומחצה באה לכלל גדולה ונקראת נערה.

פרק י"א חיוב כבוד אב ואם, כבוד המורה ורבני העדה וזקניה.

(א) גדול החיוב לכבד אביו ואמו כמו שנאמר (שמות י"ט) כבד את אביך ואת אמך וגו'. והאריכו חז"ל להזהיר בחובת כבוד אב ואם בין בחייהם בין לאחר מותם.

(ב) ועוד הרבו החכמים לצוות איך יתנהג האב עם בנו, ביחוד בהיותו גדול, לבלתי תת לו יד לפשוע בו ולפגוע בכבודו.

(ג) מן הכתוב הנ"ל מוציאים גם החיוב לכבד ג"כ את אחיו הגדול ואת אם הורגתו. ומחייב אדם בכבוד רבו עוד יותר מבכבוד אביו, שזה הביאו לחיי העוה"ז וזה מכניסו לחיי העוה"ב. וחייב לכבד את הרבנים וכל החכמים בדבור ובפועל ובכל ענין ואופן, וכן חייב בכבוד הזקנים והישישים מן התורה (ויקרא י"ט). ואמרו חז"ל שחייב היהודי לכבד ג"כ כל זקן וישיש אפילו אם לא מבני ישראל הוא, בהיותו תושב העולם מימים רבים, והרבה ראה וידע בימי חייו, והתחכם באריכות ימיו כמ"ש (איוב י"ב) בישישים חכמה ואורך ימים תבונה.

נשלם החלק הרביעי

חלק חמישי

פרק א׳ כתות היהודים והקראים.

(א) בסוף ימי בית שני היו בין היהודים כתות שונות בדעה ובאמונה, אשר לא נדבר מהן פה, בהיות מטרתנו בספר הנוכחי רק על הענינים הנזכרים והנעשים בזמן הזה. מכל הכתות ההן נשארה כת אחת אשר אנשיה שומרים כמו היהודים תורת משה, אבל נבדלו מקרב אחיהם היהודים, ומכונים קראים שר"ל בני מקרא, מפני שאומרים שהיהודי אין צריך לשמור ולעשות רק את כל הכתוב בתורת משה כמו שהוא לפי הוראת פשט המלות, ואינם רוצים לקבל שום מסורה ופירוש והוספה ותקנה שהוסיפו הרבנים[60].

[60]) כבר העיר החכם יש"ר בבמה"ק הנ"ל שהיה המחבר בקי בספרי הקראים יותר מכל בני דורו, ואעפ"כ נשאר רבניי אמתיי בשורש הכללי, ובהתנגדותו לחוקים לא טובים ולמשפטים לא ישרו בעיניו, לא נשא פנים לא לרבנים ולא לקראים, שכן בפירוש מסר מודעה בק"ם מ"א פ"ג לאמר: עם ההתראה שאם בכמה מקומות תראני כמסכים לדעת הקראים, אל תחשוב שאאמין באמונתם, כי כבר שמעת דברי פ"א מזה המאמר שגם הם נטו לקבלה רחוק

(ב) הקראים הם באמת צדוקים קדמים[61]) כי הם הולכים בדעותיהם ובכוונתם שלא לשמור לעשות רק הכתוב בתורה לפי פירוש פשוט של המצות, אבל אינם מחזיקים במה שכפרו הצדוקים בהשארת הנפש, כפירה המתפשטת בתוצאותיה גם על מציאות גיהנם וג"ע ועוה"ב ותחית המתים וכיוצא בהם, כי ראו הקראים שאם חזיקו גם בדעות ואמונות כהן יגורשו מגו כל הדתות והאמונות שבזה"ז, כי לא היהודים לבדם רק כל העמים מאמינים בדעה אחת בכל האמיתיות ההן, ע"כ עזבו הקראים בזה את כפירת הצדוקים ושבו להאמין בכ"ז. וכן קבלו ביניהם גם הם קצת מסורות ישנות, למען לא יבאישו ריחם לגמרי בעיני אחיהם היהודים, אשר שמם נקרא גם עליהם, אכן האמת עד לעולם, כי הקראים הם תלמידים מובהקים ונאמנים להצדוקים שהיו בימי בית שני.

(ג) ישנם קראים בערי קוסטנדינה, קאירא ובשאר ארצות הקדם,

מכוונת התורה, ולא כדעתם דעתי ולא בהם אדבר בפרטים וכו'. ודבריו בפ"א שרמז עליהם הם: הקראים הכסילים רצו להבין הדברים בלי שתוף הפה השכלה וכונה, כתינוק אם יאמר לו אדם תן לי שני גרגירי מלח יתן לו שני גרגירים במספר, או אם יראהו אביו נע ונד ויאמר לו אל תמוש עוד ממקומך ויכלה לישב שם עד עולם וכו'. וחכמינו פעם כקראים הי', הדברים האלה וגו' וקשרתם לאות על ידיך והיו לטוטפות בין עיניך וכו'.

[61]) אזיל לדעתיה כי הצדוקים הם הם אשר נקבו אח"כ בשם קראים, אבל לא כן דעת חכמי זמננו.

וכן בארץ רוסיא, והם חיים עפ"י מנהגיהם הסדורים להם משנים קדמוניות, ובשם יהודים נקובים, ומבטיחים כי אך המה לבדם שומרים באמת את גופי מצות תורת משה.

(ד) ובכל מקום מגוריהם הם שנואים יותר על הראוי מאת אחיהם היהודים המכונים אצלם רבנים, לא יתחתנו הרבנים בהם, ולא יתרועעו עמהם בחפץ לבבם, ואומרים שהקראים ממזרים הם[62]), מפני שאינם שומרים בעניני נישואין וגירושין ובהלכות נדה את דיני הרבנים, ע"כ אם אחד הקראים רוצה לשוב כגר לדת אל היהודים להיות כאחד הרבנים, אין מקבלים אותו בשום אופן[63]).

---

62) „הגם כי לא רחוקה היא דעת מי שסבירא לא יבא ממזר על שם אימא שאמר הנביא וישב ממזר באשדוד מסמיכת הדברים הנאמרים אח"כ לא יבא עמוני ומואבי לא תתעב אדומי, ולא מצינו במקום אחר בתורה שילדי זנונים יקראו ממזרים בשם עצמי ופרטי, אך אם יהיה כן לא יהיה כן בן הנדה שלא טבלה במקום כשר מדבריהם, או בן אשה שנישאת בגט שלא יהיה כשר מדבריהם, או בקידושין שגזרו מדעתם וכאלה רבים, עד שהרחיקו הקראים מלהיות כמותם לבד מפני שאין טובלות נדתן במקוה מדוד ובנוי כפי המלאכה ותשבורת שברם" (ש"א). ועיין בהערת יש"ר שם.

63) אם אמנם גם יחש הרבנים איננו נטוע במאמרים כיתד במקום נאמן כמ"ש לעיל ח"א פי"ב אצל הכהנים, ובכלל אומר המחבר בס' בית יהודה בפ' עשרה יוחסין ז"ל: אין להתפאר בגדולת היחש כי ברבות העתים ומה גם לבני ישראל אשר נתפזרו בכנפות הארץ לא יוכלו להגיד אבותם עד למעלה ומי יודע מוצאם היאך ויש מתגאים ביחסם ואולי הם מאותם שכתוב בהם

פרק ב' דיני מעונן מנחש ומכשף.

(א) איסור חמור ועון פלילי להאמין בשום דבר הנגלה מפי קוסמים קסמים והנובע ממקור אמונה תפלה והזיה, בכל מיני כשוף ונבואות עתידות, בהתנבאה מן הנקודות, בהתנבאה מרשמי כף היד וכיוצא בנביאי שקר כאלה.

(ב) ועוד גדול יתר מאד מנשוא עון אוב וידעוני, מנחש ומכשף, אוחז עינים, מעונן ומשביע שדים או מלאכים, ודורש אל המתים וכיוצא בהם, כמ"ש בפירוש ובאזהרה יתירה בתורה (דברים י"ח) לא ימצא בך וגו' קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים כי תועבת ה' כל עושה אלה וגו'.

(ג) אסור לחרות חריצים בעור הבשר ולמלאותם בדיו או בצבע כמ"ש (ויקרא י"ט) ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתובת קעקע לא תתנו בכם וגו' אל תפנו אל האובות ואל הידעונים אל תבקשו לטמאה בהם וכו'.

(ד) ועוד אסרו חז"ל דברים הרבה באמונות שוא ותפל שקראו להם מדרכי האמורי[64].

נשים בליון ענו או דומיהם, ע"כ שמח רב יוסף וכו' פן יצא אליהו על רבות מהנה וכרת הזלזלים במזמרות עכ"ל:

64) אבל כ"ז בחלק ההלכה מן התלמוד שהיא על טהרת האמונה, אכן בחלק

פרק ג' מצות שהנשים חייבות בהן.

(א) הנשים אסורות בכל מצות לא תעשה שנאמרו לאנשים, אבל ממצות עשה שהזמן גרמא פטרו חז"ל את הנשים, ונתנו טעם

האגדה מהגמרא נמצא לדאבון רוחנו שנשאו כפעם בפעם פנים גם לדברי ניחוש ומעשה שדים שנהגו והאמינו בהם בני דורם ד"מ: „אין מתחילין בב' וה', אין נושאים נשים אלא במלוי לבנה, קל גברא במתא קל אמתא בדברא, האי מאן דבעי למידע אי מסיק שתא וכו', למרתא לאמתא בן יומא, למיחזי שידי שורכתא אוכמתא, לגלי מים שבירי בריכי רירי רי, אין קץ ואין סוף לזכור מקצתם, והאמת שמעונן הוא ממש וכו' מנחש הוא כמ"ש הנביא קלקל בחצים ראה בכבד, עורב קורא מיתיכו וכיוצא, מכשף הוא המשביע ומקטר לשדים ולרוחות אבל מבקש מהם ולא מצוה עליהם, אוב וידעוני ודורש אל המתים הבלים נעשים בגלגולת ועצמות מת ומקום קברות עד ידמה אליהם כאלו קול נמוך מגיע לאזניהם, וכל אלה דברים שאין בהם ממש בעצמם אלא באמרם ה' שידמה לאדם שתהיה להם הויה ואיזו ממשות ויטעה אחריהם וישכח אלוה עשהו" (פ"א) והאריך ג"כ לדבר בזה אבל קטלנית, והעיר החכם יש"ר שם כי בדיני כשוף כל הפוסקים מערבים איסור והיתר בשתילה מניה וביה, כי התירו איזה ענייני ניחוש ושדין ורוחין בעוד שהם עצמם השתדלו לאסור כיוצא בהם וכו' כי בזמן התלמוד נתפתה ההמון הרבה אחר ניחושים ואמונות כוזבות שהיו הפרסים מחזיקים בהם אז (עיין במאמרי „פרס ויהודה" הנדפס בכוכבי יצחק ל"ד) ויש לנו רשות לבטל מה שרצו לקיים בענינים כאלה, ובביטול כזה אנו פוסקים אל טהרת האמונה וכו'.

חלק חמישי

בדבר מפני שנשים דעתן קלות בחולשת שכלן, ומשום חובתן לשמוע בקול בעליהן ולהשתדל לעשות רצונם.

(ב) אבל שלש מצות הן שהנשים חייבות בהן ביחוד: הראשונה לשמור עת נדתן בזהירות יתירה ובהרחקה מבעליהן עד כי תרחצנה במים וטהרו כנ"ל ח"ד פ"ה. השנית היא הפרשת חלה מראשית העיסה כנ"ל ח"ב פ"ז. והשלישית היא הדלקת הנר בערב שבת כנ"ל ח"ג פ"א.

(ג) בכל זאת ישנן נשים צדקניות שעוסקות במצות יותר מן האנשים, והיא שעמדה להן לא בלבד לגדל את ילדיהן בצדקה ולנהלם בדרך ישרה, כי גם להיטיב דרכי בעליהן ולהטות לבבם לתורה.

פרק ד' הלכות עבדים.

(א) בתורה נמצא מצות פרטיות בדיני עבדים, אם עבד עברי או עבד כנעני הוא מקנת כסף הישראלי. אבל בזה"ז כשקונים אותם בארצות הקדם או בערבעריי"א מחזיקים אותם ועובדים בהם או מוכרים אותם עפ"י חוקי המדינה שיושבים בה, ואם מתרצים בדבר יוכלו לגייר אותם ע"י מילה וטבילה ומשחררים אותם.

פרק ה' דיני וידוי ותשובה.

(א) אין לאמב"י וידוי אחר רק בתפלתם ובתחנתם לה', והוא קבוע בנוסח מיוחד עפ"י סדר א"ב הנקרא אשמנו וגו', שכל אות

מתחלת במין חטא כללי הרגיל יותר להכשיל בני אדם, וכל איש היודע בנפשו עון כל חטא אשר אשם יפרוט אותו במקום האות המתחלת בחטא הכללי.

(ב) ונוהגים לומר הוידוי הזה בכל ב' וה' בשבוע, בכל יום תענית, ועוד הרבה פעמים ביחוד בימי תשובה הנ"ל ס"ג פ"י, וכן בחולי או בסכנה גדולה, ויש מתודים בכל בוקר אחרי קומם ממשכבם ובכל ערב קודם שישכבו לישון.

(ג) ואלה הימים המיוחדים לתשובה: מר"ח אלול עד יום הכפורים, וביותר בעשי"ת מר"ה עד יוה"כ. אמנה צריך האדם לשוב בתשובה שלימה בכל עת ובכל רגע אשר ידע את מכאוב לבבו כי חטא ואשם, ואם איננו יודע דרכי התשובה ישאל את פי אחד הרבנים ויורהו, או אם יודע ספר הוא יקרא בספרי תשובה וימצא מין תשובה הראוי לכל חטא בפרוטרוט, כמו תענית, מלקות, ענוי נפש, צדקה, תפלה, גמילות חסדים, הכל לפי חומר העון אשר חטא ואשם.

פרק ו' מנהגי החולה והמיתה.

(א) מצוה גדולה ורבה לבקר את החולים, לעזרם בכל נפשו ובכל מאודו, ולגמול עמהם חסד היותר איפשר.

(ב) המסוכן למות מבקש לקרוא אליו עשרה אנשים או יותר או

פחות הכל כפי רצונו ובלבד שיהיה בתורת רב אחד, ומתודה בפניהם הוידוי הכללי הנ"ל. ואח"כ מתחנן לה' ומבקש מלפניו שישלח לו רפואה שלמה, ואם נכון בעיני ה' לשום בזה קץ וסוף לימי חיי האדם בארץ, יפקיד בידו רוחו ונשמתו אליו יאסוף, ותהי מיתתו כפרת כל פשעיו, ואם רוצה החולה יוכל לקחת עליה מן הרב או ללמוד באזנו איזה סוד, ואח"כ הוא מבקש מחילה לה' ולכל אדם אשר חטא כנגדו, והוא גם הוא מוחל לכל שונאיו ואויביו ולכל אשר הכאיבו והדאיבו את נפשו בחיים חיתו. ואם יש לו בנים ובנות קורא אותם אל המטה ומברכם לפני מותו. ואם יש לו אב או אם הם מברכים אותו לפני לכתו בדרך כל הארץ, ובאחרונה הוא מצוה לביתו איך להתנהג עם הונו ורכושו אחרי מותו כטוב וכישר בעיניו.

(ג) ויש נוהגים לשלוח אנשים לביהכ"נ להתפלל בעדם לאלהים, ויש שמשנים את שמם להחליף בזה חייהם ולחדש כוחם, ונודרים צדקה לביהכ"נ ולעניים.

(ד) בנטות החולה למות אין מניחים אותו לבדו, ואיש עתי עומד תמיד על מיטתו יומם ולילה, ולצדקה תחשב לעמוד על המת בשעת פטירת נשמתו, ובפרט אם נכבד האיש וחשוב בחכמתו ובמעשיו, לקיים מה שנאמר (תהלים מ"ט) לא יראה השחת כי יראה חכמים ימותו, והעומד בשעת הפטירה קורע במקום אחד מבגדו, והוא מנהג קדמוני.

(ה) ויש נוהגים לשפוך כל המים שנמצאים בבית המת ובבתי שכניו אשר ברחוב ההוא, ונראה כי גם הוא מנהג ישן נושן לפרסם ברבים כי נמצא מת ברחוב ההוא.

פרק ז' המנהגים בשעת מיתה ואחריה והקבורה.

(א) אחרי מפח נפשו מניחים את גוף המת על הקרקע, מעוטף בסדין ופניו מכוסים, ונר שעוה דלוק מראשותיו.

(ב) ומיד אח"כ מתחילים לתפור לו מכנסי בד על בשרו, ורגילות הנשים להתעסק בתפירתם משום גמילות חסד, ורוחצים היטב את בשר המת במים חיים שנותנים לתוכם פרחי קאמילא ושושנים יבשים, ומלבישים אותו כתונת נקיה והמכנסים, ועליהם כתונת דקה משש טוב, ועליה הטלית שלו, ועל ראשו כובע לבן קטן, ומניחים אותו בארון אשר עשו כמדתו, ומציעים לו סדין לבן תחתיו, ומכסים אותו בסדין לבן מלמעלה, ואם אדם חשוב הוא נוהגים רבים לעשות לו ארון מקושט, ואם הרב הוא המת מניחים ספרים רבים על ארונו, ומכסים אותו בבגד שחור, ונושאים אותו אל ביה"ק.

(ג) ומפני שהלוית המת היא מהדברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב, וגם קבורת המת היא חסד של אמת שעושים עם המתים, ע"כ מתאספים בהמון רב ללוות את המת לעולמו, וכ"א מטה שכמו לסבול משאו ולשאת כמה פסיעות. ויש

מקומות שנוהגים לשאת אחרי הארון נרות דולקים בשאת קנים והנה וסי, ובמקומות אחרים אין נוהגים כן, וקרובי המת הולכים סמוך אחרי הארון הלוך ילכו ובכה.

(ד) וככה נושאים את המת עד מקום הקברים שהוא בכל מקום שדה מוכן לכך הנקרא בית החיים, מפני שהמתים חיים הם לעוה"ב. וכשמגיעים לבית הקברות מעמידים הארון על הקרקע, ואם המת אדם חשוב הנה עומד רב אחד ודורש הספד בשבח המת, ואח"כ אומרים בקשה המתחלת (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' הנקרא לדוק הדין. ואח"כ מניחים תכריך עפר תחת ראש המת, וסוגרים הארון ונושאים אותו אל הקבר אשר חפרו לו כמדתו, ורגיל כ"א להכין לו קברו סמוך לקברות אבותיו וקרוביו. ויש מקומות שנוהגים להעמיד מקודם את הארון אצל הקבר, ועדה של עשרה אנשים מקיפים ז' פעמים את הארון ומתפללים בעד נשמת המת, ובקצת מקומות אין נוהגין כן. קרוב המת קורע את בגדו כשיעור, ואח"כ מניחים את הארון לתוך הקבר ומכסין אותו בעפר, וכ"א משליך עליו עפר ברחת או באגרוף עד אם כלו לכסותו.

(ה) אסור לאנשים ולנשים לשרוט בבשרם שרטת, או להתגודד בעורם, או לקרח קרחה בראשם למת, ולהרבות אבל ולהתמרמר בבכיה גדולה בפני המת ולאחר קבורתו, שנאמר (דברים י"ד) לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת וגו'.

(ו) ובשובם מן הקבר כ"א תולש עשב ב' או ג' פעמים מן הקרקע וזורק אחריו ואומר (תהלים ע"ב) ויציצו מעיר כעשב הארץ, לזכרון תחית המתים, ואח"כ רוחצים ידיהם ויושבים על הארץ ועומדים ט' פעמים באמרם המזמור יושב בסתר עליון וגו', וחוזרים לביתם. כן המנהג ברוב המקומות מלבד שנוי קטן במנהגי מקומות אחרים.

פרק ח' הלכות אבלות ותפלות לזכרון המתים.

(א) קרובי אשר המת כמו האב האם הבנים והבנות הבעל והאשה האחים והאחיות בשובם הביתה יושבים על הארץ חלוצי נעל, ושולחים להם יין ולחם וביצים קשים, והאבלים אוכלים ושותים סעודת הבראה לקיים מה שנאמר (משלי ל"א) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו וגו', והאחד מברך על המזון כנהוג ומוסיף איזו דברי תנחומים. ובארצות המזרח וברבה מקומות אחרים נוהגים הקרובים והרעים לשלוח במשך כל ז' ימי אבלות פת שחרית וערבית אל האבלים, וללכת אליהם להתארח עמהם בשלחן ולנחמם מיגונם ומאבלם.

(ב) אחרי שנשאו את המת מן הבית לוקחים את הכסתות והמטפחות מעל מיטתו וכורכים ומניחים אותן על המשכב, וקרוב למראשותי המיטה מעמידים נר שמן דולק בכל ז' ימי האבלות.

(ג) האבלים יושבים ז׳ ימים בביתם על הארץ, מלבד בשבת שמלוים אותם אל ביהכ״נ, ומיודעיהם וידידיהם באים אליהם ביום השוא לנחמם ולדבר על לבם, ואסורים בכל ז׳ ימי האבל במסחר ובמלאכה ובתשמיש המטה. בערבית ובשחרית מתאספים עשרה אל בית האבל להתפלל, ויש מוסיפים אחרי התפלה המזמור (תהלים מ״ט) שמעו זאת כל העמים האזינו כל יושבי חלד וגו׳, ומתפללים בעד נשמת המת.

(ד) נוהגים האבלים ללבוש שחורים, וזהו רק משום מנהג המדינה ולא משום חיוב ומצוה.

(ה) אחרי ז׳ ימי האבל יוצאים מן הבית, ורבים נוהגים להדליק נרות בביהכ״נ ולתת מעות לדקה לעניים שיתפללו בעד נשמת המת בכל החודש או בכל השנה, ואם המת היה רב או אדם גדול עושים בביהכ״נ הספד עליו.

(ו) בן המת אומר לכבוד נשמת אביו או אמו קדיש בבית הכנסת בערבית ובשחרית במשך י״א חדשים, ויש נוהגים להתענות בכל שנה ושנה ביום המיתה של אבותיהם.

(ז) במקומות רבים מעמידים מצבות אבני שיש על קבר המת עם כתובת חרותה עליהן לפי המנהג אם בחרוזים או בדבור פשוט שם המת ושנותיו ובאיזה יום וחודש ושנה מת.

פרק ט' גן עדן גיהנם שכר ועונש תחיית המתים ויום הדין׳

(א) אחרי אמרנו שמתפללים בעד נשמת המתים, צריכים אנו להזכיר בקיום ספרנו זה, כי כ"ז בעבור אמונתנו כי יש שם מקום עונג לנשמות הצדיקים הנקרא גן עדן ששם יושבים ומתענגים מזיו השכינה, וכן שם מקום צער הנקרא גיהנם ששם נשרפים נשמות הרשעים, ויש מהפושעים אשר תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה לעולם, ויהם שנענשים שם רק במשך זמן מיוחד לטהרת הנשמה מזוהם חלאתה לשוב אח"כ לאור באור החיים לעוה"ב.

(ב) תחיית המתים היא אחד מי"ג עיקרי האמונה, וככה נוחיל ונצפה כי באחרית הימים יקומו ויחיו המתים מקבריהם, והגוף עם הנשמה יעמדו למשפט ביום הדין הגדול והנורא ככתוב (דניאל י"ב) ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם.

נשלם החלק החמישי.

תם הספר

אשר תרגמתי נאמנה מבלי נטות מכוונת המחבר ימין או שמאל אף כחוט השערה. אם אמנם קשתה עלי לשונו באישלקית

ישנה אשר נהג במקומות רבים בכבדות, וקצור קצרה שפתו יותר מדי, כמו שהעיר ע"ז מעתיקו הצרפתי Simonville (אשר אך אחר השלמת מלאכתי כלה בא לידי בטובת מוהרא"י יצ"ו שנזכיר למטה בהערותיו) בהקדמתו בשנת 1682 לאמר:
„Son stile est quelquefois si negligé, qu' à moins de sçavoir les matieres dont il traite, il serait fort difficile de l' entendre."

ותכל מלאכת העתקתי פה עיר

וויען באדר שני תרכ"ז לפ"ק.

המעתיק

הערות והארות

בימי הדפסת הספר הזה נכנסתי לפרדס אוצר מלא חכמה כנא מלא ספרי ה"ה הרב החכם הכולל ראש המדברים מוהר"ר אהרן יעללינעק הי"ו רב ומגיד מישרים בעיר וויען, אשר הישיב לשום עין בקורת מלאה גיל במלאכתי זאת, וברוב שרעפי ספר סופר וספור בקרבו דלה ממעמקי ים זכרונו פניני מקראי דעת להעניק בהם את ספרי זה. והנני להזכיר פה את הערותיו בשם מוהרא"י אחת לאחת:

ס"א פרק י' סי' ג': על אודות הס"ת של עזרא הנמצא בקאירא, שר"ל במצרים וכוונתו על מצרים הישנה, שמזכיר המחבר פה, העירני מוהרא"י על המסופר מזה במכתב ר"ע מברטנורה (שמענו מביא הגאון חיד"א בס' שם הגדולים תולאה קנרה, ונדפס כלו בס' יאהרבוך לשנת תרכ"ג) כי במצרים הישנה היה נמצא ספר עזרא ושא"כ נגנב, ע"ש ובדברי חיד"א שראה ג"כ את המקום ההוא, וחיד"א מזכיר שם גם עדות ר' מנחם מן הלוי*) שהרמב"ם הגיה

---

*) בשם ר' מנחם הלוי הרכיב חיד"א פה שמות ר' מנחם המאירי ור' מאיר הלוי מטוליטולה גם יחד, ומלת מן שהליג ב' פעמים הוא שבוש גמור, והפלא על המו"ל ס' שם הגדולים החכם בן - יעקב שלא הגיה ולא העיר כלל ע"ז!

ס"ת שלו מספר הידוע במצרים שבא לשם מירושלים, וכי בבורגוניא היה ס"ת כ"י עזרא, ושניהם מכוונים לדעת בן אשר, שממנו היה הספר במצרים הישנה ולא מן עזרא וכו' ע"כ. והנה זה הראני מוהרא"י פרק אחד יקר ונכבד (המשלים באריכות את מה שמפקפק עליו החיד"א הנ"ל) בס' „קרית ספר"*) לרבנו מנחם המאירי הנ"ל דף ה' וז"ל: ועתה צריך לבאר מהו ענין סתומה ומהו ענין פתוחה אלא שלא הוכרע בידינו מכל וכל וכו', ולא הגיענו לידיעת דבר זה בבירור שם ביאור מספיק לא בתלמוד ולא בירושלמי ולא בברייתא ואף הגאונים לא היינו שומעים בזה אלא מפי ספרים ישנים מדויקים לפי קבלתם וכבר יגעתי בזה למנין עם קצת גדולי הדור שבארצות הללו ועם קצת רבני צרפת ואשכנז ולא היה בידינו להכריע. וכבר טרחו בזה גדולי המחברים וסמכו על ספר שמצאו במצרים שהיה מקובל אצלם שהיה בירושלים מכמה שנים ושהיה מוגה מיד ן' אשר לפי קבלתם, ואח"כ נזדמן לי ס' מדויק הרבה עפ"י הרב רבנו מאיר מטוליטולה והעיד שטרח ושלח בכל הישיבות בארץ המערב ולרבני אשכנז ומה שמצא בכדי לסמוך עליו כתב ס"ת שלו עפ"י הרוב ומה שמצא מחלוקה בין גדולי הגאונים

---

*) שנדפס זה ארבע שנים באזמיר בשנת תרכ"ג, וחפצו להעיר ע"ז את אזן החכם המו"ל מ"ע „הלבנון" שגילה דעתו להוציא לאור את הספר הזה, והוא אולי לא ידע או נעלם ממנו שכבר נדפס.

הכריע ביניהם כפי שקול דעתו, והרבי כותב כאן כתב שלחו הרב הנזכר לחכמי בורגוש שטרמו ע"ז עם ספר הידוע להילל הזקן שנקרא ביניהם הכלליאה ובספרים ישנים לגאוני הראשונים של רב שרירא ורבנו האיי וכשבאו ספרי הרב רבנו משה אליהם וראו את שבריו בענין זה שלחו לו והשיב להם אחרי המליצות והשבחים לחכמי העיר בפרט ולכלל אנשיה בכלל דברים זה נוסחם: ועתה אמת אגיד לכם כי כל הספרים אשר הגיעו לידינו מספרי רבנו משה ע"ה בענין הפתוחות והסתומות כולם היו מוטעים טעיות משונות זו מזו מפני דברי הספר שהיו מסותמים והמעתיקים ממנו באו להכריע מדעתם והוסיף כל אחד וגרע כפי הכרע דעתו והשמיטו את הספרים בדברים אשר בדו מלבם ואשר הכריעו מדעתם, ואני הוצרכתי לחקור ולדרוש את הדברים המסותמים שהיו בדברי הספר ונתגלו לי מקצתם מהכרע הדעת ואעפ"כ לא נסמכתי על הכרע דעתי ושלחתי למרשילייא לחכם המובהק ר' שמואל אבן תבון הרופא ובקשתי ממנו לשלוח לי נוסח הפרשיות הסתומות והפתוחות מן הס' המועתק מספר הרב שבא עמו למרשילייא והרב ז"ל חתם עליו בחתימת ידו הוגה זה מן הספר שכתבתי (כאן נמצא בס' „קרית ספר" אינה מ"ם במלות שלו בפני) אני משה בר' מימון הספרדי, וכן עשה ושלחם אלי בזריזות ומצאתי בפתשגן הכתב והקונדרס אשר שלח לי את כל הדברים אשר הכרעתי

מהכרע דעתי כי אמת היה כאשר הכרעתי ושאר הדברים המסופקים לא נתבררו לי מן הספר הזה עד אשר הולכתי לשוב ולחקור ולדרוש אחריהם הן בעזר חכמים גדולים הן מהכרע דעתי ונתגלו לי וכו' ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעולתכם וקחו מוסר מאת המיוסר בתוכחות מוסר לא בשוטים כי בעקרבים עד שהולך להודיע לערו לרבים אולי יבקשו עליו רחמים מאת בעל הרחמים כותב לידידיו ורעיו מאיר הלוי בר טודרוס נב"ת. עד כאן טופס הכתב השלוח מאת הרב הגדול הנשיא הנכבד רבנו מאיר מטוליטולה וכן שלח להם בכל התורה החסירות והיתרות ועל פי כתבו דקדקו ספריהם, והריני מודיע שאחרי ימים בא רב אחד גדול ומעולה ומופלא בחכמה ובינה שהיה שמו הרב ר' שמואל הקטן בן הרב ר' יעקב מארץ אשכנז לטוליטולה העיר הגדולה ורצה לכתוב חומש מדויק בכל תקון ספר תורה על פי ספר הרב רבנו מאיר כדי להוליכה לאשכנז לדקדק בו ספרי תורה ולהעיד לו עליו הסופר וגדולי העיר וכתב הסופר בסוף הספר דברים זה נסחם: נכתב זה הספר בטוליטולה מספר מוגה בכל תקון ספר תורה בחסירות ויתרות וכו' עפ"י ספר הרב רבנו מאיר ז"ל וכו' פיים אמני אני הסופר החתום למטה הרב בעל הספר לחזור ולדקדקו עמו מספר עזרא הכתלא אתנו ומספרי הרב רבנו מאיר וכו' חתמתי שמי פה ישראל בר' יצחק הסופר. ואחר שדוקדק זה הספר על יד הסופר לבדו תשלה וכו' שנתחבר עמו

מספר עזרא ומספרי הרב רבנו מאיר הלוי ע"ה פיים הרב הנכבד הזה לקהל הנכבד אשר בטוליטולה למנות לו תלמידים דייקנים לחזור ולדקדק פעם אחרת כדי להיות כל רבני אשכנז סומכים עליו ומנו ע"ז חמשה תלמידים דייקנים וסופרים חשובים שבטוליטולה שיחזרו וידקדקוהו פעם אחרת עם ספר עזרא ועם ספרי ועם ס' הר' מאיר וכן עשו ואלו הם התלמידים הנקובים בשמות ר' מאיר הכהן נרבוני ור' משה בן אדם הדרשן מטוטילא ורבי מאיר אבלולו המדקדק הגדול ורבי יהודה אבן לבאל הסופר המובהק ורבי יוסף השן אלבנסולי וניפסו ודקדקו הספר מפני שיוליכהו הרב הנזכר לארץ רחוקה בצרפת ובאשכנז וכו'. ובחסד עליון והבטחת מאמר רבותינו ע"ה שאמרו כל העמל על תורתו תורתו עמלה עליו הקרה אלהים לפני זה הסומא עם כל העדיות הנזכרים בשנת גלות צרפת היא שנת חמשת אלפים וששים ושש לבריאת עולם וכו' עכ"ל. — ועוד העירני מוהרא"י בנוגע לכלל הענין הזה על מה שכתב המעתיק הצרפתי Simonville הנ"ל בהקדמתו לאמר: האדון Sancy בעת היותו ציר המלכות בתוגרמה נוה לתור ולחפש בארץ הקדם אחר כתבי יד מתנ"ך היותר מדויקים, והנכבד בכלם שהביא הוא ספר נכתב עבור הנשיא שאודור מעיר נרבוני שהזכיר ר' בנימין במסעותיו, ולפי מה שנרשם בסוף הכ"י ההוא נכתב בשנת התקס"ז לאלף השמיני שהוא 1207 למספר הרגיל וכו'. כ"י הס"ת ישן נושן אשר

נקרא שם הילל עליו*) ואשר היהודים יוקירוהו מאד ויתקנו אחריו ספריהם, איננו מעיד ליאון בצרפת כדעת קצת, כי אם ממלכת לעאן אשר בספרד. ובכ"ז יש לי ראיות ברורות כי הכ"י הזה איננו קדמוני כ"כ, ונראה בעיני כי יקשה מאד למצא כ"י תנ"ך ישן יותר משש מאות שנים, ואין לסמוך על החושבים למצא יותר קדומים, ואף אם המצא ימצא מהם קדמונים יותר הנה הנם מתוקנים כבר עפ"י המסורה, כמו שראיתי בעיני רבים מכ"י ישנים שנתקנו עפ"י הגהות המסורה, כי מעת שנגברה בין היהודים יד המסורה על יד המעתיקים הקדמונים, חדלו מהוקיר את הכ"י הישנים אשר נחשבו בעיניהם לבלתי מדויקים כראוי וכו' עכ"ל. — ועתה אשובה עוד מעט אל ספר „קרית ספר" הנ"ל להעתיק ממנו פה ארבעה מקומות יקרים למבינים, הראשון הוא בדף א' ע"א ז"ל: הסופרים לא כיוונו במכתבם כראוי ולא דקדקו כנאות, הרבו לפשוע הוסיפו בשגיאות, עד כמעט לא נמצא ספר התורה מוגה כמשפטה זולתי בקצת פאות היו לנו למשמרת ולאות עכ"ל. השני הוא שם ע"ב ז"ל: שבזמן הגליות הראשונים אבדו הספרים ונטלטלו החכמים והבקיאים במקראות ספו תמו, ובהגיע תור אנשי כנסת הגדולה ואמץ השם את לבבם להחזיר התורה ליושנה מצאו מחלוקת בין הספרים והלכו בהם אחר הרוב וכמו שאמרו ז"ל במס' סופרים פרק ו' שלשה ספרים נמצאו בעזרה באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים מצאו כתוב מעונה אלהי קדם קיימו השנים ובטלו

*) הוא מה שמזכיר הרמ"ה הנ"ל בשם הללי"א שהוא לדעת החכם ר"י פירסט בהקדמת אוצר המלים שלו (Leipzig 1823 S. 18) שם מקום (Hilla) הנמצא בתוך לחורבות בבל הישנה.

את האחד באחד מלאו כתוב וישלח את זאטוטי בני ישראל ובשנים את נערי בני ישראל וקיימו הב' ובטלו את האחד, וכאשר לא נמצא רוב לדון אחריו קיימו את שנראה להם לקיים לפי דעתם וכאשר לא השיגו יד שכלם כתבוהו בדרך אחד וקראוהו בדרך אחרת וכתבו הכתוב בפנים והקרי בחוץ ובמקומות שבמקרא הוסיפו קרי ולא כתיב וכתיב ולא קרי אלא ששני אלו אינם בתורת משה, ואחריהם נתחדשו מחלוקת בין המדקדקים כמו שידעת במחלוקת בן אשר ובן נפתלי ומחלוקות מערבאי ומדינחאי, ויש אומרים כי חדשו כתוב וקרי להיות הכתוב אגלס לשון בלתי נאה, אלא שזה אין נראה, שלשון הקודש אין בה כנוי לשום כלי מגונה או פעל מגונה כמו שכתב הרב מורה צדק ואמרו ישגלנה הוא לשון שגל כמו שכתב הרב ז"ל וכן הענין בעפולים שהוא מלשון אפל בחלוף עי"ן באל"ף ופירושו מקום נסתר, וכן נתחדשו מחלוקות בין המדקדקים בעלי המסורה ובין החכמים בעלי המדרש וכו' עכ"ל. בשלישי הוא בדף כ' ע"ג ז"ל: ולענין הכתב והלשון שראוי לכתוב הן בס"ת הן בתו"מ שנינו בראשון של מגילה אין בין ספרים לתו"מ אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ותו"מ אין נכתבין אלא אשורית רשב"ג אומר אף הספרים לא הותרו לכתוב בשאר לשונות אלא בכתב יוני בלבד ונפסקה הלכה בהדיא כרשב"ג ומה שהותר כן בספרים יותר מתו"מ לא מפני שקדושתו קלה משם אלא מפני שכבר הועתקה בכתב יוני במצות תלמי המלך ודבר זה יש אומרים דוקא בשלא נשתנה הלשון אלא שנשתנה הכתב הא כל שנשתנה נושא הלשון אף בלשון יוני נפסל וא"כ ס"ת אעפ"י שדינה בל' הקודש ובכתב אשורית והוא הכתב שלנו ונקרא כן על שם שהוא מאושר בכתבו או על שם שעלה

שהם מאשור אם כתבה בל' הקודש ובכתב יוני כשר ובתו"ת פסול וקבלה קדומה ביד הגאונים שמכמה ימים כבר נשתקע כתב יוני ונשתכח וא"כ אף ס"ת צריכה כתב אשורי ואם כתבה בכתב אחר אף בלשון יוני פסול עכ"ל. והרביעי בדף י' ע"ד ז"ל: וחסרות ויתרות שנחלקו בו חכמי התלמוד עם חכמי המסורה כל שהוציאו רבותינו מהם דין או איסור והתר דנין עפ"י התלמוד וכל שהוא מדרש אגדה ואין בו עיקר להוה ספק סומכים בו על המסורה וכו' עכ"ל:

מ"א פרק י"ד: אשריכם ישראל שאתם נקראים רחמנים וגומלי חסדים גם בפי אומות העולם, וגדולה צדקת חסדכם עם עניי הארץ שהליגוה דורשי צדק למופת לכל העמים, כאשר הראה לדעת מוהרא"י בדרשתו באסיפת חברא קדישא בוויען בר"ח אייר תרכ"ג על אודות קהל עדת ישורן עדות לישראל, והזכיר שם דברי הנוצרי הצרפתי בדרשתו בעיר האאג באזני אחיו הנוצרים על מעשה הצדקה לעניים (Sermon sur l' aumône ח"ב) לאמר: „ומן הראוי להעירכם על היהודים שבזה"ז, אשר תכירום היטב בהתהלככם עמהם בדרך החיים, שבהמנע מהם לשמור ולעשות מצות רבות התלויות בארץ מושב אבותיהם לא הניחו את ידם מחלק צדקה לעניים ומתנות לאביונים, עד שבכל קהלה גדולה או קטנה (אפי' אם אינה יותר ממנין עשרה אנשים) קובעים גבאי צדקה, ומיראתם פן תגבר יד הכילות על רגשי חמלה וחנינה ויקפוץ אחד מהם את ידו מתת צדקה לעניים, הפקידו בכל עיר פרנסים ממונים להשגיח על נכסי כ"א מאנשי העדה ולגבות מהם מעשר תבואתם שנה בשנה לקופת הצדקה, ואתם תהללו את שם אמונתכם בפניהם בהעלימכם עיניכם מעני ואביון בקרבכם, וכלמה תכסה פניכם אם יראו היהודים

אחרים מקרוב ויתודע להם, איך השע עיניהם מראות ידים פשוטות מנגבאי לצדקה בשערי בתי תפלתהם." וכן Simonville הנ"ל בהקדמתו לאמר: היהודים משובחים ונעלים לא בתפלותיהם בלבד, כי גם במעשה הצדקה לעניים שהם רחמנים וגומלי חסדים כאבותיהם, שהם למדו גם אבותינו הנוצרים בימי קדם לעשות כמעשה היהודים בצדקת פזרונם בבתי כנסיותיהם, אבל בעוד היהודים מחזיקים עד עתה בצדקת אבותיהם בנ"ח, נשינו אנחנו ושכחנו אותה כהיום הזה עכ"ל.

מ"א פרק י"ב סוף סי' ג': החשה ממנהג האיסור להביט בידי הכהנים בשעת דוכנם הנזכר בש"ע ומקורו האגדה חגיגה פ"ב: המסתכל בג' דברים עיניו כהות בקשת ובנשיא ובכהנים וכו'. והנה זה לא כביר דרש מוהרא"י בבית המדרש שלו ושפתיו ברור מללו בלשון למודים, כי כוונת האגדה הנ"ל היתה ממש להפך ממה שהבינו האחרונים ממנה, כי באה להזהיר את העם מלכת בדרכי המעמיקים מה' מלה והיה במחשך מעשיהם לאור ולחפש אחר כח סתריי ושפע לחשיי בצנור היורד מלמעלה, ופי' „המסתכל" איננו ראיה טבעית (שע"כ לא מצינו בשום מקום שקבעו להלכה האיסור להביט בקשת ובנשיא הנ"ל) כי אם השקפה רוחנית (כלשון המשנה הסתכל בשלשה דברים וכו', שפעקולירען) ור"ל המשתדל לנחש ולמצא בברכת הכהנים איזה כח מסתרי שעל ידו יורד שפע הברכה מלמעלה, עיניו כהות ר"ל עיני שכלו בחשכה יתהלכו לתו, הפך „מצות ה' ברה מאירת עינים" כי לו חכמו ישכילו באותו „ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם" כי חסד ה' נגדו הוא מקור הברכה, והמסתכל ההוא המביט באספקלריא שאינה מאירה ושודד במעמקי כח זולתו, אך באופל יתהלך באור

לא בהיר בשחקים. וכן הכוונה בקשת (שמפני שדמה יחזקאל נוגה ליוצרה במעשה מרכבה לא יתכן לבקש בקשת איזה ציון לשם יופי מחוק הטבעי והוא ע"ד „מאותות השמים אל תחתו") ובנשיא (שלא לעשותו אלוה כמעשה קצת מלכי יון ורומי, כי „פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו") וד"ל ודפח"ח.

ח"ד פ"ז סי' ז': ואומר לך בדמיך חיי — עפ"י המסופר כאן מהמנהג להטיף בפי הילד מיין המזרק ששם ירק המוצץ את דמי המילה, מוסב שפיר הכתוב ההוא, אבל לא עמד טעמו בו במנהג שלנו להטיף היין בפי הילד מכוס הברכה. ונראה כי הכתוב הזה הוא רק כאסמכתא מאוחרת על מנהג קדמוני בהטפת היין לפי הילד. והנה זה העירני והראני מוהרא"י מה שכתב החכם רודאלף זולצע בספרו „קורות היין" שנהגו גבורי היונים הקדמונים להטיף טיפי דם ענבים לתוך פי ילדיהם, למען ינוח על גור אריה הזה רוח עוז וגבורה והיה כפיר גביר כאבותיו — וידוע כי גבוריהם השכרו והתעלפו ביניהם מי יעצור כח לשתות יין יותר. וכפי הנראה ידעו מזה גם סופרי מקראי הקודש, וע"ז רמז נעים זמירות ישראל במליצתו „כגבור מתרונן מיין" (תהלים ע"ח) והחוזה בן אמוץ „הוי גבורים לשתות יין" (ישעיה ה').

DUKE
UNIVERSITY

DIVINITY SCHOOL
LIBRARY